

פרק א'

ההתפתחויות והסיכונים

במערכת הבנקאות

בשנת 2018 המשיכה המערכת הבנקאית בתהליך התאמתה ושיפור כושר ההסתגלות שלה לסביבה העסקית המשתנה – ובפרט לשינויים הטכנולוגיים ולהתגברות התחרות והרפורמות בתחום זה – תוך המשך שמירה על עמידותה ויציבותה, חיזוק יכולות ניהול הסיכונים המתעצמים, ובראשם סיכונים הסייבר, והגדלה של האשראי העסקי והאשראי לדיוור, שתמכה בפעילות העסקית ובצמיחת המשק.

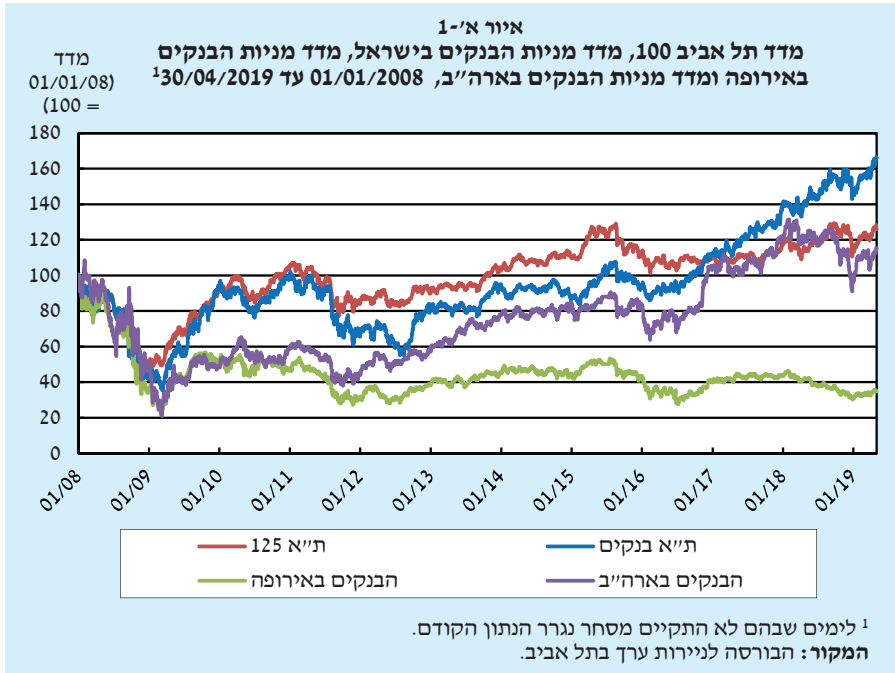
המערכת הבנקאית ממשיכה בתהליך התאמתה לסביבה העסקית המשתנה, תוך שמירה על עמידותה ויציבותה.

השינויים העיקריים במערכת הובילו לגידול ההיצע והמגוון של המוצרים והשירותים הבנקאיים באמצעות כלים טכנולוגיים חדשניים ללקוחות לצד שינוי בטעמי הצרכנים לגבי השירותים הבנקאיים ואופן צריכתם, המשך תהליכי ההתייעלות והתגברות התחרות תוך ירידה בריכוזיות. בשנים האחרונות קידמו בנק ישראל ומשרד האוצר שורה של צעדים רגולטוריים מבניים להגברת התחרות בתחומי משקי הבית והעסקים הקטנים, על שלל השירותים הפיננסיים שהם צורכים, וכן בתחומי האשראי, התשלומים והסליקה, החדשנות והשירות. להגברת התחרות בבנקאות למשקי הבית ולעסקים הקטנים גם בשנים הקרובות יפעלו הסרת חסמי התחרות הרבים בתחומי הקמעונאות – תהליך שהוא בעיצומו – ושינויים מבניים, ובראשם הפרדת שתי חברות כרטיסי האשראי מהבנקים, הקמת לשכת שירותי מחשוב מרכזית, פתיחת מערכת נתוני אשראי וכן פרויקטים המתנהלים כעת: מעבר מבנק לבנק באופן מקוון ובנקאות פתוחה. (להרחבה נוספת ראו פרק ב' – התמורות המרכזיות במערכת הבנקאות). הנתונים מראים שכבר עתה ירדה הריכוזיות בתוך המערכת הבנקאית, וגדלה התחרות מצד גורמים חוץ בנקאיים גם בתחום האשראי למשקי הבית.

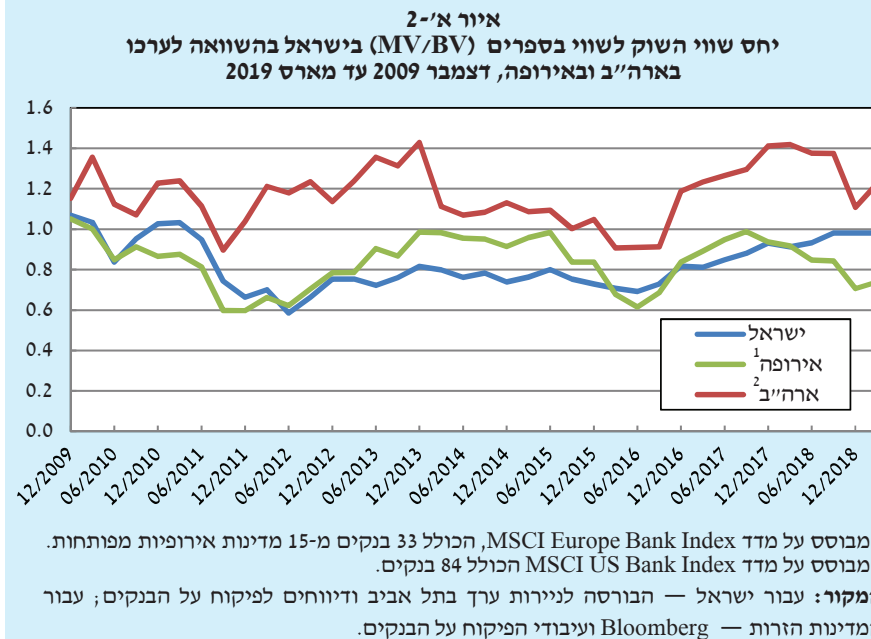
מתן שירותים ללקוחות הבנקאות הפרטית הבין-לאומית אילץ אחדים מהם להתמודד בשנים האחרונות עם חקירות וקנסות של הרשויות האמריקאיות בגין פעילות שביצעו בעבר (בעיקר בשנים 2000 עד 2012) ובגין העלמות מס של לקוחותיהם האמריקאים. אלה השפיעו השנה לרעה על תוצאותיהם העסקיות של שני בנקים. ואולם התשואה להון של כלל המערכת הבנקאית נותרה נאותה, והבנקים שמרו על יחסי ההון והנזילות הגבוהים שאליהם הגיעו בשנים האחרונות בעקבות דרישות בנק ישראל, תוך המשך תמיכה בצמיחה הכלכלית והרחבת היצע האשראי בכ-6.2%. השגת יעדי ההון הרגולטוריים והרווחיות הנאותה תמכו ביכולתם של הבנקים להגדיל את הדיבידנדים המחולקים לבעלי המניות, שרובן (למעלה מ-80%) מוחזקות בידי הציבור הרחב. עדות נוספת לחוזקה של המערכת הבנקאית בישראל ולאמון שהציבור רוחש לה ניתן למצוא בעלייתו של מדד מניות הבנקים השנה, כ-4.8% – המשך לעלייה גבוהה בשנים 2016 ו-2017 – לעומת ביצועים נמוכים בהרבה של מדד ת"א-125 ושל מערכות הבנקאות בארה"ב ובאירופה (איור א'-1). הביצועים הטובים והאמון משתקפים גם ביחס שווי השוק לשווי בספרים (MV/BV), הקרוב לרמה 1, גבוה מהיחס באירופה אך נמוך מאשר בארה"ב (איור א'-2).

מצבו הטוב של המשק הישראלי התבטא השנה בהעלאת דירוג האשראי של מדינת ישראל באוגוסט על ידי סוכנות דירוג האשראי Standard & Poor's ל-AA מינוס, שהיא רמת הדירוג

ביצועיהן הטובים של מניות הבנקים משקפים את חוסנם ויציבותם, ומבטאים את נאותות התשואה להון ואת אמון הציבור.

אמון הציבור משתקף גם ביחס שווי השוק לספרים של הבנקים הישראליים הקרוב ל-1 — גבוה מהיחס באירופה, אך נמוך מאשר בארה"ב.

הגבוהה ביותר שקיבלה מדינת ישראל עד כה¹. מצבו הטוב של המשק השתקף גם בתוצאותיהן העסקיות של הקבוצות הבנקאיות – שיפור בהכנסות מערוצי הרווח המבניים ובמאזן, וזאת גם בהשפעת הפיחות בשער החליפין של השקל מול הדולר ורמות הביקוש הגבוהות לאשראי לדיוור ולאשראי עסקי לבינוי ולנדל"ן.

לאחר מספר שנים של התמקדות במתן אשראי למשקי הבית שינו הבנקים בשנה הנסקרת את תמהיל האשראי – הגדילו את האשראי למגזר העסקי, בעיקר לעסקים גדולים. שינוי זה, שמשמעותו גידול ניכר של האשראים המשוקללים במשקלות סיכון גבוהים יחסית, התאפשר, בין השאר, בזכות הגעת הבנקים לדרישות ההון הרגולטוריות והמשך צבירת הרווחים.

המערכת הבנקאית חשופה מטבעה למגוון סיכונים, ביניהם הסיכונים הפיננסיים המוכרים, ובראשם סיכון האשראי, סיכון השוק וסיכון הנזילות. גם השנה ערך הפיקוח על הבנקים מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, בהתאם לתקן הבין-לאומי, המבוסס על תרחיש אחד. מטרת המבחן היא לוודא שגם בהתרחש אירוע מקרו-כלכלי קיצוני יוכלו הבנקים לספוג את ההפסדים אשר ייווצרו בלי לסכן את פיקדונות הציבור ואת יציבותם. **תוצאות המבחן מצביעות גם הן על חוסנה ויציבותה של המערכת (הרחבה על מבחן הקיצון ותוצאותיו מובאת בתיבה א'-1: "מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, 2018").**

בשנים האחרונות התחוללו שינויים בסביבה העסקית שהבנקים פועלים בה, ועמם התפתחו והתעצמו סיכונים נוספים, אשר מקורם בהתפתחות הטכנולוגיה, ברגולציה ובחקיקה המואצת בארץ ובעולם, בתמורות בבנקאות העולמית ובשינויים בהעדפות הצרכנים ובהתנהגותם. השנה ערך הפיקוח על הבנקים סקר סיכונים ראשון בקרב נושאי משרה בכירים במערכת הבנקאית בישראל כדי להבין כיצד הם רואים את התפתחות הסיכונים השונים במערכת הבנקאית. הכוונה היא להמשיך ולערוך סקר כזה מדי שנה בשנה ככלי נוסף לזיהוי סיכונים מתפתחים ולשיפור ניהולם. מתוצאות הסקר עולה כי הסיכון המטריד ביותר כיום את נושאי המשרה בבנקים הוא סיכון הסייבר (הרחבה על סיכון זה ודוגמאות להתממשותו בעולם מובאות בתיבה א'-3: "אירועי סייבר – מגמות ואופן התמודדות").

1. התוצאות העסקיות

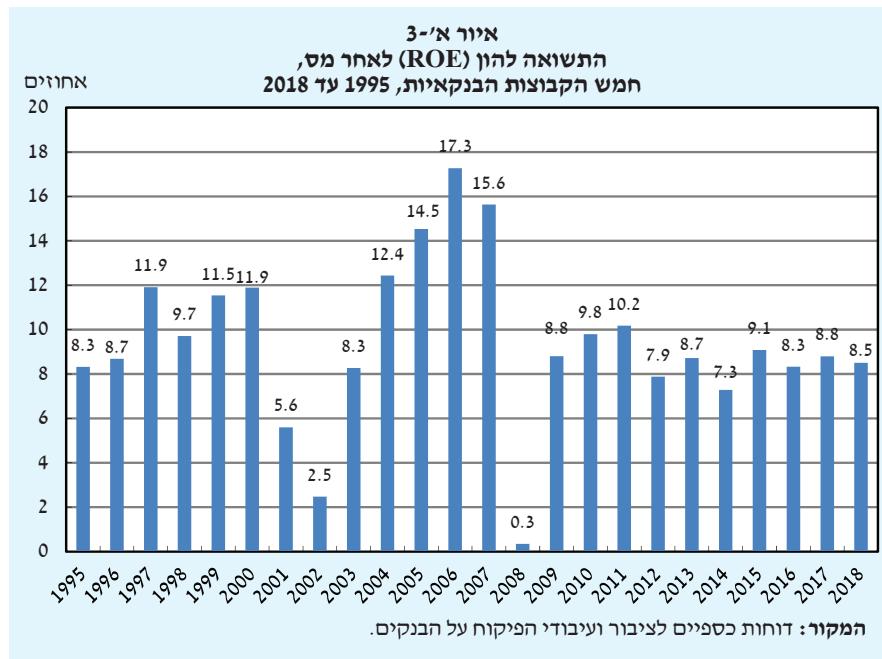
הרווח הנקי של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות גדל בשנת 2018 בשיעור של כ-2% ביחס לתקופה המקבילה אשתקד, ועמד על כ-9.3 מיליארדי ש"ח (לוח א'-3). התשואה להון ירדה מעט ועמדה על כ-8.5%, לעומת כ-8.8% בשנת 2017 (איור א'-3) ובדומה לממוצע של השנים האחרונות. התוצאות העסקיות של חמש הקבוצות הושפעו לחיוב מגידול ההכנסות מפעילויות הליבה, ובעיקר מגידול הכנסות הריבית נטו² (9.4%). זאת על רקע גידול האשראי שהעמידו הבנקים, עלייה של מדד המחירים לצרכן ושינוי הרכב הנכסים לטובת נכסים המתאפיינים בשיעורי תשואה גבוהים יחסית. צמיחתן של ההכנסות שאינן מריבית הייתה מתונה יותר (5.5%). התייעלות המערכת הבנקאית בשנים האחרונות פעלה אף היא להגדלת הרווח (איור א'-7); להרחבה ראו סעיף היעילות התפעולית ותהליכי ההתייעלות. התוצאות הושפעו לשלילה מהירידה בהיקף גביית החובות שנמחקו בשנים קודמות, שהביאה לגידול ההוצאות להפסדי אשראי, ומגידול ההוצאות התפעוליות (7.7%) לנוכח החקירות של הרשויות בארה"ב בחלק מהקבוצות (כמפורט בהמשך).

¹ כמו גם השיפור בהערכת הסיכון על החוב הישראלי והתחזית החיובית לגבי סיכון האשראי של ישראל שפרסמה חברת הדירוג Moody's ביולי השנה.

² הכנסות הריבית בניכוי הוצאות הריבית.

חמש הקבוצות
הבנקאיות הציגו בשנה
הנסקרת תשואה להון
של 8.5%, דומה לממוצע
של השנים האחרונות.

הבנקים הציגו רווחיות נאותה, בדומה למצב בשנים האחרונות.

הכנסות הריבית נטו גדלו השנה בכ-9.4%, וגידולן הקיף את כל הקבוצות הבנקאיות. השפעת הכמות פעלה השנה לחיוב על הכנסות הריבית, וזאת בין היתר כתוצאה מהסטה של נכסים נזילים לשם הגדלת האשראי הבנקאי לציבור. גם השפעת המחיר הייתה השנה חיובית (לוח א'-4). עם זאת, בולטות יציבות בשיעורי הריבית הממוצעים על אשראי חדש שניתן השנה לציבור ביחס לשנת 2017 וירידה של שיעורי הריבית על אשראי חדש לדיור (הרחבה ראה בפרק סיכון האשראי; איור א'-26), כך שעיקר השפעת המחיר נבעה משינויי מחיר של נכסים והתחייבויות נושאי ריבית אחרים (כדוגמת אג"ח). פער הריבית³ נותר ללא שינוי ביחס לשנת 2017 (לוח א'-5, איור א'-4), ואילו המרווח הפיננסי⁴, המשקף את יכולת הבנק להפיק תשואה מפעילות הנושאת ריבית, עלה לשיעור של 2.25%, לעומת 2.12% בשנת 2017 (איור א'-5). עליית המרווח הפיננסי, למרות יציבות בפער הריביות, נבעה ממספר גורמים: שינוי בהרכב הנכסים והסטה של נכסים מניבים אל ערוצי השקעה שתשואתם גבוהה יותר (להרחבה ראו פרק המאזן); עלייה של מדד המחירים לצרכן⁵ (אינפלציה) בשיעור של 1.2%⁶ לאחר כ-5 שנים של שיעורי אינפלציה נמוכים, תוצאת פוזיציה חיובית במגזר הצמוד למדד⁷; עלייה של שיעור ההכנסה מאיגרות חוב שהחזיקו הקבוצות מחד גיסא וצמצום של היקף איגרות החוב

³ הפער בין שיעור ההכנסה מריבית על אשראי לציבור לבין שיעור ההוצאה לריבית על פיקדונות הציבור.

⁴ היחס בין הכנסות הריבית נטו לסך הנכסים הכספיים המניבים הכנסות מימון.

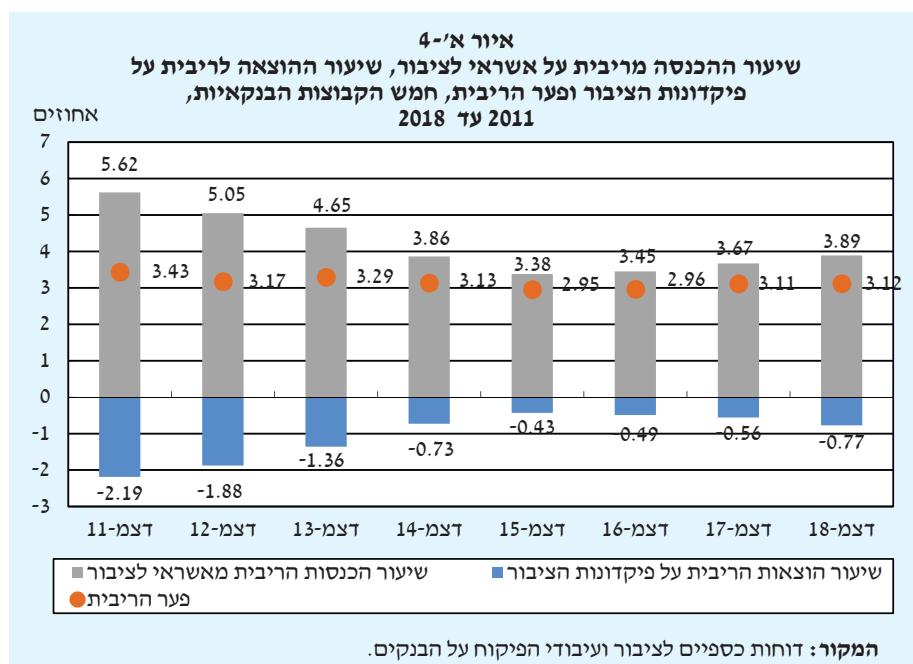
⁵ מדד המחירים הידוע.

⁶ לעומת עלייה של כ-0.3% בשנת 2017.

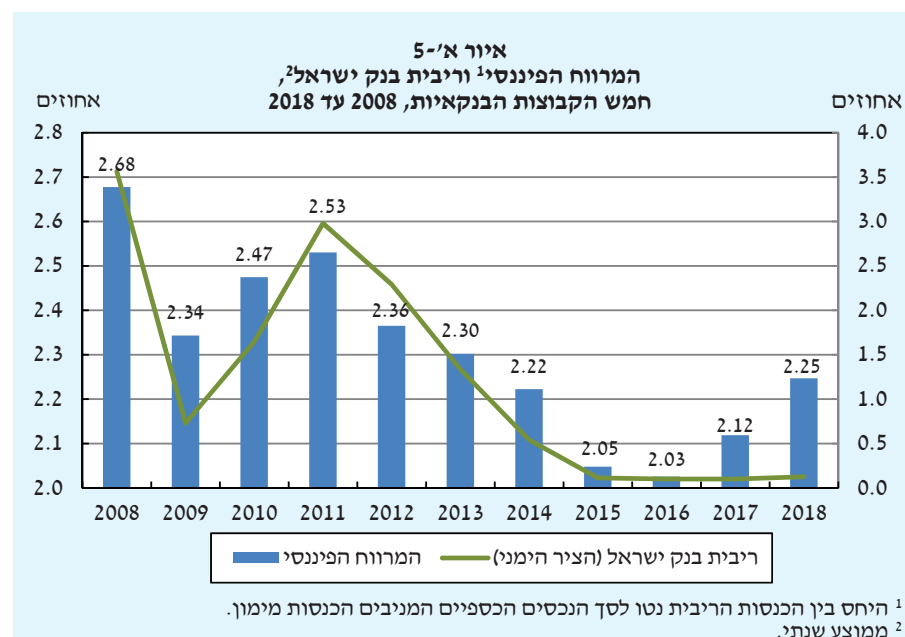
⁷ ההשפעה בארבעת הבנקים גדולים נאמדה ביותר מ-600 מיליוני ש"ח, לעומת כ-140 מיליונים בשנת 2017. "הבנק הבינלאומי" לא הציג את הנתון.

פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

הפער בין הריבית שמקבל הציבור לזו שהוא משלם נותר השנה ללא שינוי.

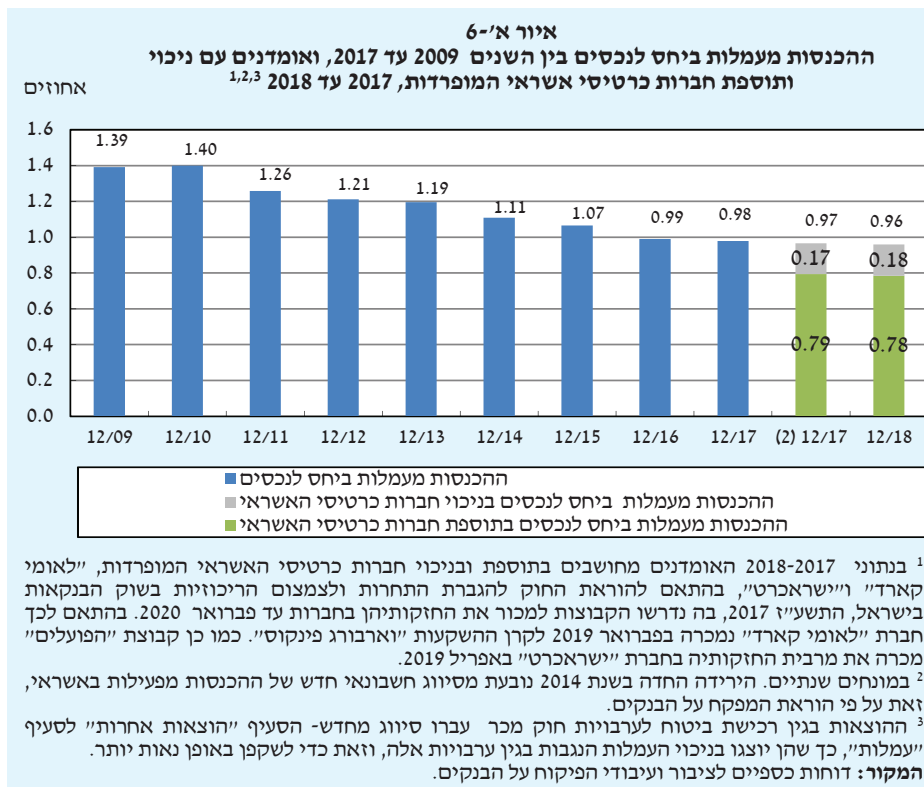
תשואת הנכסים המניבים עלתה עקב עליית המדד ושינוי בתמהיל הנכסים, ולמרות היציבות בפער בריביות.

שלהן מאידך (לוח א'-5). הכנסות הריבית נטו של הבנקים הושפעו השנה רק במידה מועטה⁸ מעליית ריבית בנק ישראל לשיעור של 0.25% (משיעור של 0.1%), לאחר קרוב ל-4 שנים של יציבות בשיעור הריבית, אך אם עליית הריבית תימשך בשנים הקרובות, עשויה להיות לה השפעה ניכרת על הכנסותיהם בטווח הארוך. גידולן של הכנסות הריבית קוזז בחלקו על ידי עלייה משמעותית של ההוצאות להפסדי אשראי (כ-70%) – תוצאת גידול ההפרשה הפרטנית עקב צמצום של גביית חובות שנמחקו בשנים קודמות בגין אשראי לעסקים גדולים ובינוניים (Recoveries). עם זאת, ההפרשות להפסדי אשראי עדיין נמוכות בפרספקטיבה ארוכת טווח (0.21%; להרחבה ראה פרק סיכון האשראי, איור א'-29).

ההכנסות מעמלות עלו בשנה הנסקרת בכ-2.3% בהשוואה לשנה הקודמת, ואילו שיעור ההכנסה מעמלות ביחס להיקף הפעילות, שירד במשך כמה שנים, לא השתנה בשנתיים האחרונות (איור א'-6; לוח א'-6). עיקר גידולן של ההכנסות מעמלות מקורו בעמלות מפעילות בגין כרטיסי אשראי, שגדלו בכ-9% – בעיקר עקב גידול של מספר הכרטיסים ושל היקף העסקאות שהציבור עושה באמצעותם. גידול זה קוזז חלקית על ידי המשך הירידה של העמלות בגין פעילות בניירות ערך. העמלות בגין ניהול חשבון נותרו ללא שינוי, לאחר ירידה של מספר שנים. הפרדת שתי חברות כרטיסי האשראי מהבנקים צפויה להביא, לפי אומדן, להקטנה משמעותית של יחס ההכנסות מעמלות בסך הפעילות לרמה של 0.79%, לעומת

שיעור ההכנסות מעמלות נותר השנה ללא שינוי, אך להפרדת חברות כרטיסי האשראי תהיה השפעה משמעותית על שיעור זה בשנים הבאות.

⁸ השפעת הריבית השנה הייתה מוגבלת, משום שזו הועלתה רק בחודש נובמבר.

כ-0.98%. זאת משום שההכנסות מעמלות הן החלק הארי של הכנסות החברות לכרטיסי אשראי וכ-30% מסך ההכנסות מעמלות של חמש הקבוצות.⁹ הכנסות המימון שאינן מריבית גדלו השנה בשיעור גבוה (כ-42%), בעיקר כתוצאה מעליית ההכנסות מפעילות בנגזרים במסגרת ניהול הנכסים והתחייבויות (ALM), ובמידה פחותה ממכירה של מניות. ההוצאות התפעוליות, ובהן הוצאות השכר, עלו השנה ב-7.7% וב-1.7%, בהתאמה. מרבית העלייה בהוצאות התפעוליות הייתה בקבוצות "הפועלים" ו"מזרחי-טפחות", וזאת בגין הוצאותיהן על חקירות הרשויות בארצות הברית.¹⁰

2. היעילות התפעולית ותהליכי ההתייעלות

מערכת הבנקאות
הישראלית המשיכה
השנה במגמת
ההתייעלות המאפיינת
אותה בשנים האחרונות.

מגמת ההתייעלות, שאפיינה את המערכת הבנקאית בשנים האחרונות, נמשכה גם השנה. השיפור ביעילותם התפעולית של הבנקים הישראליים והתאמתה לרמה הנהוגה בבנקים דומים במדינות מפותחות הם מן היעדים העיקריים שהציב הפיקוח לבנקים המקומיים. (להרחבה ראו פרק ג' – יעדי הפיקוח). השיפור ביעילות הקבוצות התבטא בצמצום של כוח האדם, מספר הסניפים והוצאות הנדל"ן, אולם הוא אינו ניכר בערכו של יחס היעילות התפעולית¹¹, שכן תוצאותיהן העסקיות של חלק מהקבוצות הושפעו השנה לשלילה מאירועים חריגים שונים – בפרט מההוצאות בגין חקירות של שני בנקים ("הפועלים" ו"מזרחי-טפחות") בידי הרשויות של ארה"ב – שהעלו במידה ניכרת את ההוצאות התפעוליות. יחס היעילות של חמש הקבוצות הבנקאיות היה השנה, כ-64.4%, נמוך מערכו הממוצע בחמש השנים האחרונות (כ-67.8%; איור א'-7). יחס היעילות בניכוי ההשפעה של ההפרשות לצורך החקירות האמורות עמד על 61.1%¹² שיפור לעומת 2017. ניתוח של רכיבי היחס מלמד שהגידול החריג של ההוצאות התפעוליות בגין החקירות האמריקאיות הוא שריסן את ירידתו. עם זאת, ההוצאות התפעוליות גדלו השנה גם בניכוי ההפרשות לחקירות, וזאת, בין היתר, עקב גידול הוצאות השכר וההוצאות על שירותים מקצועיים, ובהם שירותים הכרוכים בחקירות (איור א'-8).

גם העלות ליחידת תפוקה¹³ הושפעה לשלילה מהיקפן הגבוה של ההוצאות החריגות, וערכה גדל מעט השנה ועמד על כ-2.01% לעומת 1.92% אשתקד. עם זאת ערכה עדיין נמוך מממוצע חמש השנים האחרונות (כ-2.14%; לוח א'-7). בנטרול השפעת ההפרשות לחקירות האמריקאיות העלות ליחידת תפוקה עומדת על 1.9%¹⁴. מקור העלייה בעלות ליחידת תפוקה הוא גידול חד של ההוצאות התפעוליות השנה לעומת גידול מתון יותר של יתרת הנכסים הממוצעת (כ-3%).

⁹ עם זאת אנו מעריכים כי בעקבות כניסתם לתוקף של הסכמי התפעול החדשים שנחתמו בין הבנקים לחברות כרטיסי האשראי תצטמצם ירידה זו.

¹⁰ במארס 2019 חתם בנק "מזרחי-טפחות" על הסכם מסוג "DPA" (Deferred Prosecution Agree-ment) עם משרד המשפטים האמריקאי לסיום החקירה הנוגעת לעסקי קבוצת הבנק עם לקוחותיה האמריקאים. סך הקנס שנדרש הבנק לשלם עומד על 195 מיליוני דולרים. לפיכך עדכנה קבוצת "מזרחי-טפחות" בשנת 2018 את ההוצאה בגין החקירה של הרשויות האמריקאיות בסך 546 מיליוני ש"ח. קבוצת "הפועלים", שעדיין נתונה בתהליכי חקירה, הגדילה את ההוצאה בכמיליארד ש"ח, וזו עמדה במצטבר על כ-2.3 מיליארדי ש"ח. נוסף על סכומים אלו רשמו הבנקים גם הוצאות על שירותים מקצועיים הכרוכים בחקירות אלו ואחרות.

¹¹ היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות לסך ההכנסות מריבית נטו וההכנסות שאינן מריבית (cost to income).

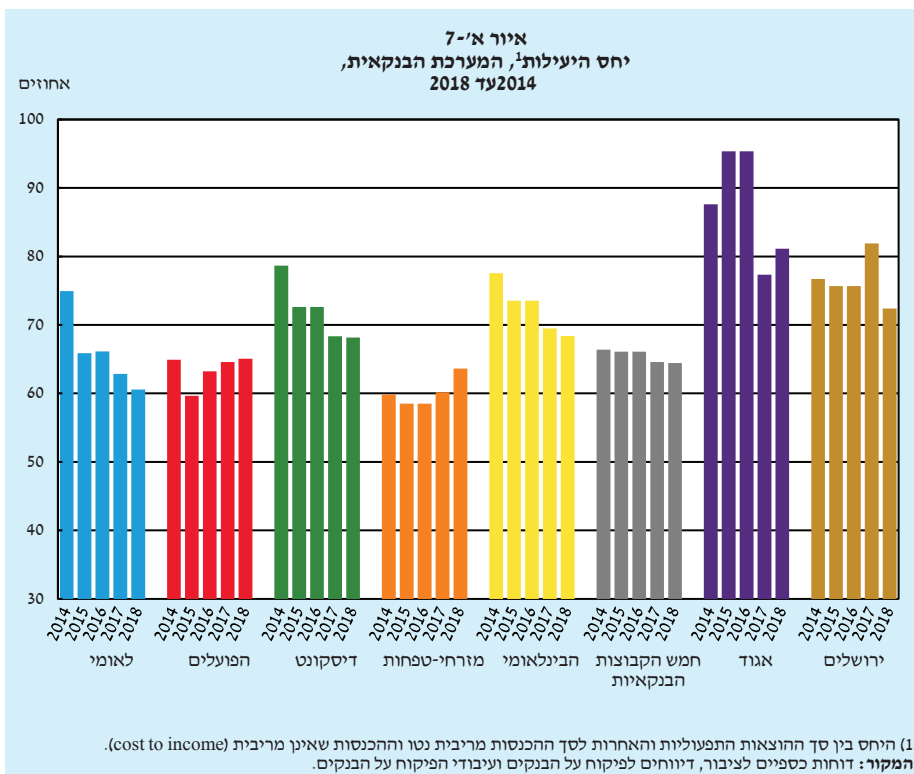
¹² בניכוי ההפרשה על החקירות בשנת 2017 עמד יחס זה על 63.1%.

¹³ היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות ליתרת הנכסים הממוצעת (average cost).

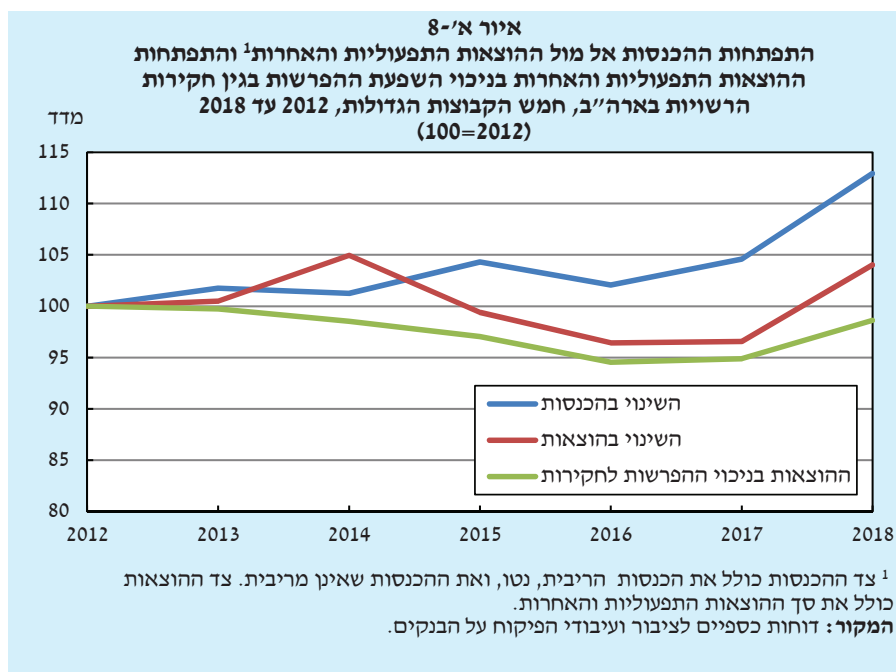
¹⁴ בניכוי ההפרשה בגין החקירות בשנת 2017 עמד יחס זה על 1.87%.

בנק ישראל, מערכת הבנקאות בישראל, 2018

ההתייעלות המערכת הבנקאית בשנים האחרונות נמשכה גם השנה, אך הושפעה לשלילה מההוצאות החריגות (בעיקר בגין חקירות בשני בנקים).

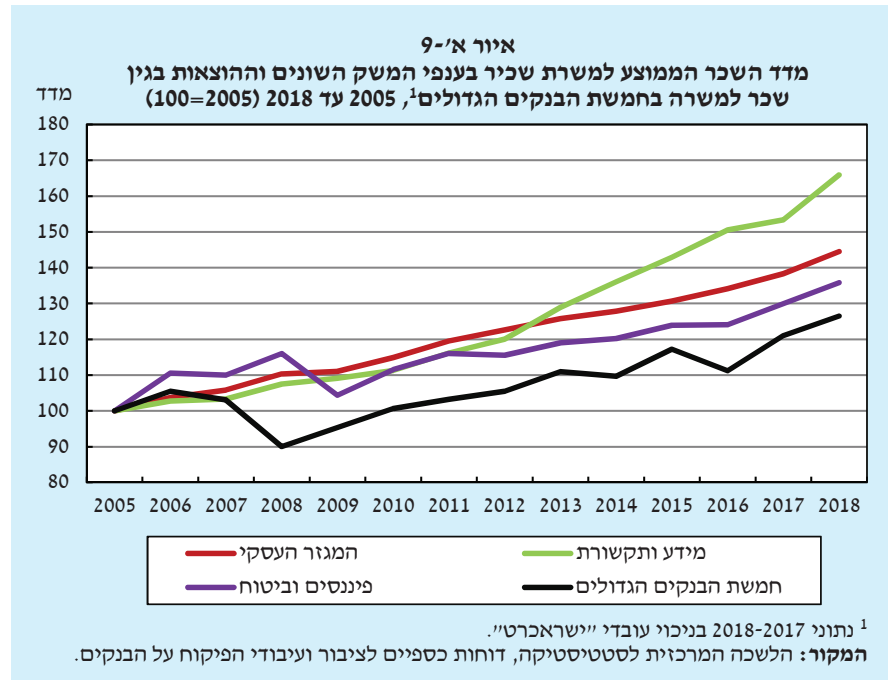
הגידול החד-פעמי של ההוצאות התפעוליות מנע ירידה של יחס היעילות התפעולית השנה.

פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

הוצאות השכר וההוצאות הנלוות גדלו השנה בשיעור מתון (1.7%)¹⁵, אך זאת רק בשלושת הבנקים הבינוניים, בעוד שבשני הבנקים הגדולים הוצאות אלו קטנו. גידולן של הוצאות השכר וההוצאות הנלוות מבטא גידול הן במשכורות (כ-2%) והן בהוצאות הנלוות (כ-1.1%). כך עלה סך ההוצאות למשרה ב-4.2% (לוח א'-8), בדומה להתפתחות השכר הממוצע למשרת שכיר בכלל המגזר העסקי ובפרט בענף הפיננסים והביטוח (איור א'-9).

התפתחות השכר לעובד בחמש הקבוצות הבנקאיות השנה דמתה להתפתחותו במגזר העסקי בכללו.

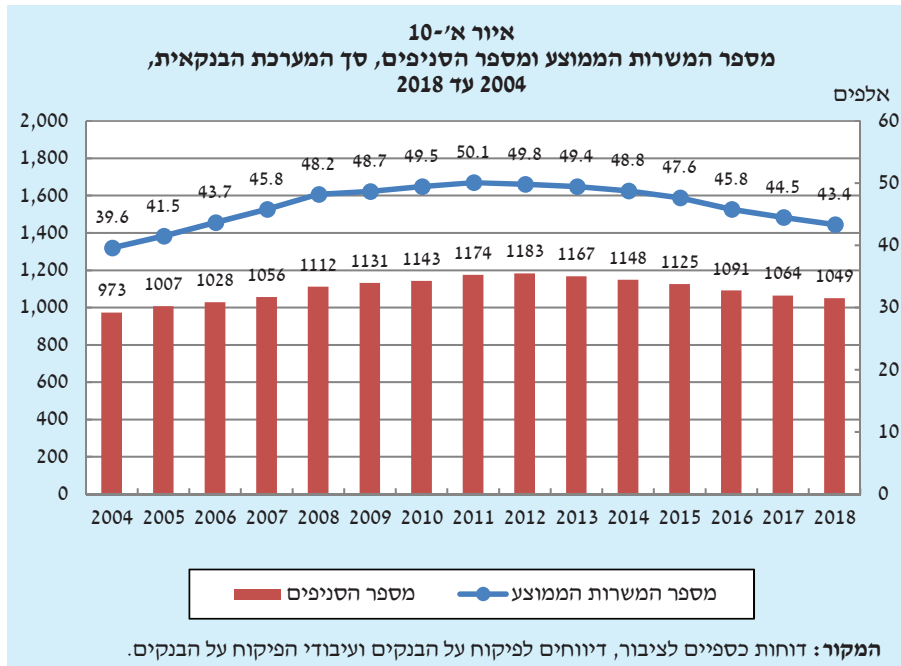

במהלך השנה הנסקרת המשיכו הבנקים בצמצום מצבת כוח האדם והסניפים: מספר המשרות במערכת הבנקאית פחת בכ-2.5% (כ-1,000 משרות), בהמשך למגמה של השנים האחרונות, וכך מרמת השיא, בשנת 2011, ועד היום הצטמצם מספרן בכ-15%¹⁶ (איור א'-10). הירידה של מספר המשרות בשנת 2018 נבעה, בדומה לירידתו בשנים קודמות, מהפחתת המשרות ברמות השכר הנמוכות (עד 360 אלפי ש"ח בשנה) ומהמשך הירידה במספר המשרות של עובדי הבנקים במשרדיהם בחו"ל (לוח א'-9). והיא קוזה חלקית על ידי גידול מספר המשרות ברמות השכר הבינוניות-גבוהות (מעל 360 אלפי ש"ח בשנה). מגמה זו משקפת שינוי בתמהיל העובדים במערכת הבנקאית עם גיוס עובדים מתחומי הטכנולוגיה העילית, המתאפיינים ברמות שכר בינוניות-גבוהות. מספר הסניפים הצטמצם השנה בכ-1.4% (15)

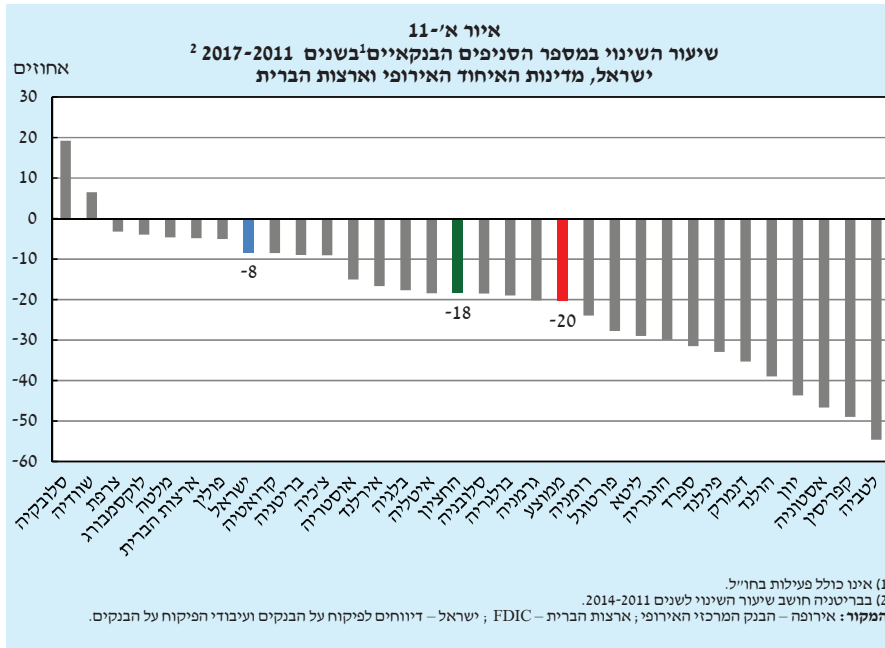
¹⁵ הניתוח של הוצאות השכר מבוסס על לוח א'-8: "ההוצאות של חמש הקבוצות הבנקאיות בגין עובדים, 2000 עד 2018", המציג נתוני דוחות כספיים והחל משנת 2016 אינו כולל את נתוני קבוצת ישראלכרט ומכיל סיווג מחדש של מספרי ההשוואה בהוצאות הנלוות בהתאם לחוזר הפיקוח בנושא מינואר 2018. לוח א'-9: "מספר המשרות וההוצאות לפי רמות השכר השנתיות, חמש הקבוצות הבנקאיות, 2017 עד 2018" מציג נתונים מדויקים לפיקוח על הבנקים וכולל את נתוני קבוצת ישראלכרט עם זאת, בהתייחס לשנת 2017 אין מספרי השוואה של הסיווג מחדש של הוצאות הנלוות ועל כן ההבדל בין הלוחות.

¹⁶ כולל נתוני קבוצת "ישראלכרט".

הבנקים המשיכו גם השנה בצמצום מצבת כוח האדם ומספר הסניפים.

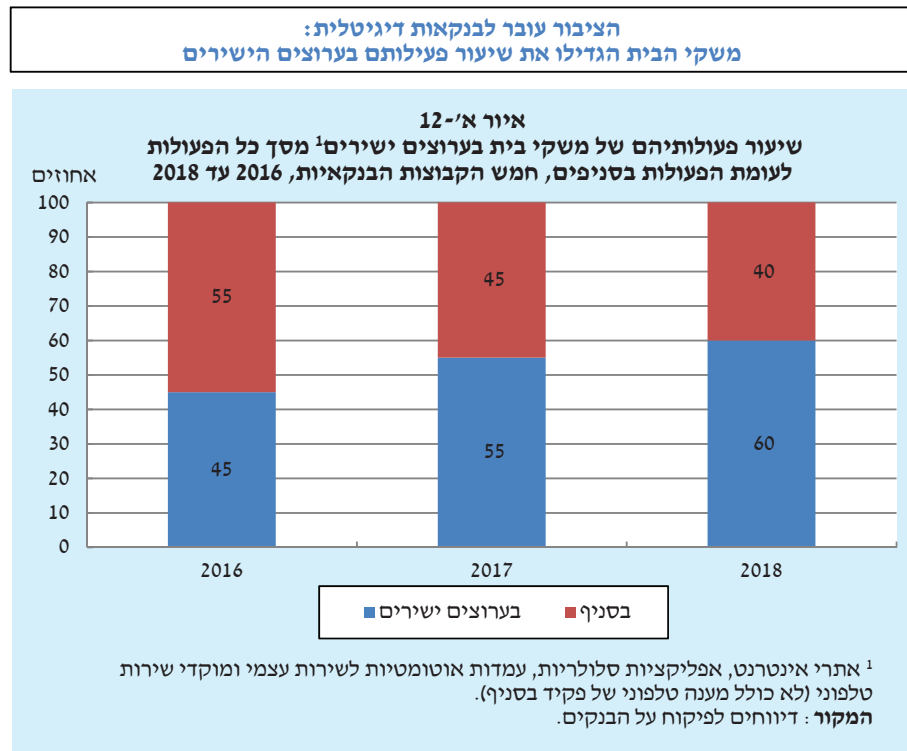

קצב סגירת הסניפים בישראל נותר נמוך בהשוואה למדינות האיחוד האירופי ולארצות הברית.

סניפים; איור א'-10). מאז שנת 2011 ירד מספרם בשיעור מצטבר של כ-8% בלבד, פחות מהממוצע במדינות האיחוד האירופי ובארצות הברית – ירידה של כ-20% (איור א'-11). ואולם סגירת הסניפים בשנים האחרונות מכבידה על אוכלוסיות מסוימות, בפרט על אזרחים ותיקים, המתקשים לעבור לאמצעים ישירים של תקשורת עם הבנק. בעיה זו מוצאת ביטוי גם בשביעות הרצון הנמוכה יחסית של הציבור מזמן ההמתנה בסניף בהשוואה לשביעות רצון גבוהה מאוד מערוצי התקשורת האחרים (איור א'-14). בעקבות סקר שביעות רצון שערך השנה, לראשונה, בקרב הציבור הרחב ופרסם את תוצאותיו בינואר 2019 דרש הפיקוח מהבנקים לנקוט צעדים לשיפור השירות ללקוחות.

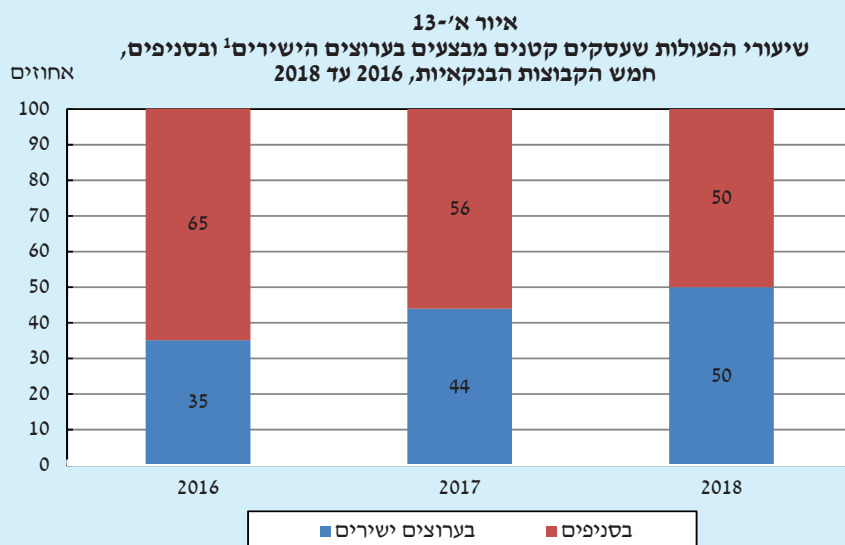
שנת 2018 התאפיינה בהמשך מגמת הגידול של שימוש הלקוחות בערוצי הבנקאות הישירים¹⁷. מנתוני הפיקוח עולה כי שיעור הפעולות הבנקאיות שעשו משקי הבית בערוצים אלה עלה בשנה הנסקרת לכ-60% מסך הפעולות, וזאת לעומת כ-55% בשנת 2017 ו-45% בשנת 2016 (איור א'-12). שיעורי גידול דומים נרשמו גם במגזר העסקי, אולם במגזר זה שיעור הפעולות באמצעים ישירים נמוך במקצת מאשר במשקי הבית, וזאת מפני שהבנקים מעניקים לעסקים סלי שירותים ייעודיים נרחבים בסניפים. בשנת 2018 הבנקים הקדישו תשומת לב גם להעברת פעילות של הלקוחות העסקיים לערוצים הישירים¹⁸ (איורים א'-12 וא'-13), והתוצאות צפויות להיראות בהמשך. **מסקר שביעות הרצון שערך הפיקוח עולה כי משקי הבית הפועלים באפליקציה הבנקאית או באתר האינטרנט של הבנק מרוצים מאוד**

¹⁷ "הערוצים הישירים" הם אתרי אינטרנט, אפליקציות סלולריות, עמדות אוטומטיות לשירות עצמי ומוקדי שירות טלפוני (לא כולל מענה טלפוני של פקיד בסניף).

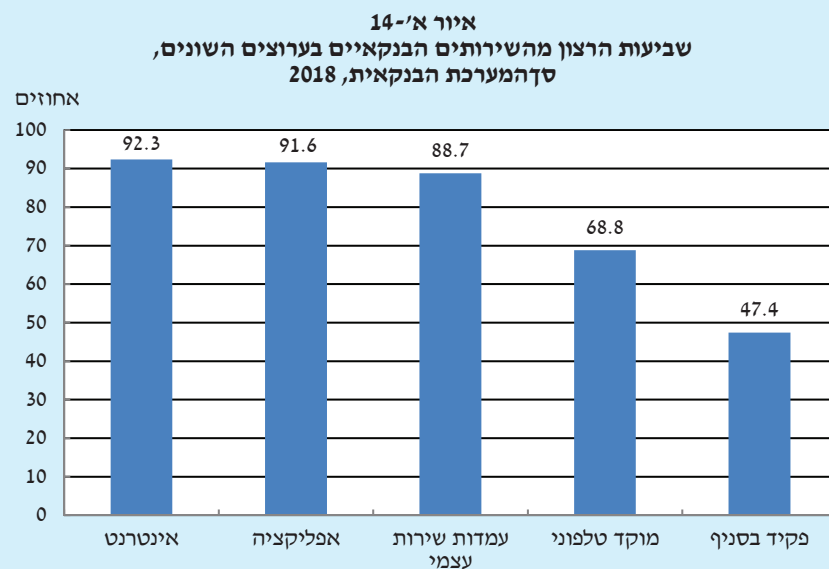
¹⁸ להרחבה ראו הודעה לעיתונות של בנק ישראל בנושא סקירת דיווח על בנקאות בתקשורת, צריכת שירותי בנקאות בערוצים ישירים במשקי הבית ובעסקים, סיכום שנת 2018.

גם העסקים הקטנים מגדילים את שיעור פעולותיהם בערוצי הבנקאות הישירים.

1 אתרי אינטרנט, אפליקציות סלולריות, עמדות אוטומטיות לשירות עצמי ומוקדי שירות טלפוני (לא כולל מענה טלפוני של פקיד בסניף).
המקור: דיווחים לפיקוח על הבנקים

משקי הבית הביעו שביעות רצון גבוהה מהשירותים הניתנים להם בערוצים הישירים ושביעות רצון נמוכה מתפקוד הסניפים; זאת בסקר חדש שערך הפיקוח על הבנקים.

המקור: סקר הפיקוח על הבנקים, שנערך בחודשים יולי ואוגוסט 2018.

משירותי הבנקאות (איור א'-14), בעוד שמקבלי השירות בסניפים מרוצים, כאמור, הרבה פחות. פרסום ממצאי הסקר האיץ בבנקים תהליכים לשיפור השירות הניתן ללקוחותיהם בסניפים. שילובם של אמצעים טכנולוגיים חדישים בענף הבנקאות והתאמתם של הבנקים למציאות החדשה לצד השינויים בהעדפות הצרכנים מאפשרים למערכת הבנקאית להמשיך ולקדם את תהליך ההתייעלות המתנהל בה במטרה להפוך לתחרותית יותר ומותאמת לעידן הטכנולוגי. בשנים 2016–2018 שלח הפיקוח לבנקים מספר מכתבים בנושאי התייעלות, ובאלה דרש מהם לפעול לשיפור יעילותם גם באמצעות צמצום כוח האדם וגם באמצעות צמצום הנדל"ן. הוראות אלה תמרצו את המערכת הבנקאית להתייעל בשנים האחרונות, וגם אפשרו לה לעשות זאת בדרך המכבדת את העובדים העוזבים אותה לפני גיל הפרישה באמצעות תוכניות של פרישה מרצון.

3. הסיכונים

הסיכונים העיקריים למערכת הבנקאית משתנים בשנים האחרונות: הסיכונים הפיננסיים הם במגמת ירידה, ואילו הסיכונים התפעוליים – ובראשם סיכוני סייבר וטכנולוגיה – מתעצמים. המערכת הבנקאית חשופה למגוון סיכונים – ביניהם הסיכונים הפיננסיים המוכרים, ובראשם סיכון האשראי, סיכון השוק וסיכון הנזילות, וכן סיכונים נוספים כסיכון בפעילות חוצת גבולות וסיכון ציות, סיכון גאו-פוליטי, סיכון משפטי וסיכון תפעולי. לאורך שנים הקדיש הפיקוח על הבנקים לסיכונים אלה תשומת לב רבה – בניתוח ובדרישות רבות ושונות מהבנקים שנועדו לחזק את ניהולם ולהבטיח את יציבותם ועמידותם של הבנקים אם יתממשו.

סיכון האשראי הוא הסיכון הנובע מההסתברות שלווה או קבוצת לוויים לא יעמדו בהתחייבויותיהם לבנק. התממשותו תתבטא באי תשלום של הקרן ו/או הריבית, ועקב כך, ישחקו רווחיו הצפויים של הבנק. מקובל לחלק סיכון זה לשלושה רכיבים: כמות, איכות וריכוזיות התיק¹⁹. בשנים האחרונות פעל הפיקוח בנחישות ובכלים רבים לשיפור התהליכים לניהול האשראי בבנקים ונקט צעדים משמעותיים לצמצום ריכוזיות האשראי. כמו כן הופעלו מספר צעדי מדיניות מקרו יציבותיים, שנועדו להפחית את סיכון האשראי לדיר. (להרחבה ראו חלק סיכון האשראי בפרק זה.)

סיכון השוק הוא הסיכון הנובע מההסתברות ששינויים בלתי צפויים במחירי השוק – בשיעורי ריבית, מדדי מחירים, שערי חליפין, מחירי מניות ועוד – יפגעו בהכנסות הבנק, ברווחיותו ובערך ההון שלו²⁰. סיכוני השוק נובעים הן מהתיק למסחר והן מהתיק הבנקאי. הפיקוח על הבנקים דרש הקצאות הון בגין סיכונים אלו ובחן בביקורות את איכות ניהולם לרבות בחדרי העסקאות.

סיכון הנזילות הוא הסיכון הנובע מאי ודאות לגבי משיכות בלתי צפויות של פיקדונות ומביקוש בלתי צפוי לאשראי שעל הבנק לספק באופן מיידי²¹. בשנים האחרונות דרש הפיקוח מהבנקים להעלות את יחסי הנזילות ואת איכות הנכסים הנזילים שהם מחזיקים. (להרחבה ראו חלק סיכון הנזילות בפרק זה.)

מעבר לדרישות לשיפור ניהול הסיכונים השונים דרש הפיקוח מהבנקים להגדיל את יחסי

¹⁹ מתוך דוד רוטנברג, "ניהול בנקאי בישראל, ניהול נכסים, התחייבויות וסיכונים", הוצאת כתר, 2002, ירושלים.

²⁰ שם.

²¹ שם.

מפני המאפיינים
הייחודיים של
הסיכונים המתעצמים
קשה לזהותם באופן
מלא, ובפרט – לכמת
ולהעריך את הנזק הצפוי
מהם ואת הסבירות
להתממשותם

הלימות ההון, המהווים כרית לספיגת הפסדים. (להרחבה ראו חלק הלימות ההון והמינוף בפרק זה.)

אחת הדרכים לבחינת הסיכונים הפיננסיים שעמם מתמודדים הבנקים היא מבחני הקיצון, הנערכים בכל שנה במערכת הבנקאית. (להרחבה ראו תיבות א'-1 ו-א'-2). בשנים האחרונות התחוללו שינויים בסביבה העסקית, ועמם התפתחו והתעצמו סיכונים נוספים, שמקורם בהתפתחות הטכנולוגיה, ברגולציה ובחקיקה מואצת בארץ ובעולם, בתמורות בבנקאות העולמית ובשינויים בהעדפות הצרכנים ובהתנהגותם. עם סיכונים אלו נמנים סיכון הסייבר, הסיכון הטכנולוגי, סיכון המודל העסקי, וכן הסיכון ההתנהגותי (Conduct) המודגם בתיבה ג'-3: "צעדים להבטחת אשראי אחראי".

בשל המאפיינים הייחודיים לסיכונים המתעצמים שמקורם בסביבה העסקית החדשה קשה לזהותם באופן מלא, ובפרט – לכמת ולהעריך את הנזק הצפוי מהם ואת הסבירות להתממשותם. עם זאת ניתן להבין את גודל הסיכון וההשלכות של התממשותו מתוך אירועי סייבר וזליגת מידע שמתרחשים בבנקים בעולם. (להרחבה ראו תיבה א'-3: "היערכות לאירועי סייבר במערכת הבנקאית"). לפיכך הם מציבים בפני הבנקים אתגר משמעותי, ומצריכים התאמה של אופן ניהולם ושל הכלים לכך, ואף שינויים בפעילות ובמודלים העסקיים שלהם. לצד הבנקים עצמם פועל הפיקוח על הבנקים לקידום ניהול מיטבי שלהם, אשר ימזער את הסיכונים השונים וישפר את יכולתם להתמודד עם סיכונים שיתממשו, להפיק לקחים מסיכונים שכבר התממשו ולהיערך לאלה המתפתחים. כל זאת באמצעות רגולציה ואכיפה, הסרת חסמים, התאמה לתקנים הבין-לאומיים המקובלים. הפיקוח על הבנקים שוקד גם על התאמה של היכולות הפיקוחיות כך, בין היתר, הוקם בפיקוח אגף לטכנולוגיה וחדשנות²², שנותן מענה לשינויים הטכנולוגיים המתחוללים במערכת ולאלה הצפויים בה בשנים הקרובות, ומסייע לבעיצוב מדיניות הפיקוח בנושאים אלו.

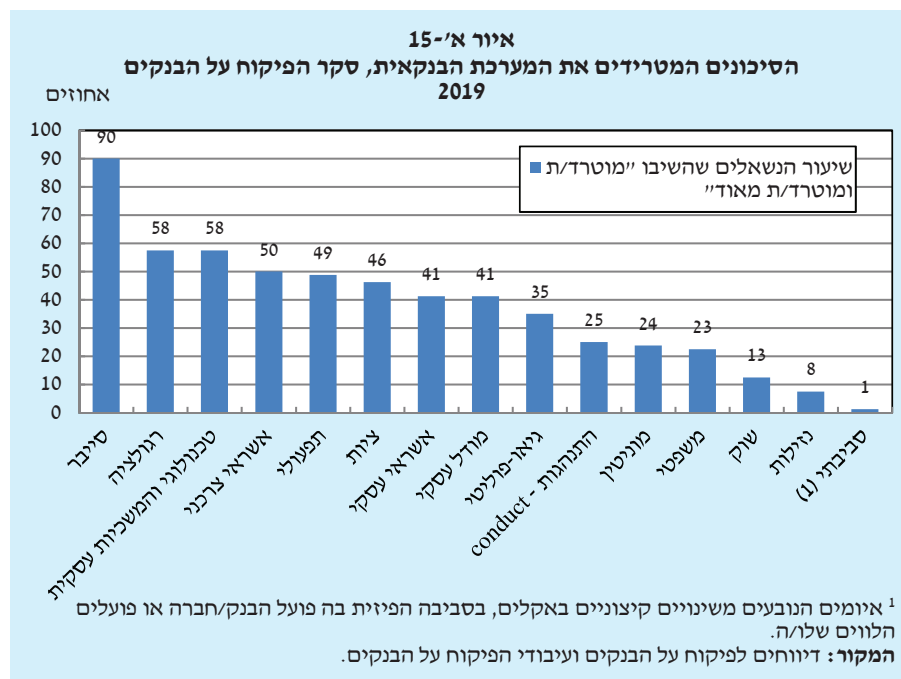
ככלי נוסף להערכת הסיכונים ערך הפיקוח על הבנקים השנה סקר חדש בקרב נושאי משרה בכירים במערכת הבנקאית בישראל (יושבי ראש, מנכ"לים, מנהלי סיכונים, מבקרים פנימיים ודירקטורים חיצוניים) במטרה להבין כיצד הם רואים את התפתחות הסיכונים השונים במערכת הבנקאית. הנשאלים התבקשו, בין היתר, לציין את הסיכונים המטרידים אותם ביותר מבין אלה המאיימים על הגוף שבו הם פועלים (איור א'-15). נמצא שכיום הסיכון **המטריד ביותר הוא סיכון הסייבר**. סיכון זה הוא מורכב לניהול, ומוגדר כאחד הגבוהים ביותר גם בסקרי סיכונים של מערכות פיננסיות במדינות אחרות, שכן בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה במתקפות הסייבר בעולם. התשובות לשאלות הסקר לגבי תגובת הבנק להתגברות סיכון זה מלמדות כי לשם ניהולו הבנקים מגדילים את ההוצאות האבטחה בתחום טכנולוגיית המידע (IT), מטמיעים טכנולוגיות חדשות לניטור והגנה ומחזקים את התוכניות להמשכיות עסקית (איור א'-16).

בשנים האחרונות פעל הפיקוח על הבנקים רבות כדי לבחון ולשפר את התמודדות המערכת הבנקאית עם סיכון זה – בין היתר באמצעות רגולציות ייעודית בהיבטי סייבר; עריכת תרגילי סייבר לשם שיפור ההיערכות של התאגידים הבנקאיים מול האיומים השונים ויכולתם להתמודד עמם; הגדרת תרחישי קיצון לשם קביעת התיאבון לסיכון בנושא זה; ביקורות, סקירות והנחיות המערכת לסגירת פערים; מערך דיווחים לפיקוח; שיתוף מידע וכן הגברה ומיסוד שיתוף הפעולה עם מערך הסייבר הלאומי ועם מרכז הסייבר הבנקאי, כדי שאלה יהיו "שכבה נוספת" בהגנה על כספי המפקדים והיציבות הבנקאית נגד אירועי סייבר. (להרחבה ראו תיבה א'-3: "היערכות לאירועי סייבר במערכת הבנקאית").

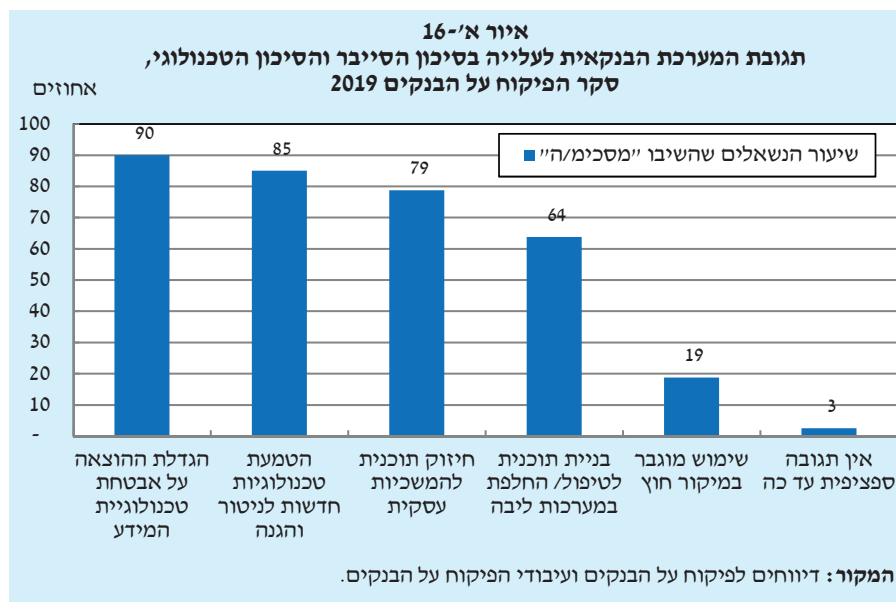
²² האגף הוקם בשנת 2016.

פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

סיכון הסייבר הוא הסיכון שמטריד את המערכת הבנקאית יותר מכל הסיכונים.

המערכת הבנקאית מנהלת את סיכון הסייבר המתעצם תוך נקיטת פעולות רבות.

על פי תוצאות הסקר מטרידים את בכירי המערכת הבנקאית גם הסיכון הטכנולוגי והסיכון להמשכיות העסקית. התקדמות הטכנולוגיה וצמיחתה של הבנקאות הדיגיטלית בישראל, בדומה לעולם, טומנות בחובן הזדמנויות רבות ללקוחות ולבנקים, אך גם סיכונים מובנים, הנובעים מהסתמכות על טכנולוגיות ותשתיות חדשות, לעיתים תוך שימוש בשירותי מיקור חוץ, שעלולים להעצים את החשש להונאה ולדלף מידע. **הסיכון הרגולטורי** צוין אף הוא כסיכון משמעותי, על רקע קידומן של יוזמות חקיקה רבות בתחומי הבנקאות והפיננסים בשנים האחרונות. פעילותם של מספר רגולטורים שונים בתחום, ריבוי הצעדים שהם מובילים בזמן קצר ומורכבותם מקשים על היערכות הבנקים להטמעת הצעדים האלה, יוצרים סיכונים לבנקים וללקוחות בשנותם את הסביבה העסקית, ועלולים אף לפגום ביכולת להשיג את היעדים החדשים שנקבעו בחקיקה ובהסדרה. הצעדים הרגולטוריים העיקריים שקודמו הם הפרדת חברות כרטיסי האשראי מהבנקים הגדולים, הדרישה לשינוי הבעלות על שב"א, הקמת מערכת נתוני אשראי, פרויקט המעבר מבנק לבנק באופן מקוון ופרויקט הבנקאות הפתוחה (API) שהם עדיין בתהליך. פרויקטים אלה, כמו גם יוזמות חקיקה רבות, משיתים על המערכת עלויות גבוהות, בחיבם שינויים מורכבים בין היתר במערכות המחשוב והתפעול. לפיכך מדגיש הפיקוח כי חשוב לממן את הדרישות החדשות עד שיוטמעו אלה שנמצאות כיום בתהליכי יישום.

בעקבות המלצה של קרן המטבע הבין-לאומית מלפני מספר שנים אישרה הכנסת השנה את הקמתה של הוועדה ליציבות פיננסית. ועדה זו עשויה לתרום לתיאום הדוק יותר בין הרגולטורים השונים. חשיבות ועדה זו מתחדדת לנוכח ריבוי השחקנים בשווקים הפיננסיים, כולל שוק האשראי, המפוקחים על ידי רגולטורים שונים. זאת גם כלקח מהמשבר הפיננסי העולמי האחרון, שבו הסיכון הפיננסי התממש בגופים פיננסיים מסוימים, ובהמשך הדביק את המערכת כולה בארה"ב ובמשקים נוספים.

הסיכון הפיננסי הראשון, שדורג בסקר רק במקום הרביעי, הוא **סיכון האשראי הצרכני**. אשראי זה התרחב בשנים האחרונות בשיעורים גבוהים מאוד, וכתוצאה מכך עלה גם הסיכון, כפי שהתבטא במדדים השונים לבחינת איכות האשראי. (להרחבה ראו פרק 'האשראי'). עוד עולה מממצאי הסקר שמרבית הנשאלים צופים כי שיעורי האשראי הבעייתי באשראי הצרכני אף יגדלו בשנים הקרובות. עם זאת, על רקע עליית הסיכון וצעדים רבים שנקט הפיקוח על הבנקים בתחום האשראי הצרכני (תיבה ג-3: "צעדים להבטחת אשראי אחראי") הואט מאוד קצב גידולו של אשראי זה: בשנת 2018 הוא גדל ב-1.2% בלבד בכלל המערכת, ובחלק מהבנקים אף ירד. כן ירדו מעט השנה ההוצאות להפסדי אשראי במגזר זה. בסקר דורגו עוד מספר סיכונים, וביניהם:

סיכון הציות, שהתממש בחלק מהבנקים בשנים האחרונות, נמצא אף הוא במקום גבוה ברשימה. זאת, בין היתר, על רקע חקירות של בנקים ישראלים על ידי הרשויות האמריקאיות בגין פעולות שבוצעו בעבר (בעיקר עד 2012) – העלמת מס של לקוחות זרים שהפקידו פיקדונות בבנקים בישראל או בשלוחותיהם בחו"ל, ומשום שהפיקוח על הבנקים הוציא הנחיות ברורות בנושא ואימץ גישה מחמירה לניהול סיכונים הנובעים מפעילות חוצה גבולות. פעולות אלו הביאו לשינויים במערכת הבנקאית, ובראשם **הצטמצמות הפיקדונות של תושבי חוץ בבנקים בישראל בכ-60 מיליארדי ש"ח בעשור האחרון** ומשיכת כ-50 מיליארדי ש"ח מפיקדונות בשלוחות הבנקים הישראלים בחו"ל. עקב החמרת הדרישות הפיקוחיות בניהול החשבונות הללו בחרו חלק מהלקוחות להוציא את כספם מהבנקים הישראלים.

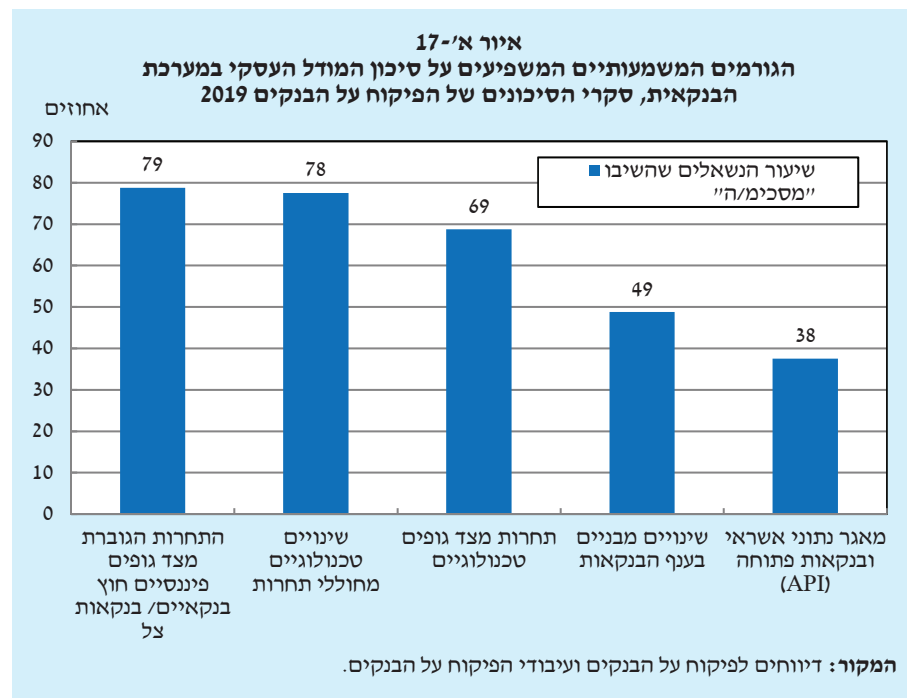
סיכון המודל העסקי – בנקים ברחבי העולם מתמודדים בשנים האחרונות עם שחיקה של מקורות הרווח – בין השאר על רקע התגברות התחרות הנגזרת מכניסה של גופים חוץ-בנקאיים לתחומי הבנקאות וירידה במעמדם וביתרונם התחרותי של הבנקים המסורתיים.

הבנקים נדרשים אפוא לחפש מקורות צמיחה חדשים ולקבל החלטות קשות וכיצד לשנות את מודל הפעילות שלהם, כך שהוא ייתן מענה להתפתחויות החדשות. בפרט עליהם לגבש מחדש את הדרך שבה הם יוכלו להמשיך לייצר ערך ולהיטיב עם לקוחותיהם, תוך התייעלות והתאמה של המודל התפעולי לעולם טכנולוגי יותר. בדומה לממצאים בעולם גם במערכת הבנקאית בישראל רואים הן בהתגברות התחרות מצד גופים חוץ בנקאיים והן בשינויים הטכנולוגיים גורמי סיכון, המחייבים בחינה-מחדש של המודל העסקי. (איור א'-17). הדרך המרכזית שבה בנקים בעולם מתמודדים עם סוגיה זו היא יישום תוכניות התייעלות בתחומים שונים (כוח אדם, תהליכים, נדל"ן, מיקוד המודל העסקי וצמצום פעילויות לא רווחיות ועוד) לשם שיפור מבנה ההוצאות. בנקים שונים בעולם מתאימים את פעילותם למודל המתמקד בפעילויות ליבה המייצרות ערך ובעלות יתרון תחרותי. דרך נוספת שבה הבנקים מתמודדים עם השינויים בסביבה העסקית היא פיתוח חדשנות ושיתופי פעולה עם צדדים שלישיים, וזאת בעיקר כדי להתבסס בתוך העולם הדיגיטלי.

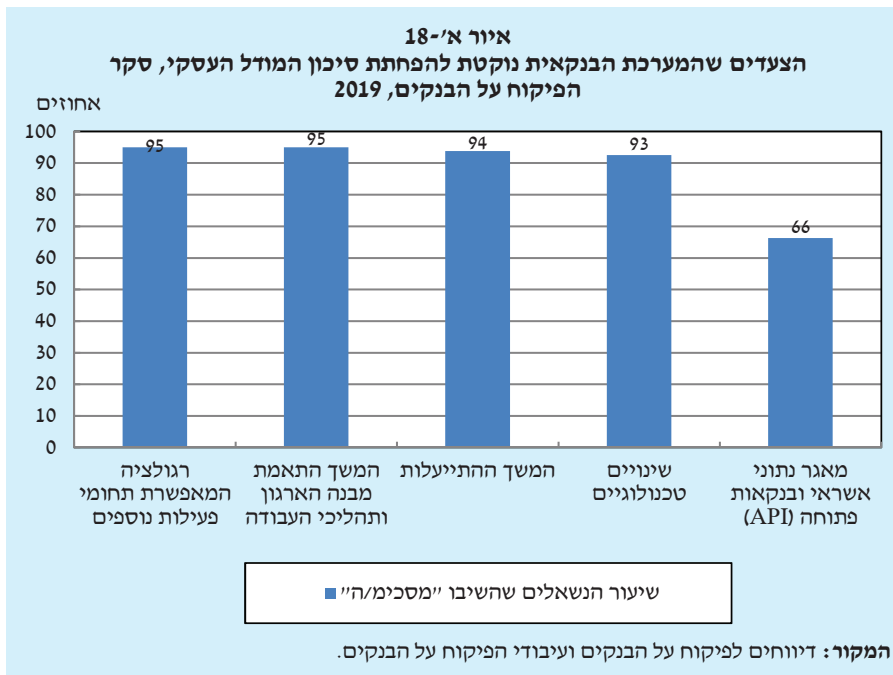
בדומה למגמות בעולם דרש הפיקוח על הבנקים מהבנקים עוד בשנת 2016 לגבש תוכניות התייעלות רב-שנתיות כדי לוודא שהם יתאימו את המודלים העסקיים-תפעוליים שלהם לסביבה העסקית המשתנה, לבחון המודל העסקי ולהתאימו לשינויים אלה עם דגש באימוץ כלים טכנולוגיים.

מעבר לשינויים במודלים העסקיים בכיוונים האמורים, שאכן מיושמים במערכת הבנקאות הישראלית, סבורים בכירי המערכת כי התאמה ברגולציה, שתתיר לבנקים כניסה לתחומי פעילות נוספים (כדוגמת ביטוח, וכן הסרת חסמים לפעילות בתחום הייעוץ הפנסיוני) תפחית את הסיכון של המודל העסקי וגם תאפשר להם להציע ללקוח שירות טוב ומקיף יותר. (איור א'-18).

האיום הגדול ביותר שהבנקים מזהים לפעילותם העסקית הוא השינויים הטכנולוגיים מחוללי התחרות.

כדי להתמודד עם השינויים בסביבה העסקית, תידרש במערכת הבנקאית להתאמת הרגולציה, להתאמת מבנה הארגון ותהליכי העבודה ולהמשך תהליכי ההתייעלות.

נדגיש כי תחומי הפעילות של הבנקים בישראל נגזרים מחוק הבנקאות (רישוי) התשמ"א-1981. סעיף 10 לחוק מגביל את העיסוקים המותרים לבנק לרשימה סגורה המפורטת בו, והגבלה זו מצמצמת במידה משמעותית את הפעילויות המותרות לבנקים בהשוואה למדינות רבות בעולם. כך, לדוגמה, בעולם בנקים יכולים לעסוק בתחומי הביטוח (שיווק ואף חיתום), בעשיית שוק בכלל הנכסים ואף בייזום נדל"ן. לנוכח השינויים בבנקאות ובפרט החידושים בטכנולוגיה, המשנים את פני הבנקאות והעולם הפיננסי, יש מקום לשקול עדכון של החוק והרחבה של העיסוקים הפיננסיים המותרים לבנקים. בשלב זה, ובכפיפות לחוק הקיים, הבנקים מנסים להרחיב את השירותים הניתנים ללקוחותיהם – משקי הבית והעסקים – על בסיס סעיף ה"סל" בסעיף 10(13) לחוק הבנקאות (רישוי), אשר לפיו הבנק יכול לתת שירותים נוספים הנלווים לשירותים המותרים לו על פי חוק.

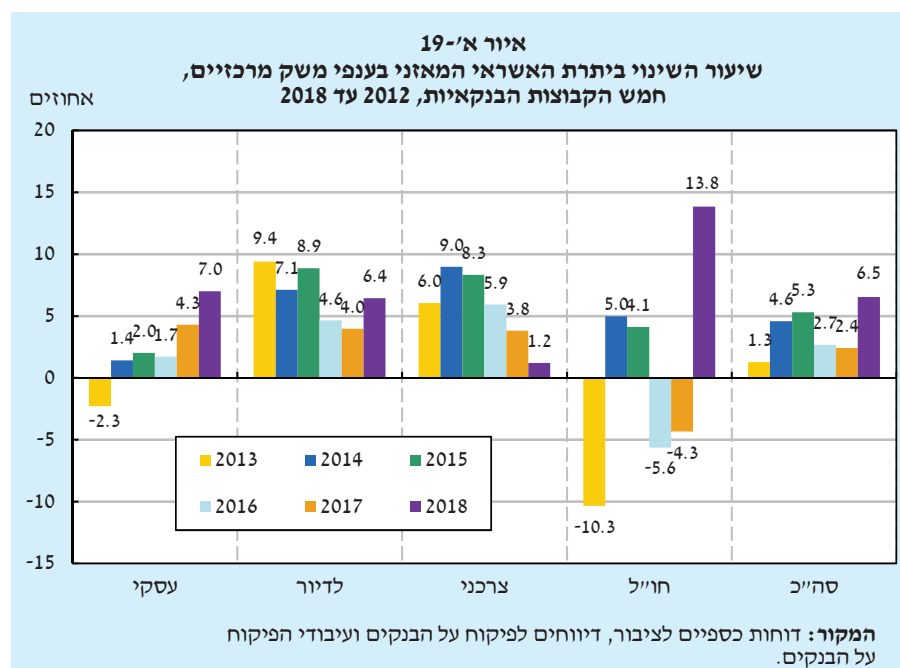
3.1 תיק האשראי וסיכון האשראי

בשנת 2018 גדל תיק האשראי המאזני של חמש הקבוצות הבנקאיות²³ בכ-6.5% והסתכם ב-1,017 מיליארדי ש"ח (איור א'-19). לאחר מספר שנים שבהן שיעור הגידול של האשראי למשקי הבית היה גבוה משל האשראי למגזר עסקי שינוי הבנקים בשנה הנסקרת את תמהיל האשראי בהגדילם את האשראי למגזר העסקי ובעיקר לעסקים גדולים. שינוי התמהיל לטובת האשראי העסקי, שמשמעותו גידול ניכר של אשראים המשוקללים במשקלות סיכון גבוהים יותר, התאפשר, בין השאר, בזכות הגעתם של הבנקים לדרישות ההון הרגולטוריות והמשך צבירת הרווחים, כפי שמתואר בהרחבה בחלק "ייחסי ההון והמינוף" בפרק זה.

השנה שינו הבנקים את תמהיל האשראי – התמקדו באשראי למגזר העסקי, בעיקר לעסקים הגדולים, ובמשכנתאות.

²³ נתוני קבוצת "לאומי" – בניתוח זה מכילים את חברת "לאומי קארד", ואילו נתוני קבוצת "הפועלים" אינם כוללים את קבוצת "ישראכרט".

גידול האשראי העסקי הואץ במקביל להאטת גידולו של האשראי הצרכני.

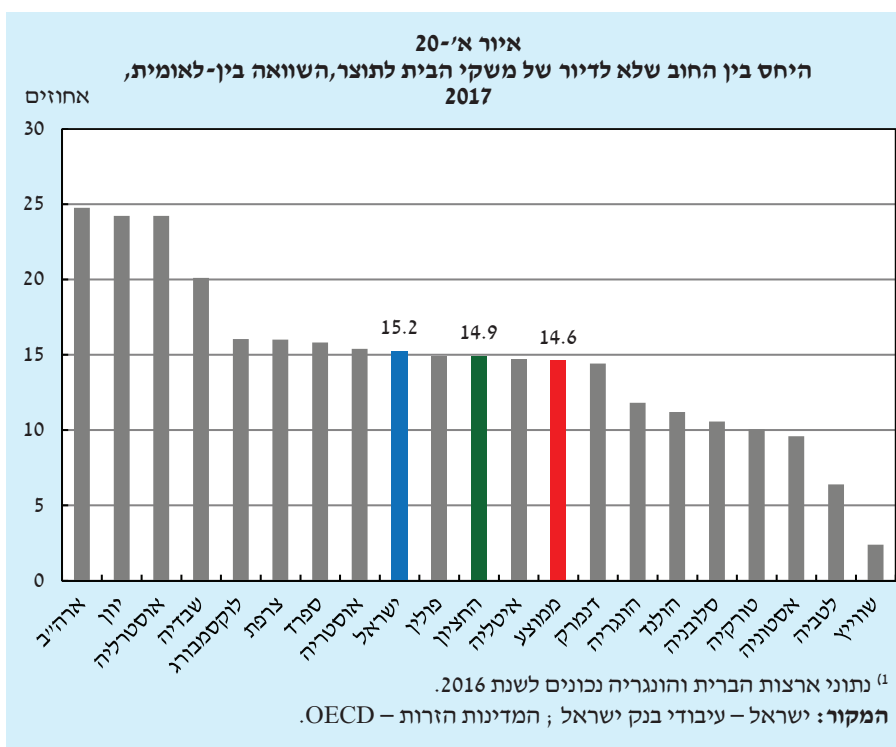
שיעור הגידול של סך האשראי הניתן למשקי בית – אשראי צרכני ואשראי לדיור – עלה מעט במהלך שנת 2018 בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד (כ-4.8% לעומת 3.9%), אך נותר נמוך בהשוואה לשיעור הגידול הממוצע בין השנים 2012–2016, שעמד על כ-7.4%. השנה נמשכה האטת קצב הגידול של האשראי הצרכני, והוא גדל בכ-1.2% בלבד (לעומת 3.8% בתקופה המקבילה אשתקד וכ-6.4% בממוצע בשנים 2012–2016). בפרט ניכרת במהלך שנת 2018 ירידה של כ-7.8% באשראי למימון רכישת כלי רכב, הנובעת בין היתר מירדה של כ-5% במספר הרכבים החדשים שנמסרו ביחס לשנת 2017²⁴. לעומת זאת בתחום המשכנתאות צמח האשראי בשנת 2018 מהר יותר מאשר בשנתיים הקודמות (אולם עדיין פחות מהממוצע בשנים 2012–2016, שעמד על כ-7.9%), והוא שהיה הרכיב העיקרי בגידול האשראי למשקי הבית בשנה זו. מגמות אלו הושפעו בין היתר מן ההקלה שניתנה לבנקים בתחילת שנת 2018 באופן שקלול נכסי הסיכון בגין משכנתאות בשיעורי מימון של 60% עד 75%²⁵. הקלה זו מאפשרת ללווים בעלי כושר החזר הנוטלים משכנתה למצות את יכולתם לרכוש דירה באמצעות ההון העצמי שברשותם, ובפרט למנוע תמריץ ללווים לקחת, לשם מימון רכישת הדירה, הלוואות צרכניות משלימות, שהן יקרות יותר מהמשכנתאות ואינן מתאימות לרכישת דירה. על הקלה זו נוספו צעדים שנקט הפיקוח בתחום האשראי הצרכני, שמטרתם להבטיח גידול מדוד של האשראי בהתאם ליכולתו של הלקוח. (להרחבה ראו תיבה ג'-3 בנושא צעדי הפיקוח להבטחת "אשראי אחראי"). הבנקים אף זיהו גידול של סיכון האשראי הצרכני

²⁴ על פי דוח איגוד יבואני הרכב, המבוסס על נתוני משרד התחבורה.

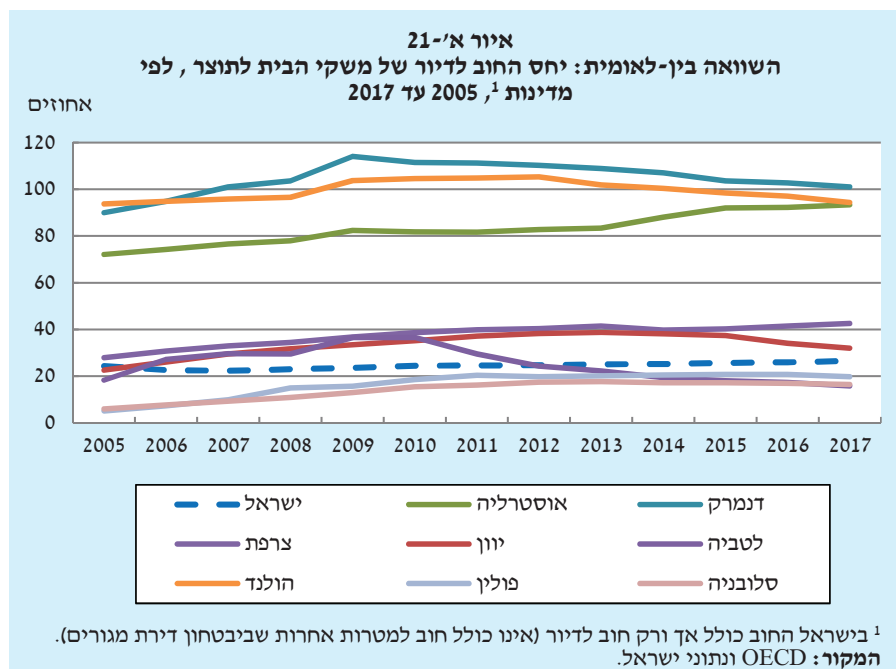
²⁵ להרחבה ראו חוזר ח-2556-06 – "מדידה והלימות הון – הגישה הסטנדרטית – סיכון אשראי" מיום 15 במארס 2018.

המשכנתאות צמחו
השנה מהר יותר מאשר
בשנתיים הקודמות.

מינוף משקי הבית בישראל דומה ברמתו לממוצע העולמי.

יחס האשראי - לדיור של משקי הבית לתוצר נמוך בישראל בהשוואה בין-לאומית.

בשנים האחרונות. הגידול התבטא, בין היתר, במדדים לאיכות האשראי של מגזר פעילות זה, ובעקבותיו פעלו הבנקים לצמצום ההיצע.

ואולם חשוב לציין כי למרות הצמיחה המהירה של האשראי למשקי הבית בשנים האחרונות, רמת המינוף שלהם בישראל אינה גבוהה בהשוואה בין-לאומית. בפרט, יחס החוב לדיוור לתוצר נמוך, ויחס החוב הצרכני לתוצר דומה לממוצע במדינות ה-OECD (איורים א'-20 וא'-21).

מגמת ההאטה באשראי הצרכני לא היתה אחידה בין הבנקים: בעוד שבקבוצות הבנקאיות הגדולות, "לאומי" ו"הפועלים", ניכרה מגמת צמצום באשראי זה בשיעור ממוצע של כ-2.6%, הרחיבו הקבוצות הבינוניות – "דיסקונט", "מזרחי-טפחות" ו"הבינלאומי" – את פעילותם בו, כך שממוצע הצמיחה בשלוש הקבוצות האלה עמד על כ-6.0%²⁶. מגמה זו היא אחד הגורמים לגידול חלקם של הבנקים הבינוניים בסך יתרת האשראי עד לכ-45% בסוף 2018, לעומת כ-38% בתחילת 2015 (איור ב'-1).

חברות כרטיסי האשראי הגדילו את נתח השוק שלהן באשראי הצרכני, ובסוף שנת 2018 הוא הגיע ל-10.1%, לעומת 7.6% בסוף שנת 2015. זאת במקביל לצמצום נתח השוק של הבנקים במהלך אותן שנים מכ-86.6% ל-79.5% (איור ב'-3). השינוי במבנה השוק בא לידי ביטוי גם במדד ה-HHI²⁷, שירד מ-0.22 ביוני 2015 ל-0.205 בסוף 2018. חלק משמעותי מירידה זו נבע מהפרדת חברות כרטיסי האשראי משתי הקבוצות הבנקאיות הגדולות²⁸ (איור ב'-2). הירידה בנתח השוק של הבנקים הגדולים והתחזקות הבנקים הבינוניים בשנים האחרונות לא השפיעו במידה ניכרת על מדד ה-HHI בשנתיים האחרונות. זאת, בין היתר, משתי סיבות: (1) חברות כרטיסי האשראי היו חלק מהקבוצות הבנקאיות הגדולות בשנים אלו, כך שצמיחת האשראי של חברות כרטיסי האשראי קיזזה את הירידה באשראי שהעמידו הבנקים הגדולים עצמם. (2) בשנתיים האחרונות הצטמצם מעט נתח השוק של הבנקים הקטנים, ובשל אופן חישוב המדד השפעת הבנקים האלה משמעותית. עם זאת, בהשוואה בין-לאומית המדד עדיין גבוה מהממוצע ודומה למדד בהולנד (איור א'-22). עם הגורמים לריכוזיות הגבוהה של המערכת הבנקאית בישראל ביחס למדינות אחרות ניתן למנות: (1) קוטנו של המשק הישראלי, המגביל את מספר המוסדות הבנקאיים היכולים להגיע להיקף פעילות שיספיק להבטחת מיצוי של יתרונות לגודל ולמגוון, יעילות תפעולית ופזיזר סיכונים מיטבי²⁹. (2) מצבה הגיאוגרפי-פוליטי הרגיש של ישראל בעבר³⁰ הרתיע בנקים זרים מכניסה לשוק המקומי. (3) קיומו של שוק בנקאות מפותח בישראל, שאין בו פערים ביחס לבנקאות המודרנית במדינות מפותחות. (4) חסמי כניסה גבוהים לבנקאות. חסמים אלה זוהו וטופלו באופן שיטתי על ידי בנק ישראל בשנים האחרונות. בראש ובראשונה הורד **ההון** הראשוני הנדרש להקמת בנק חדש (ל-50 מיליוני ש"ח, במקום 400 מיליונים); הוגדר תהליך לקבלת רשיון בנקאי, שיוצר **ודאות ליזם** בשלב מוקדם; בנק ישראל הקים מאגר נתוני אשראי, אשר מסיר את **חסם המידע**, והשנה קידם משרד האוצר הקמה של לשכת שירותי מחשוב, אשר תקל על בנק חדש בבטלה את

²⁶ בהובלתן של קבוצות "דיסקונט" ו"מזרחי", שצמצמו בשיעור של כ-7.0%.

²⁷ מדד HHI (מדד הרפינדל – הירשמן) הוא סכום הריבועים של נתחי השוק של הבנקים השונים. ככל שהמדד גבוה יותר הריכוזיות גבוהה יותר.

²⁸ בפועל בוצעה ההפרדה במהלך שנת 2019.

²⁹ אילוף זה הוביל בעשורים הראשונים לקיום המדינה של פשיטות רגל רבות – בייחוד של אגודות אשראי שיתופיות.

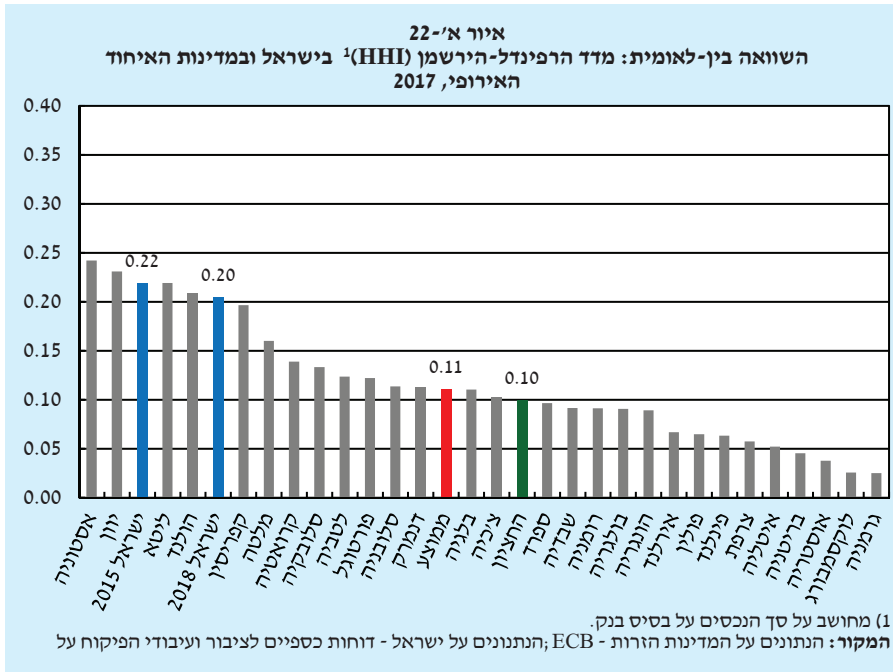
³⁰ ע' ברנע, י' פרוש, ו' קונפורטי, "סוגיית המבנה האופטימלי של מערכת הבנקאות בישראל", סוגיות בבנקאות 15, יוני 2001.

נמשך גידול חלקם של הבנקים הבינוניים בסך יתרת האשראי עד לכ-45% בסוף 2018, לעומת כ-38% בתחילת 2015.

חברות כרטיסי האשראי הגדילו את נתח השוק שלהן באשראי הצרכני, ובסוף שנת 2018 הוא הגיע ל-10.1%.

החסם של **תשתית טכנולוגית**. ההקלה שהושגה הודות להתפתחות הבנקאות הדיגיטלית בעולם ובישראל, המאפשרת להקים בנק ללא סניפים, מסירה חסם משמעותי נוסף – הקמת רשת הפצה, שהייתה כרוכה בעלויות רבות. בעקבות הסרת החסמים החלו לפנות לפיקוח על הבנקים קבוצות של יזמים המתעניינות בהקמת בנק, והפיקוח בוחן ומלווה את הצעותיהן.

מדד הרפינדל-הירשמן ירד בישראל בשנים האחרונות, אך נותר גבוה מממוצע מדינות אירופה ודומה למדד של הולנד.

האצת הצמיחה של האשראי העסקי, שהחלה בשנת 2017, נמשכה השנה. סך האשראי העסקי צמח במהלך שנת 2018 ב-7.0% (לעומת כ-4.7% אשתקד ושיעורי צמיחה אפסיים בשנים 2012–2016). גידולו המהיר של האשראי העסקי הוא פועל יוצא של גידול האשראי בכלל מגזרי הפעילות העסקיים – אך בעיקר של האשראי למגזר העסקים הגדולים, שצמח בכ-9.6%, והאשראי למגזר העסקים הבינוניים, שצמח בכ-7.2%; לעומת זאת האשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים צמח בכ-6.2%, (לעומת 6.6% אשתקד; איור א'-23). בדומה לאשראי הצרכני גם באשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים השונות בין הקבוצות הבנקאיות הגדולות והבינוניות גדולה: בקבוצות הבנקאיות הבינוניות צמח אשראי זה בשנת 2018 בשיעור ממוצע של כ-10.2%, ואילו בקבוצות הגדולות הוא צמח בשיעור ממוצע של כ-4%. זה היה גורם נוסף לגידול נתחם של הבנקים הבינוניים בסך האשראי המאזני על חשבון הנתח של הבנקים הגדולים (איור ב'-1).

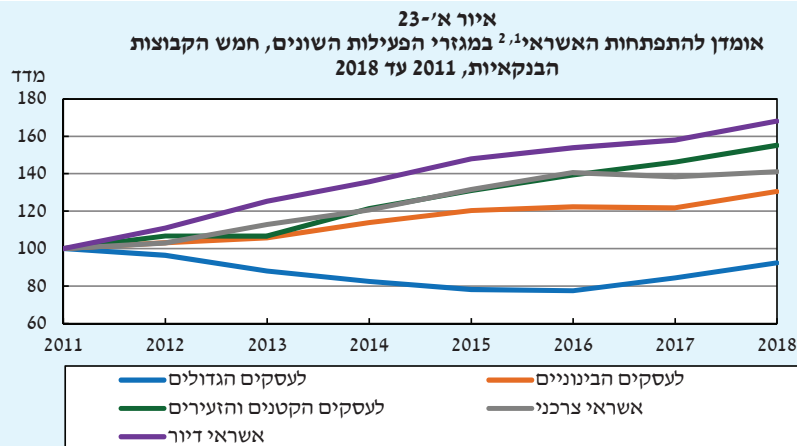
שיעורי הגידול המשמעותיים של האשראי הבנקאי העסקי ושל האשראי העסקי ממקורות נוספים בשנת 2018 התבטאו גם בעלייה, לראשונה מזה שנים רבות, של יחס האשראי העסקי (הבנקאי והחוץ בנקאי) לתוצר בישראל. בפרט, קצב הגידול של האשראי הבנקאי העסקי היה השנה גבוה מזה של התוצר המקומי, בניגוד למגמה ששררה בחמש השנים שקדמו לה (איור א'-24). חשוב לציין כי כל מקורות המימון למגזר העסקים הגדולים גדלו השנה בשיעורים דומים יחסית, וכי צמיחת האשראי למגזר העסקי אפיינה את כל המערכת הפיננסית. לנוכח

בדומה לאשראי הצרכני גם באשראי למגזר העסקים הקטנים והזעירים השונות בין הקבוצות הבנקאיות הגדולות והבינוניות גדולה.

קצב הגידול של האשראי הבנקאי העסקי היה השנה גבוה מזה של התוצר המקומי, בניגוד למגמה ששררה בחמש השנים שקדמו לה.

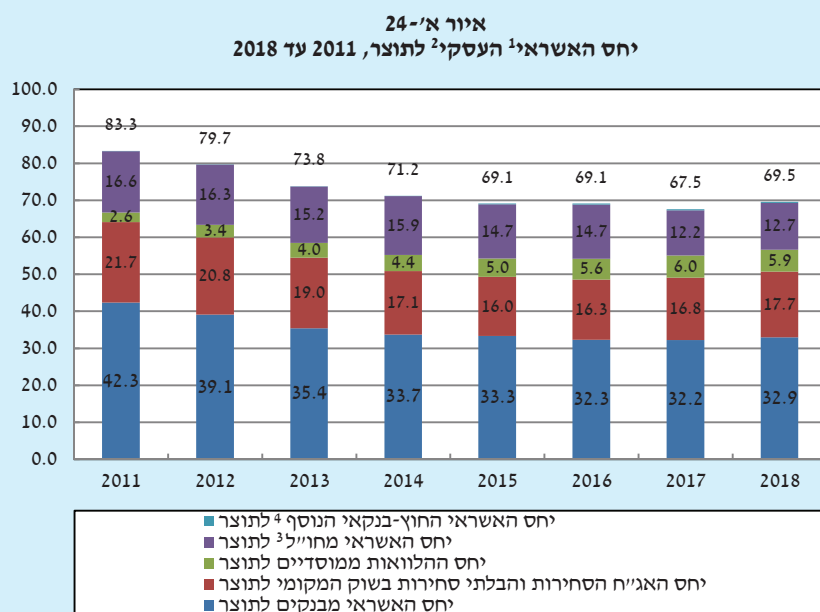
פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

לאחר שנים של ירידה באשראי לעסקים גדולים הפך מגזר זה בשנת 2018 לרכיב העיקרי של צמיחת האשראי למגזר העסקי.

¹ ב-2011–2015 התפתחות האשראי מחושבת על בסיס מגזרי הפעילות שהגדירה כל אחת מהקבוצות הבנקאיות. שיעור השינוי החל משנת 2016 מחושב על בסיס מגזרי הפעילות הפיקוחיים.
² ברבעון הראשון של 2013 סיווגה קבוצת דיסקונט מחדש את האשראי למגזרי הפעילות השונים, וברבעון הרביעי של 2014 סיווגה קבוצת הבינלאומי מחדש את האשראי למגזרי הפעילות. במהלך 2016 ערכה קבוצת לאומי טיוב נתונים, שבמסגרתו סיווגה לקוחות ממגזר העסקים הקטנים והזעירים במגזרי העסקים הגדולים והבינוניים. לפיכך עברו הנתונים תקנון.
המקור: דוחות כספיים לציבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לאחר שנים של ירידה עלה יחס האשראי העסקי לתוצר בשנת 2018 בהובלת גידולם של האשראי הבנקאי וגיוסי האג"ח בשוק ההון המקומי. כן נעצרה הירידה של יחס האשראי הבנקאי לתוצר.

¹ אומדן האשראי מנקודת ראותם של הלואים: החוב שעל הלואים להחזיר שווה לאשראי הבנקאי לפני הפרשה להפסדי אשראי, והאג"ח (הסחירות והבלתי סחירות) שוות לערך הנקוב המותאם.

² סך המערכת הבנקאית.

³ האשראי מחו"ל כולל אשראי ספקים.

⁴ כולל את החברות: נאווי, פנינסולה אס. אר. אקורד, אופל בלאנס, שוהם ביזנס, פי. אל. טי ואורשי.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

בד בבד עם צמיחת האשראי בשנתיים האחרונות הכניס הפיקוח על הבנקים עדכונים הן במגבלת החבות לענף הבינוי והנדל"ן (בספטמבר 2016) והן באופן החישוב של מקדם ההמרה לסיכון האשראי בערבויות לרוכשי דירות, על פי חוק המכר (דירות) מדצמבר 2018. במסגרת עדכונים אלו הורד מקדם ההמרה מ-50% ל-30%, וכך הוא משקף כיאות את הסיכון הנמוך יחסית בבנייה למגורים. השינוי באופן מדידתה של מגבלת החבות איפשר לבנקים להגדיל את היצע האשראי לענף זה. גידול האשראי לענף הבינוי נחלק לגידול האשראי לדירות בהליכי בנייה למגורים ולגידול האשראי לקרקעות המיועדות לבנייה למגורים. הגידול באשראי לקרקעות נבע ככל הנראה, מגידול של הביקוש, המוסבר בהגדלה משמעותית של הפשרת קרקעות לבנייה למגורים על ידי רשות מקרקעי ישראל בשנים 2017–2018³². על כך נוספה ירידה של התחלות הבנייה בשנים אלה³³, לעיתים במקביל לעיכובים במתן היתרי בנייה על קרקעות שנרכשו, דבר המגדיל את כמות הקרקעות הזמינות לבנייה. את גידול האשראי לדירות בהליכי בנייה לא ניתן להסביר בשינוי במלאי הדירות בבנייה, הנגזר מהתחלות הבנייה ומסיומי הבנייה; ייתכן והוא משקף התארכות של משך הזמן למכירת דירה. לעומת זאת בענף הנדל"ן (שעיקר פעילותו מסחר ותיווך בנכסי דלא נייד, השכרה, ניהול ואחזקה, גביית שכר דירה ופעילויות קשורות) לא השתנה היקף האשראי בהשוואה לשנה הקודמת – המשך להישענות ההולכת וגוברת של ענף זה על מקורות חוץ-בנקאיים, ובהם הנפקות אג"ח ומניות. (הרחבה ראו בדוח היציבות הפיננסית למחצית הראשונה של 2018, "הנדל"ן המניב בישראל"). גם השנה נמשכה מגמת השיפור באיכות האשראי לענף הבינוי והנדל"ן על פי המדדים השונים (לוח א'-12), ובעיקר ירידתו של משקל האשראי הפגום בסך האשראי המאזני עד לכ-1.6% (לעומת 2.1% אשתקד) ועליית היחס בין יתרת ההפרשה להפסדי אשראי לבין סך האשראי הפגום (יחס הכיסוי) לענף ל-105.6 (לעומת 91.6 בתקופה המקבילה אשתקד). **עם זאת, הסיכון הנשקף לבנקים מהחשיפה לענף נותר משמעותי, והוא נגזר בראש ובראשונה מהיקפו של האשראי לענף, ממשקלו הגבוה בסך תיק האשראי ומהמתאם הגבוה בינו לבין האשראי לדיר, שכן יחד הם מהווים קרוב לכ-47% מהתיק של חמש הקבוצות הבנקאיות.**

הריבית על האשראי

שיעורי הריבית הממוצעים על אשראי חדש שניתן במגזרי הפעילות השונים נותרו ללא שינוי בהשוואה לשנת 2017, פרט לירידה מסוימת של שיעורי הריבית הממוצעים באשראי לדיר (איור א'-26). כבעבר וכנהוג בעולם, שיעורי הריבית הממוצעים במגזרי הפעילות הקמעונאיים³⁴ (ללא האשראי לדיר) גבוהים יותר מאשר במגזרי העסקים הבינוניים והגדולים. הבדל זה נובע ממספר גורמים, וביניהם עלויות התפעול, שבמגזר הצרכני ובמגזרי העסקים הקטנים והזעירים הן גבוהות יותר מאשר במגזרי העסקים הגדולים והבינוניים, משום שתפעולם של הראשונים כרוך בהחזקת מערך סניפים רחב, ובכלל זה תשתיות פיזיות ואנושיות רבות (איור א'-27). העלות בהעמדת האשראי במגזרי העסקים הגדולים והבינוניים נמוכה יותר, כי פעילותם מרוכזת לרוב במוקדים מעטים יחסית, שהיקפי העסקאות והאשראי המועמד בהם גבוהים יותר. במקביל הסיכון, שנמדד למשל על פי שיעור הפסדי האשראי, גבוה יותר באשראי הצרכני מאשר באשראי העסקי. הסיכון שהבנקים מזהים בהעמדת אשראי קמעונאי אף גדל בשנים האחרונות ביחס למגזרי העסקים הגדולים והבינוניים, עקב גידול מסוים במינוף של משקי הבית ושינויי חקיקה. בשנת 2018 הצטמצמו

הסיכון הנשקף לבנקים מהחשיפה לענף הבינוי נותר משמעותי, והוא נגזר בראש ובראשונה מהיקפו וממשקלו הגבוה של האשראי לענף זה בסך תיק האשראי ומהמתאם הגבוה בינו לבין האשראי לדיר.

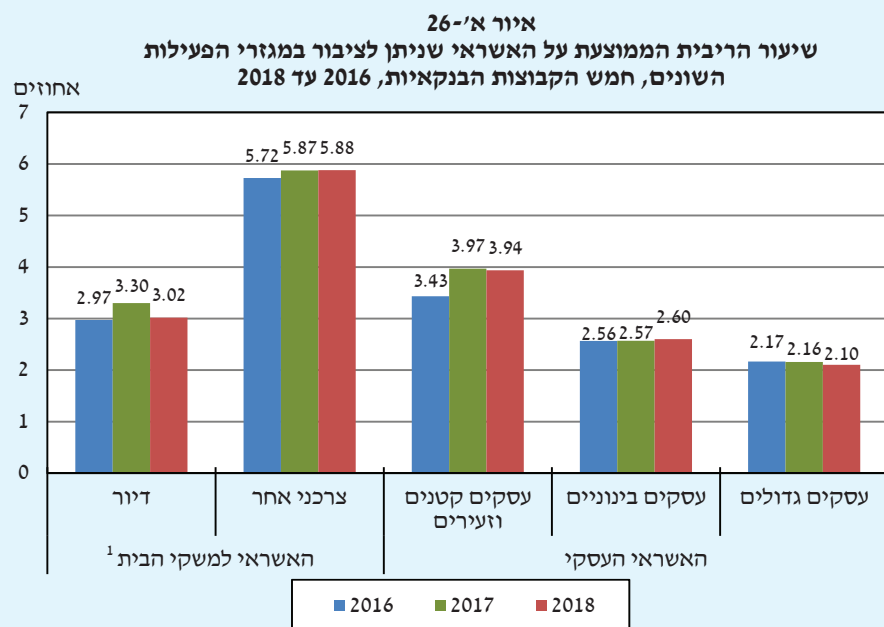
שיעורי הריבית הממוצעים על אשראי חדש שניתן השנה במגזרי הפעילות השונים נותרו ללא שינוי בהשוואה לשנת 2017, פרט לירידה קלה של שיעורים אלה באשראי לדיר.

³² דיווח חצי שנתי על עבודת רשות מקרקעי ישראל, 2018.

³³ דוח בנק ישראל לשנת 2018, פרק ט'.

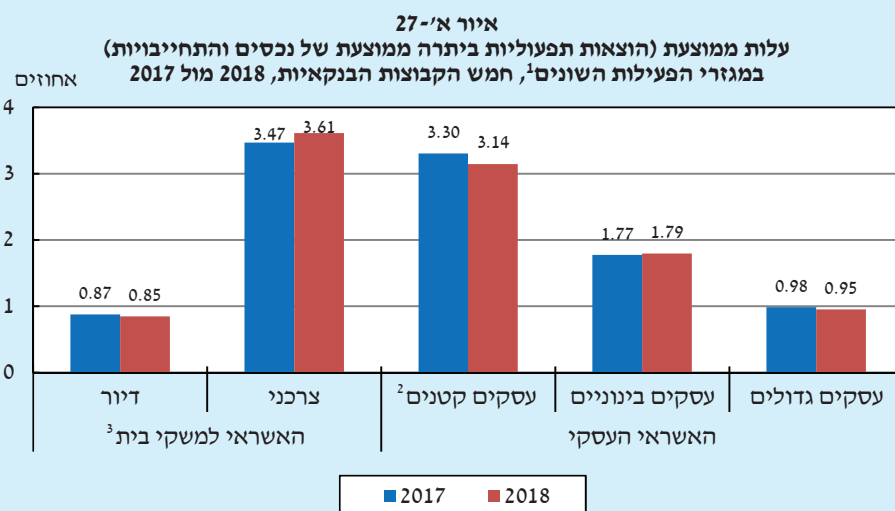
³⁴ אשראי צרכני ואשראי לעסקים קטנים וזעירים.

הריבית הממוצעת על אשראי חדש שניתן השנה נותרה ללא שינוי, ובאשראי החדש לדיור היא אף ירדה מעט.

¹ משקי הבית כוללים בנקאות פרטית.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

עלות השירות למשקי הבית ולעסקים הקטנים גבוהה יחסית לשאר המגזרים: העלות התפעולית במגזר הצרכני ובמגזר העסקים הקטנים גבוהה מאשר במגזרי העסקים הבינוניים והגדולים.

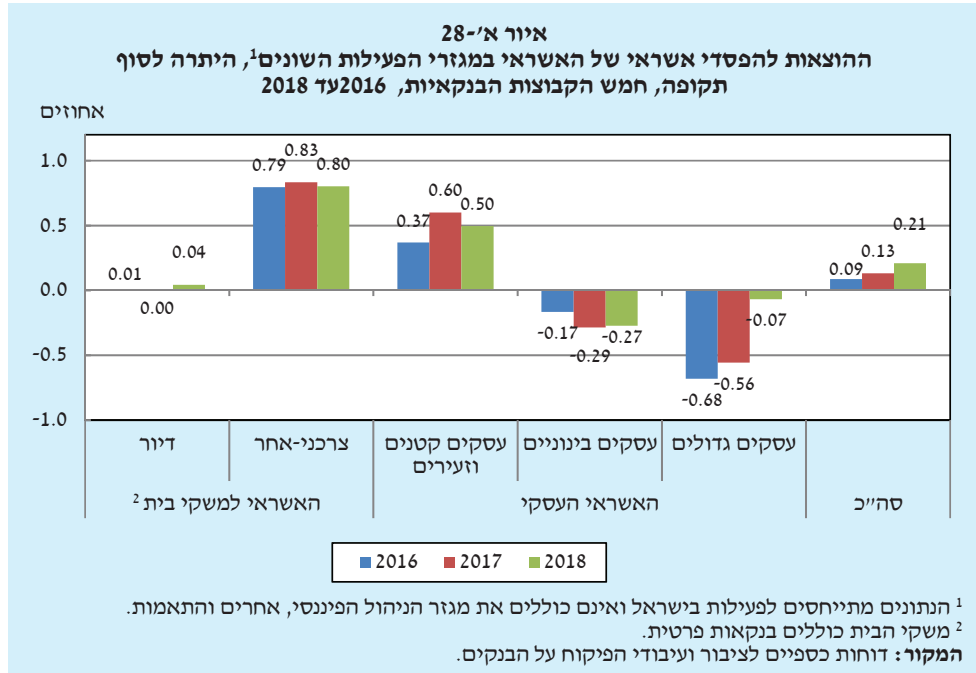

¹ הנתונים מתייחסים לפעילות בישראל ואינם כוללים את מגזר הניהול הפיננסי, אחרים והתאמות.
² מגזר העסקים הקטנים כולל גם את העסקים הזעירים.
³ משקי הבית לא כוללים בנקאות פרטית.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

העלויות התפעוליות
הכרוכות בשירות
שהבנקים מספקים
למשקי הבית ולעסקים
הקטנים גבוהות יחסית
לשאר המגזרים.

שיעורי הפסד אלו במקצת (איור א'-28). הסיכון במשקי הבית ובמגזר העסקים הקטנים אינו ייחודי לישראל. הוא נובע, בין היתר, מהא-סימטריה במידע בין התאגיד הבנקאי לבין בעל העסק – פועל יוצא של העדר מידע איכותי וזמין באשר למצבו של הכלכלי של הלווה. מאגר נתוני האשראי, שהחל לפעול במהלך שנת 2019, אמור לסייע להתמודד עם אתגר זה (להרחבה ראו תיבה ב'-5: "מאגר נתוני אשראי").

סך כל האשראי של הבנקים נותרו נמוכים, והפסדי האשראי במגזר הצרכני ובמגזר העסקים הקטנים גבוהים יותר מאשר במגזרי העסקים הבינוניים והגדולים.

איכות תיק האשראי

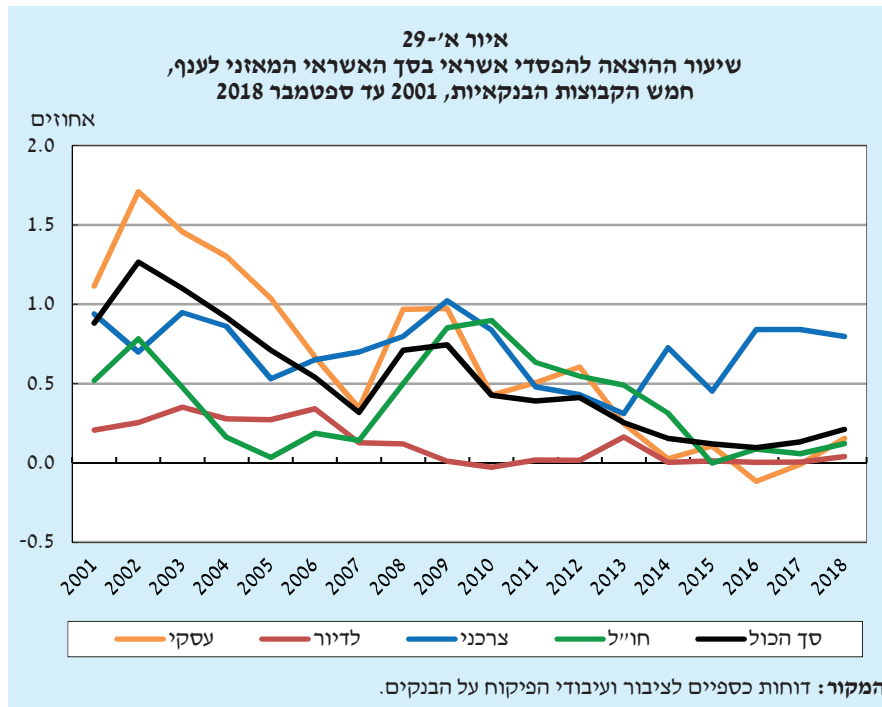
שיעור ההוצאה להפסדי
אשראי בסך האשראי
המאזני לציבור עלה
מעט, אך נותר נמוך
בהסתכלות ארוכת טווח.

מרבית המדדים לאיכות האשראי ממשיכים להעיד על איכות טובה של התיק הבנקאי. שיעור ההוצאה להפסדי אשראי בסך האשראי המאזני לציבור נותר נמוך (איור א'-29), על אף העלייה לשיעור של 0.21% (לעומת 0.13% בשנת 2017). מרביתה של עלייה זו נובעת מההפרשה הפרטנית להפסדי אשראי, אשר הושפעה השנה מצמצום בסך הגביות של חובות שנמחקו בעבר במגזרי העסקים הבינוניים והגדולים³⁵. יחס המחיקות נטו לסך האשראי המאזני לציבור ירד ל-0.15% (לעומת 0.19% בשנת 2017). משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי המאזני ומשקל האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה בסך האשראי המאזני לציבור ירדו ל-2.15% ול-1.24%, בהתאמה (לעומת 2.30% ו-1.36% בשנת 2017). יחס הכיסוי³⁶ המשיך לעלות גם בשנת 2018, ועמד על 95.4% (לעומת 86.7% בשנת 2017 לוח א'-13).

³⁵ גביות אלו מתארות מצב שבו הבנקים מחקו חובות אשר חשבו כי אינם בני פירעון ולבסוף הצליחו לגבותם (Recovery).

³⁶ היחס בין יתרת ההפרשה להפסדי אשראי לבין האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה.

שיעור ההוצאה להפסדי אשראי בסך האשראי המאזני עלה מעט ביחס לשנה הקודמת, אולם נותר נמוך בהשוואה לעבר.

הטבה נרשמה בשיעור ההוצאה להפסדי אשראי הן באשראי הצרכני (0.85% לעומת 0.94% בסוף שנת 2017) והן באשראי לעסקים הקטנים והזעירים (0.5% לעומת 0.6% בסוף שנת 2017). במגזר העסקים הגדולים ניכרת מגמת ירידה בהיקף הגביות, אשר בעטייה עלתה ההוצאה להפסדי אשראי משיעור שלילי של -0.56% בסוף שנת 2017 לשיעור שלילי של -0.07% בסוף שנת 2018 (לוח א'-11). בחינת שיעור ההוצאה להפסדי אשראי לפי ענפי המשק מגלה עלייה של שיעור ההוצאה להפסדי אשראי עסקי (לכ-0.15%, לעומת -0.01% בתקופה המקבילה אשתקד), המוסברת בין היתר בצמיחה משמעותית של אשראי זה בשנתיים האחרונות. ואולם עדיין מדובר בשיעור נמוך של הפסדי אשראי, וזאת בין היתר בזכות מצבו הטוב של המשק.

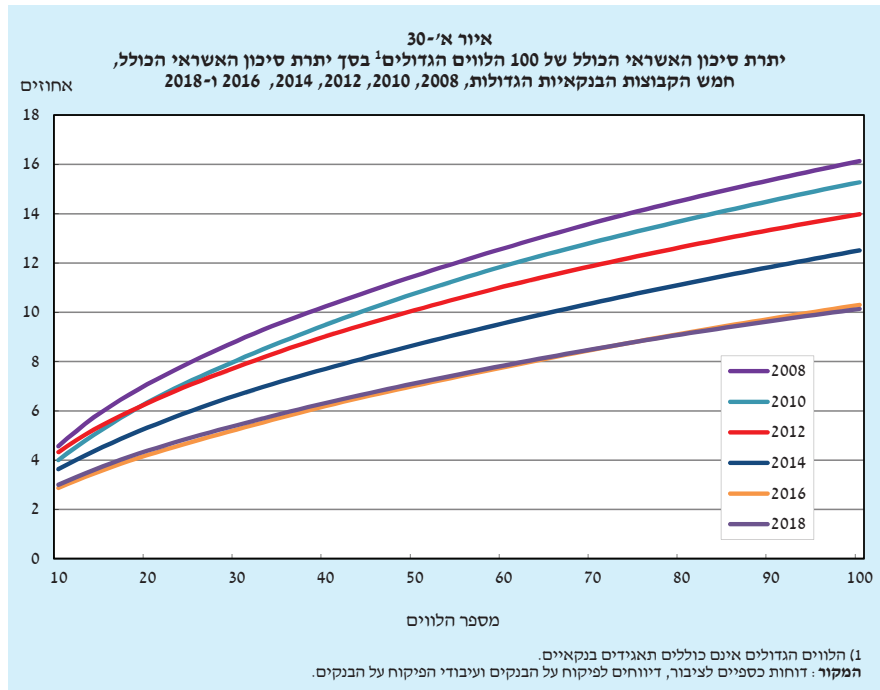
לאחר שנים של עלייה בהוצאות להפסדי אשראי באשראי הצרכני ובאשראי לעסקים קטנים וזעירים, עקב צמיחה משמעותית של אשראי זה בשנים האחרונות ושינויי חקיקה בתחום פשיטות הרגל, נרשמה השנה ירידה קלה בשיעורי ההוצאה להפסדי אשראי זה. מלבד זאת הבנקים פועלים בשנים האחרונות לקידום הליכי הסדר ו"גבייה רכה" בקרב לקוחות צרכניים, כדי לאפשר ללווים הנמצאים בקשיים כלכליים תנאים נוחים יותר לפירעון חובותיהם, ולפיכך עולה שיעורם של הסדרי החוב ללקוחות צרכניים. נקודת המוצא היא שחובות יש לשלם, והבנק רשאי לנקוט הליכים משפטיים כדי לגבותם, אולם מצפים שהוא ימצא דרכים עדינות יותר לגביית החוב לפני שינקוט צעדים אלה. החקיקות והרפורמות שבוצעו בשנים האחרונות בתחום גביית החובות והליכי פשיטת הרגל נועדו אף הן להקל על לוויים שנקלעו לקשיים בפירעון חובותיהם ולשקם אותם. עם זאת מתעורר החשש כי הקלות אלה יגרמו ללקוחות לבחור בהליכי חדלות פירעון כדי להיפטר מחובותיהם. מצב זה עלול להניע את הבנקים להחמרת כללי החיתום ולהעלאת הריביות ללווים.

לאחר שנים של עלייה בהוצאות להפסדי אשראי באשראי הצרכני ובאשראי לעסקים קטנים וזעירים, ירדו השנה שיעורי ההוצאה להפסדי אשראי זה.

ריכוזיות תיק האשראי לפי גודל הלווה

השנה – לאחר עשור של ירידה ניכרת בריכוזיות תיק האשראי הבנקאי, שבו הבנקים צמצמו משמעותית את חשיפתם ללווים גדולים, ובפרט לקבוצות לוויים גדולות וממונפות (הרחבה בתיבה ג-3 של סקירת הפיקוח על הבנקים לשנת 2017) – לא השתנה שיעור האשראי המאזני ללווים גדולים בסך האשראי המאזני ובסך ההון העצמי; עם אלה נמנות קבוצות לוויים גדולות, שהאשראי להן הוא מעל 10% מהון הבנק, (איור א-30).

אחרי למעלה מעשור של צמצום ניכר בחשיפתם של הבנקים ללווים הגדולים, השנה משקלם של הלווים נותר ללא שינוי.

האשראי לדיור

בשנת 2018 נרשמו עלייה בהעמדת הלוואות חדשות והתייצבות בכל מסלולי הריבית על המשכנתאות. זאת בניגוד למגמה ששררה משנת 2016 עד לשלהי שנת 2017, שבהן הואט קצב הגידול של העמדת הלוואות חדשות במקביל לירידתם של שיעורי הריבית. תיק האשראי לדיור צמח בשנה הנסקרת ב-6.4%, שיעור גבוה ביחס לממוצע של השנתיים הקודמות (כ-4.3%), אולם מתון בהשוואה לממוצע השנתי של 2014–2015 (כ-8%). הממוצע החודשי של הלוואות לדיור שניתנו בשנת 2018 עמד על 4.9 מיליארדי ש"ח, לעומת 4.4 מיליארדים³⁷ בשנת 2017 (איור א'-31).

העלייה בביצועי המשכנתאות בשנת 2018 הושפעה לחיוב מהתוכנית "מחיר למשתכן". כך, בסוף 2015, עם התרבות הידיעות על יציאתה הצפויה של התוכנית לדרך, ירד מספר העסקאות של רכישת דירה וכן הביקוש למשכנתאות. לרוב, כספי המשכנתה מועברים על ידי הבנק לרוכשים רק לאחר שאלו שילמו את ההון העצמי ועם התקדמות הבנייה. כיוון שפרק

³⁷ נתון זה כולל עסקאות שלא ניתנו מכספי הבנק והבנק מתפעל, כגון עסקאות להעמדת משכנתאות משותפת עם גופים מוסדיים ותיקי משכנתאות שנמכרו בחלקם למוסדיים. היקף הביצועים ללא עסקאות אלו עמד ב-2017 על 4.2 מיליארדי ש"ח.

בשנת 2018 נרשמה עלייה בביצועי האשראי לדיור.

הזמן מרגע רכישת הדירה בתוכנית "מחיר למשתכן" ועד תחילת הבנייה ארוך מאשר בדירות בשוק החופשי, התרבות העסקאות של "מחיר למשתכן" במהלך 2016 ותחילת 2017 יצרה ביצועי חסר במשכנתאות (המתבטאים במספר נמוך מהצפוי של עסקאות משכנתה, בהתאם למספר העסקאות לרכישת דירה). במהלך שנת 2018, עם התקדמות הבנייה של דירות אלו, ניכרה עלייה של מספר עסקאות המשכנתה, מעבר לצורכי המשכנתאות הנגזרים ממספר העסקאות לרכישת דירות. במקביל התייצב שיעור הריבית במהלך שנת 2018 בכל מסלולי ההצמדה בהשוואה למגמת ירידתו בשנת 2017 (איור א'-32).

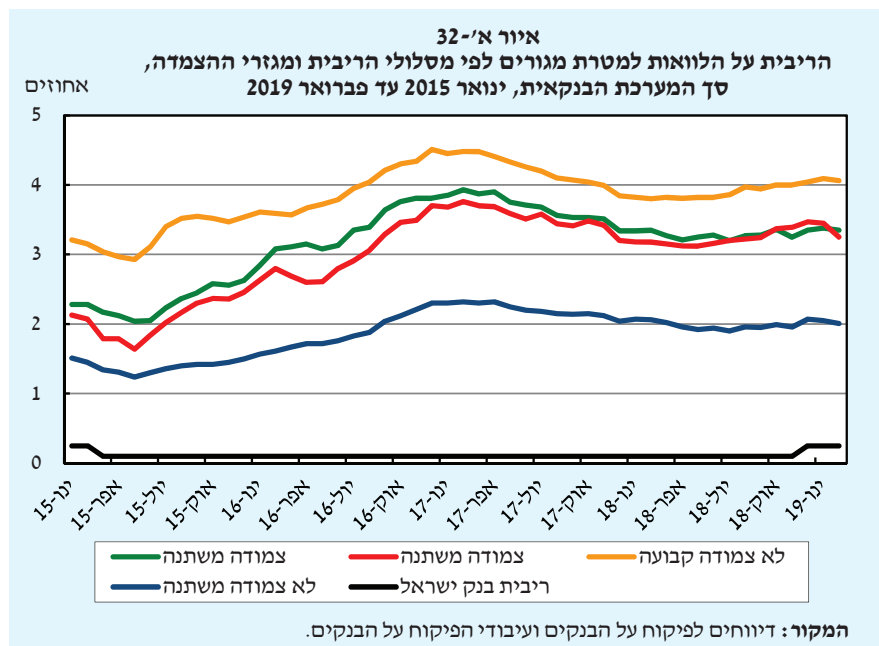
במדדי הסיכון בתיק המשכנתאות לא ניכרו שינויים משמעותיים. שיעור המימון הממוצע בשנת 2018 עלה לכ-50.9%, לאחר כ-50.2% ב-2017, שיעור ההחזר מההכנסה נותר כ-26.1%, והתקופה הממוצעת לפירעון התארכה מעט, לכ-21.7 לעומת 21.3 ב-2017. אשר למדדי איכות האשראי – שיעור יתרת החוב של ההלוואות לדיור שבפיגור של מעל 90 יום בסך ההלוואות לדיור אמנם עלה מעט ועמד השנה על כ-0.81%, לעומת 0.77% ב-2017 (איור א'-34), אולם הוא נותר נמוך בראייה היסטורית.

במהלך השנה הנסקרת עלה היקף המשכנתאות שנלקחו בשיעורי מימון גבוהים (LTV בין 60% ל-75%), לאחר שבשנת 2016 אשראי זה ירד משמעותית (איור א'-33). עלייה זו באה על רקע הקלה שפרסם הפיקוח על הבנקים בתחילת שנת 2018 בדבר שקלול נכסי הסיכון בגין משכנתאות על ידי הבנקים בשיעורי מימון של 60% עד 75%; ההקלה נועדה לאפשר ללקוחות בעלי יכולת החזר הנוטלים משכנתה למצות את יכולתם לרכוש דירה עם הון עצמי של 25% (או 30% למשפרי דור), ובייחוד למנוע מלקוחות לממן חלק מההון העצמי בהלוואה משלימה של אשראי צרכני, שהוא יקר יותר ממשכנתאות ופחות מתאים למימון רכישת דירה מבחינת משך האשראי והנטל שהוא יוצר על ההכנסה השוטפת. עבור הבנקים ההקלה הפחיתה מעט את עלויות ההון בגין מתן אשראי בשיעור מימון זה, ועל כן הגדילה את היצע האשראי שלהם ללקוחות אשר ביקשו לקחת אשראי בשיעורי מימון של 60%–75%. ואכן,

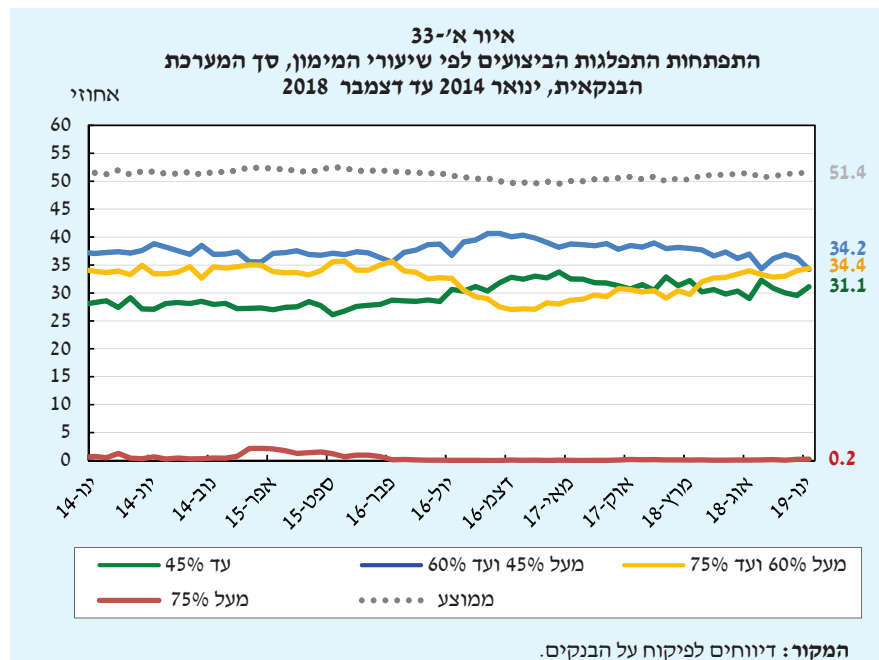
לאחרונה החלה עלייה של משקל המשכנתאות בשיעורי מימון גבוהים (LTV בין 60% ל-75%), במקביל לירידה של משקל המשכנתאות בשיעורי מימון בינוניים (45%–60%).

פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

בשנת 2018 נרשמה התייצבות בכל מסלולי הריבית על משכנתאות, לאחר ירידה בשנת 2017.

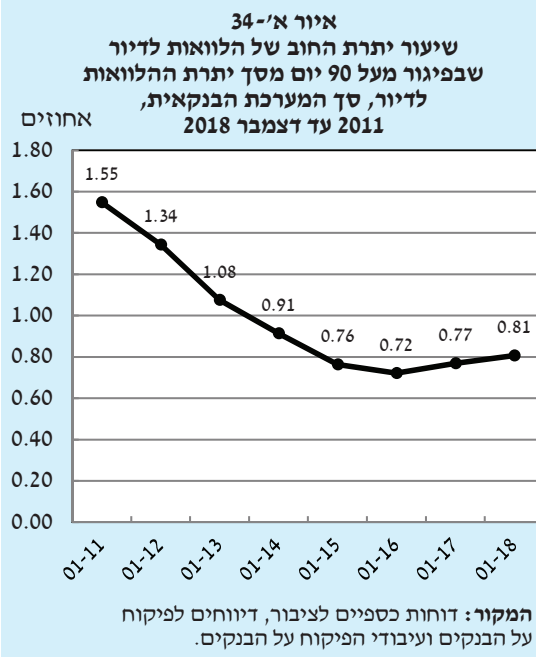
לאחר פרסום ההקלה בהוראה לחישוב נכסי הסיכון עלה משקל ההלוואות בשיעור מימון של 60% עד 75% על חשבון משקל ההלוואות בשיעור מימון של 45% עד 60%, שירד.

מעת פרסום ההקלה נרשמה עלייה של משקל ביצועי האשראי למשכנתאות בשיעורי מימון אלה (מכ-30% במאוס 2018 לכ-34% בינואר 2019), במקביל לירידה של משקל הביצועים בשיעורי מימון של 45%-60% (מכ-38% ל-34%). ייתכן שהשינוי תרם גם להאטת הביקוש לאשראי צרכני. מנתונים חודשיים על משקל האשראי במסגרת "מחיר למשתכן", המצויים בפיקוח מספטמבר 2018, עולה כי מתוך סך ביצועי המשכנתאות עד סוף 2018 כ-10% היו במסגרת תוכנית זו, ומתוך סך ההלוואות למשכנתאות – כ-15%. כלומר, במוצע מדובר בהלוואות קטנות יותר.

החשיפה לשוק הדיור היא מוקד סיכון משמעותי למערכת הבנקאית, אולם צעדי הפיקוח על הבנקים החמירו את הדרישות בתחום זה בממדים רבים, וכתוצאה מכך הסיכון ירד בשנים האחרונות במידה ניכרת.

בשיעור יתרת החוב של הלוואות לדיור שבפיגור מסך יתרת ההלוואות לדיור, עלה מעט ב-2018, אולם הוא עדיין נמוך ביחס לעבר.

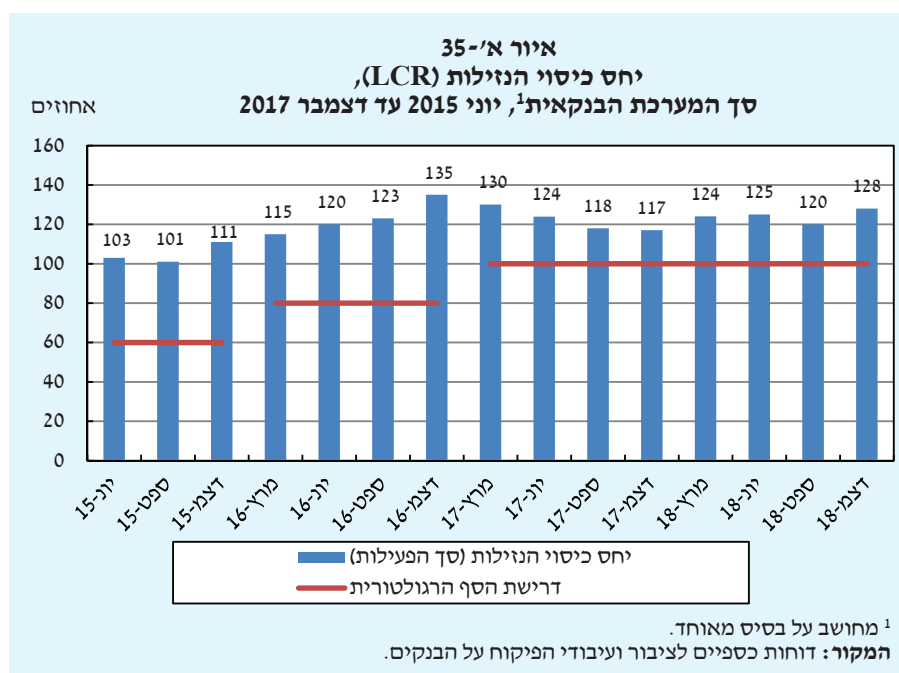
3.2 סיכון הנזילות

יחס כיסוי הנזילות (LCR, Liquidity Coverage Ratio)³⁸ בתאגידים הבנקאיים גדל מעט במהלך התקופה הנסקרת, וערכו המצרפי עמד על כ-128%, לעומת כ-125% בדצמבר 2017 וכ-103% ביוני 2015 (איור א'-35). השיפור המתמשך משקף ירידה בסיכון הנזילות, והוא פועל יוצא של צעדים רגולטוריים שנקט הפיקוח על הבנקים לשם חיזוק חוסנם ועמידותם של הבנקים הישראליים בפני זעזועים מסוגים שונים. אחד הצעדים הוא אימוץ המלצות ועדת באזל בעניין יחס כיסוי הנזילות (כחלק מ"באזל III") ויישומן המדורג בשנים 2015–2017. העלייה בערכו של יחס כיסוי הנזילות הקיפה את רוב הקבוצות הגדולות, וזאת אחרי שנים של עלייה מתמשכת, שבהן שיפרו הבנקים את נזילותם והתכנסו מעל רמות המינימום הרגולטוריות, אשר הועלו בהדרגה עם השנים. בכל אחד מהבנקים היחס (בסך הפעילות, על

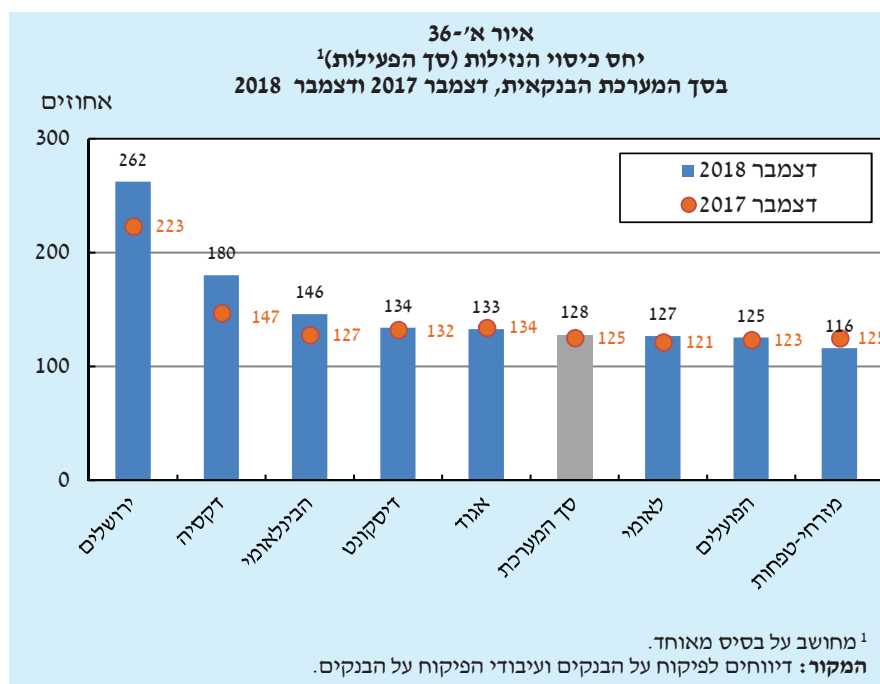
יחס כיסוי הנזילות גדל מעט במהלך התקופה הנסקרת – תוצאת צעדים רגולטוריים שנקט הפיקוח על הבנקים לשם חיזוק חוסנם ועמידותם של הבנקים הישראליים.

³⁸ המדד יחס כיסוי הנזילות פותח בידי ועדת באזל במטרה לקדם העמידות קצרת הטווח של פרופיל הנזילות בתאגידים הבנקאיים. היחס מראה מהי כמות הנכסים הנזילים האיכותיים שתאגידים צריכים להחזיק כדי לשרוד בתרחיש קיצון משמעותי שנמשך 30 ימים קלנדריים. יחס כיסוי הנזילות מורכב משני רכיבים: במונה – מלאי הנכסים הנזילים האיכותיים (HQLA, High Quality Liquid Assets). מלאי זה בנוי משתי רמות של נכסים: רמה 1 – נכסים איכותיים שהיקף החזקתם אינו מוגבל; ורמה 2 – נכסים שהיקף החזקתם מוגבל ל-40% ממלאי הנכסים הנזילים האיכותיים. (רמה זו מחולקת לשתי רמות משנה: א2 ו-ב2; היקף החזקתם של נכסים ברמה האחרונה מוגבל ל-15%). במכנה – סך תזרים המזומנים היוצא נטו, דהיינו סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי בתרחיש הקיצון בניכוי סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי באותו תרחיש. את סך תזרים המזומנים היוצא הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של קטגוריות או סוגים שונים של התחייבויות מאזניות וחוז-מאזניות בשיעורי משיכתן הצפויים (run off או drawn down). את סך תזרים המזומנים הנכנס הצפוי מחשבים על ידי הכפלת היתרות של חייבים חוזיים (contractual receivables) בשיעורי קבלתן הצפויים בתרחיש, עד לרף מצטבר של 75% מסך תזרים המזומנים היוצא הצפוי.

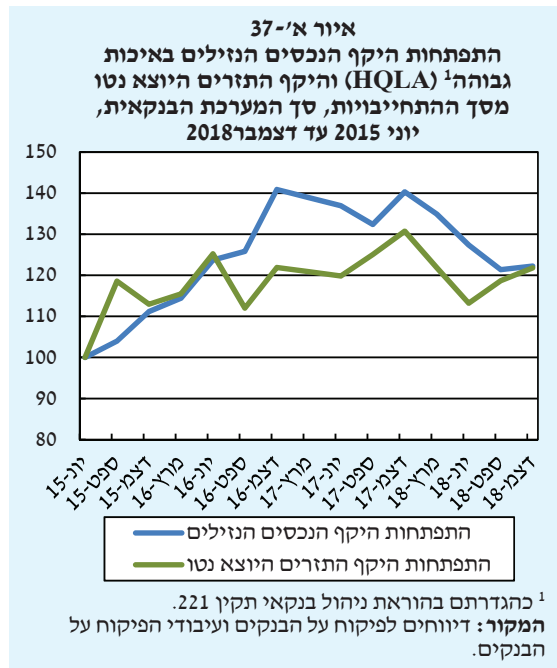
יחס כיסוי הנזילות גדל מעט במהלך התקופה הנסקרת.

נזילות הבנקים נאותה, כפי שמשקף בערכו של יחס כיסוי הנזילות העולה על דרישת המינימום הרגולטורית.

השיפור בערכו של יחס כיסוי הנזילות הושפע מהשינוי בחוק השקעות בנאמנות, שפעל לירידה בתזרים היוצא נטו.

בסיס מאוחד) עלה על 100% – דרישת המינימום במסגרת היישום המלא של הוראת הפיקוח, שנקבע לינואר 2017 (איור א'-36).

יחס כיסוי הנזילות הושפע השנה לחיוב מכניסתו לתוקף של תיקון 28 לחוק השקעות בנאמנות באוקטובר³⁹. התיקון, שהחיל על קרנות הסל מגבלות הנוגעות להשקעה והחזקה בנכסים, פעל לירידה בפיקדונות של אותם גופים בבנקים, וירידתם פעלה לקיטון התזרים היוצא (איור א'-37) ולגידולו של יחס כיסוי הנזילות. השפעת הירידה בתזרים היוצא על היחס קווצה מעט על ידי ירידה בתזרים הנכנס ושחיקה בהיקף הנכסים הנזילים רמה 1 – בעיקר במוזמנים ובפיקדונות בבנק ישראל, שהוקטנו לטובת הרחבת האשראי לציבור.

יחס כיסוי הנזילות הושפע השנה לחיוב מכניסתו לתוקף של תיקון 28 לחוק השקעות בנאמנות, שפעל לירידה בתזרים היוצא.

4. הלימות ההון והמינוף

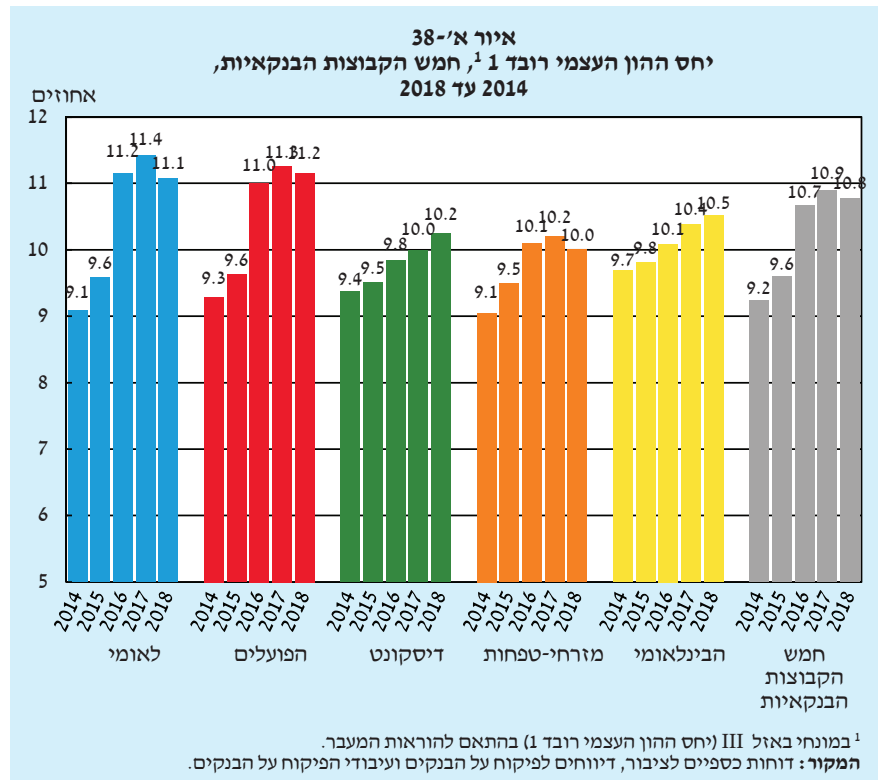
השנה עמדו כל הבנקים הישראליים ביעדי ההון המזעריים שקבע הפיקוח על הבנקים (איור א'-38; לוח א'-14). השיפור ביחסי ההון וההתכנסות ליעדים הפיקוחיים היה תהליך מדורג, שהחל עוד בשנת 2012 עם פרסום הוראות הפיקוח בנושא. התהליך לוה בשורה ארוכה של צעדים פיקוחיים⁴⁰, שפעלו לשיפור משמעותי באיכותו ובהיקפו של בסיס ההון. ההתכנסות ההדרגתית ליעדי ההון נועדה לאפשר לבנקים המקומיים להוסיף ולתמוך בפעילות הכלכלית על ידי הרחבת היצע האשראי הבנקאי לציבור, והיא הקלה על הבנקים לערוך התאמות בתיק האשראי ולהקטין שיעור נכסי הסיכון; זאת על ידי הגדלת החשיפה למגזרים הקמעונאיים והקטנת החשיפה למגזר העסקי, המשוקלל במקדם סיכון גבוה יותר (איור א'-39). במהלך תקופה זו ירד שיעורם של נכסי הסיכון בסך החשיפה לרמתו הנמוכה ביותר בשבע השנים האחרונות (כ-57%; לוח א'-15). היישום המדורג תרם (יחד עם המגבלה הפיקוחית על חלוקת דיבידנדים) לבניית בסיס ההון בתהליך של צבירת רווחים, וזאת למרות סביבת הריבית הנמוכה, הרפורמות המבניות והתגברות התחרות מצד גורמים בתוך ענף הבנקאות ומחוץ לו.

תהליך ההתכנסות ליעדי ההון המזעריים לוה בשורה ארוכה של צעדים פיקוחיים, שפעלו לשיפור איכותו והיקפו של בסיס ההון.

³⁹ "חוק השקעות משותפות בנאמנות" (התשנ"ד 1994).

⁴⁰ ביניהם החמרת דרישות ההון המזערי, החמרת התנאים להכרה ברכיבי הון, קביעת כרית שימור הון שאינה ניתנת לשחיקה, קביעת דרישות מחמירות יותר לבנקים מקומיים בעלי חשיבות מערכתית, החמרת משקלות הסיכון וקביעת כרית נוספת כנגד החשיפה בתחום האשראי לדיוור והטלת מגבלות על חלוקת דיבידנדים.

כל הבנקים הישראליים עומדים ביעדי ההון הפיקוחיים שקבע להם הפיקוח על הבנקים.

יחסי ההון העצמי הושפעו השנה לחיוב מהמשך המגמה של גידול ההון העצמי רובד 1 (על אף ירידה בקצב צבירת הרווחים), ולשלילה – מגידול היקפם של נכסי הסיכון.

השיפור באיכותו ובהיקפו של ההון והתכנסות הבנקים ליעדי ההון הרגולטוריים המחמירים בישראל הניעו את הפיקוח על הבנקים להקל בשלוש השנים האחרונות את המגבלות שקבע בעניין חלוקת דיבידנדים.

התכנסות הקבוצות ליעדי ההון הרגולטוריים הביאה ליציבות בערכו של יחס ההון העצמי רובד 1⁴¹ של חמש הקבוצות הגדולות ברמה של 10.8% (לעומת כ-10.9%, אשתקד). זאת על רקע שחיקת ערכו של יחס זה בשלוש הקבוצות הגדולות ("לאומי", "הפועלים" ו"מזרחי-טפחות"), שקוזה על ידי המשך עלייה בשתי האחרות ("דיסקונט" ו"הבינלאומי"). יחס ההון הכולל⁴² הוסיף להישחק גם השנה (כ-14.2%, בהשוואה לכ-14.5% אשתקד), ובדומה ליחס ההון העצמי רובד 1 הושפע לחיוב מהמשך המגמה של גידול ההון העצמי רובד 1 (על אף ירידה בקצב צבירת הרווחים), ולשלילה – מעלייה באשראי העסקי, שהתבטאה בגידול היקפם של נכסי הסיכון.

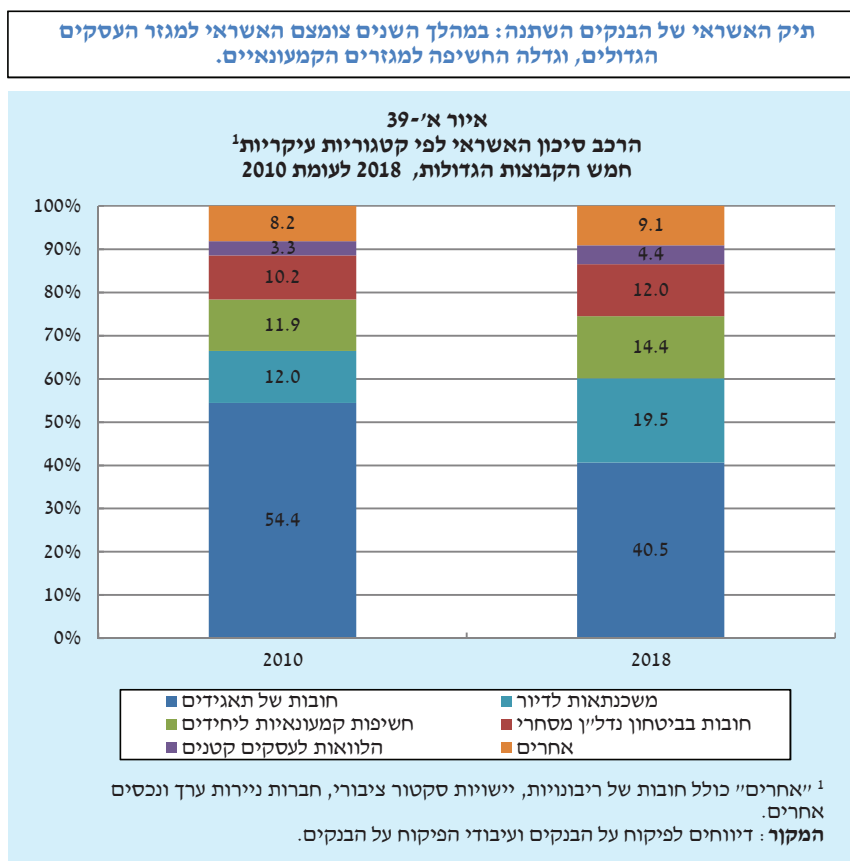
השיפור באיכותו ובהיקפו של ההון והתכנסות הבנקים ליעדי ההון הרגולטוריים המחמירים בישראל כבר בסוף שנת 2016 הניעו את הפיקוח על הבנקים להקל בשלוש השנים האחרונות את המגבלות שקבע בעניין חלוקת דיבידנדים, ולאפשר לבנקים להגדיל את שיעור

⁴¹ ההון העצמי רובד 1 (Common Equity Tier 1) הוא רכיב הון האיכותי ביותר והוא בעל כושר גבוה לספיגת הפסדים. חלקיו העיקריים הם הון מניות רגילות, פרמיה על מניות ורווחים צבורים.

⁴² ההון הכולל מכיל, נוסף על הון עצמי רובד 1, שני רכיבי הון נוספים: 1. הון רובד 1 נוסף (Additional Tier 1 Capital) - מכשירי חוב בעלי מאפייני הון (צמיתים), נחותים בסדר הנשייה עם מנגנון מובנה לספיגת הפסדים (המרה למניות או הפחתה חלקית או מלאה של תשלומי ריבית); 2. הון רובד 2 (Tier 2 Capital) - מכשירי חוב בכירים בסדר הנשייה עם מנגנון מובנה לספיגת הפסדים.

החלוקה מסך הרווח הנקי (גם באמצעות רכישה חוזרת של מניות)⁴³ מטרת המהלך הייתה לאפשר לבנקים גמישות גבוהה יותר בניהול ההון על ידי ויסות קצב צבירתו (בדומה למקובל בעולם), כדי למנוע עלייה בתיאבון- לסיכון ונטילת סיכונים עודפים. הקלת המגבלות הניעה את הבנקים לעדכן את מדיניות חלוקת הדיבידנדים, ולכן גדל שיעור החלוקה הממוצע של כלל המערכת לכ-28% מסך הרווח הנקי⁴⁴ (לוח א'-16; איור א'-40). כתוצאה מכך קצב גידולו של ההון העצמי רובד 1 של הקבוצות הגדולות השנה (4%) היה נמוך מן הממוצע של שלוש השנים האחרונות (כ-5.8%). גידול ההון העצמי רובד 1 הושפע השנה לחיוב גם מהתאמות בהתחייבויות לזכויות עובדים (בעיקר בקבוצת "לאומי"), ולשלילה – משערך ניירות הערך בתיק הזמין למכירה. השנה, לאחר מספר שנים של ירידה, גדל ההון רובד 2, ורמתו הושפעה לחיוב מהנפקה של כתבי התחייבויות נדחים בעלי מנגנון לספיגת הפסדים בשלוש הקבוצות הגדולות (לוח א'-14).

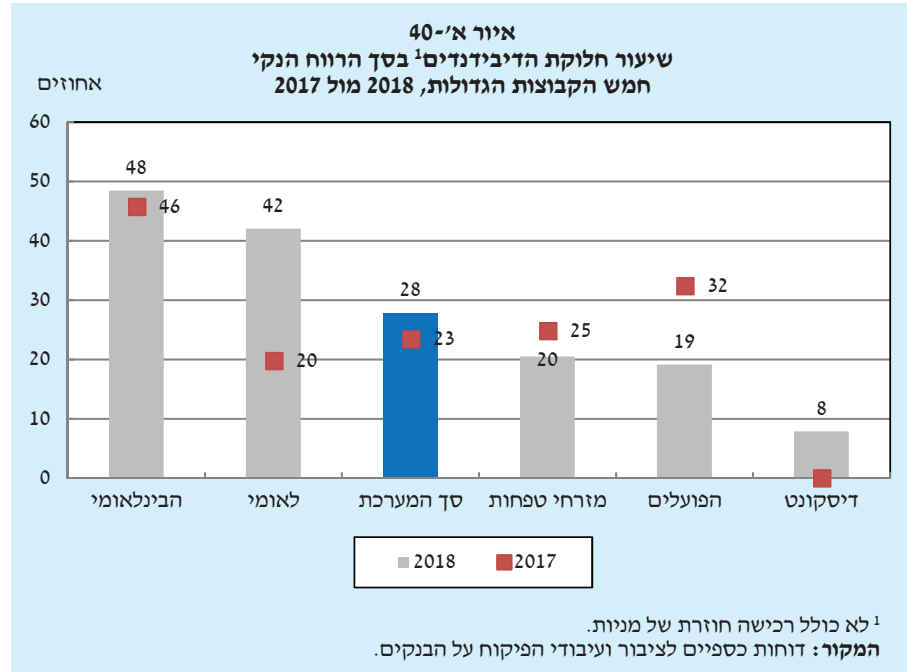
בצד המכנה – ניכר השנה גידול היקפם של נכסי סיכון האשראי (כ-5%), שהיה גבוה משיעור גידולם הממוצע בשלוש השנים האחרונות (כ-1%). גידול זה נבע מהיפוך המגמה ששררה בשנים האחרונות – הגדלת החשיפה לתאגידים (עסקים גדולים) ולחברות בתחום

⁴³ להרחבה ראו: "רכישה עצמית של מניות על ידי תאגידים בנקאיים" / הודעה לעיתונות, בנק ישראל, מארס 2019.

⁴⁴ ביזור גרעין השליטה שבוצע השנה בקבוצת "בנק הפועלים" העלה את שיעור החזקות הציבור במניות של שבעת הבנקים הגדולים לרמה גבוהה מ-80%. בכך הפך הציבור למוטב העיקרי בכל מהלך של חלוקת דיבידנדים ורכישה חוזרת של מניות שמבצעים הבנקים.

התכנסות הבנקים ליעדי ההון הפיקוחיים אפשרה להקל את המגבלה הפיקוחית על חלוקת דיבידנדים והביאה לעלייה של שיעור החלוקה המצרפי.

הבינוי והנדל"ן, על רקע ההקלות הפיקוחיות במגבלת החבות הענפית⁴⁵ - אולם גם מהמשכן של ההתפתחויות בשוק הדיור. (הרחבה ראו בדוח בנק ישראל לשנת 2018 ובפרק א' בסקירה זו – 'האשראי'). את גידול נכסי הסיכון קיזזו מעט הקטנת החשיפה הקמעונאית ליחידים (אנשים פרטיים) והעלאת דירוג האשראי של מדינת ישראל באוגוסט השנה⁴⁶ על ידי חברת Standard & Poor's (S&P); זו פעלה לירידת נכסי סיכון האשראי של בנקים ושל ישויות סקטור ציבורי בחלק מהם.

גידול היקפם של נכסי הסיכון השנה היה חד יותר אלמלא נכנסו לתוקף שני צעדים מקלים שנקט הפיקוח על הבנקים: הורדת מקדם ההמרה לאשראי על ערבויות להבטחת השקעות של רוכשי דירות⁴⁷, שתרמה לירידה קבועה של כאחוז אחד בהיקף נכסי סיכון האשראי, והקלה שנועדה לסייע לרוכשי דירה ראשונה למצות את יכולתם לרכוש דירה באמצעות הון עצמי נמוך יותר⁴⁸, שתרמה לירידה של כחצי נקודת אחוז בהיקף נכסי הסיכון.

ביחס המינוף נשמרה השנה יציבות, וערכו בחמש הקבוצות הגדולות עמד על כ-6.8% (לוח א'-15) – שיעור גבוה מדרישת ההון המזערי שקבע הפיקוח על הבנקים (5% בכל הבנקים ו-6% בשתי הקבוצות הגדולות). יחס המינוף נוסח ככלי משלים ליחסי ההון הרגולטוריים

⁴⁵ להרחבה ראו פרק 'הסיכונים' בסקירה השנתית לשנת 2017 ופרק 'הסיכונים' בסקירה זו..

⁴⁶ בחודש אוגוסט 2018 הודיעה חברת דירוג האשראי Standard & Poor's (S&P) על העלאת דירוג האשראי של ישראל מרמה של A+ לרמה של AA-. להרחבה ראו תיבה 1: "השפעת העלאתו של דירוג האשראי על המשק הישראלי" בדוח היציבות הפיננסית, בנק ישראל, דצמבר 2018.

⁴⁷ בנובמבר 2018 פרסם הפיקוח על הבנקים תיקון להוראת ניהול בנקאי תקין 203 ('הגישא הסטנדרטית – סיכון אשראי'), אשר לפיו מקדם ההמרה לאשראי על ערבויות להבטחת השקעות של רכשי דירות שניתנו על פי חוק המכר יופחת ל-30%, אם הדירה טרם נמסרה למשתכן.

⁴⁸ במאוס 2018 הודיע הפיקוח על הבנקים על שינוי הוראותיו בתחום המשכנתאות: הלוואות לדיור בשיעור מימון שבין 60% ל-75% ישוקללו במשקל סיכון מופחת של 60% (לעומת 75% טרם השינוי).

גידול היקפם של נכסי הסיכון השנה נבע מהגדלת החשיפה לתאגידים ולחברות בתחום הבינוי והנדל"ן, על רקע ההקלות הפיקוחיות במגבלת החבות הענפית) – אולם גם מהמשכן של ההתפתחויות בשוק הדיור.

יחס המינוף שמר השנה על יציבות, וערכו בחמש הקבוצות הגדולות עמד על כ-6.8% – מעל ליחס שדורש הפיקוח על הבנקים.

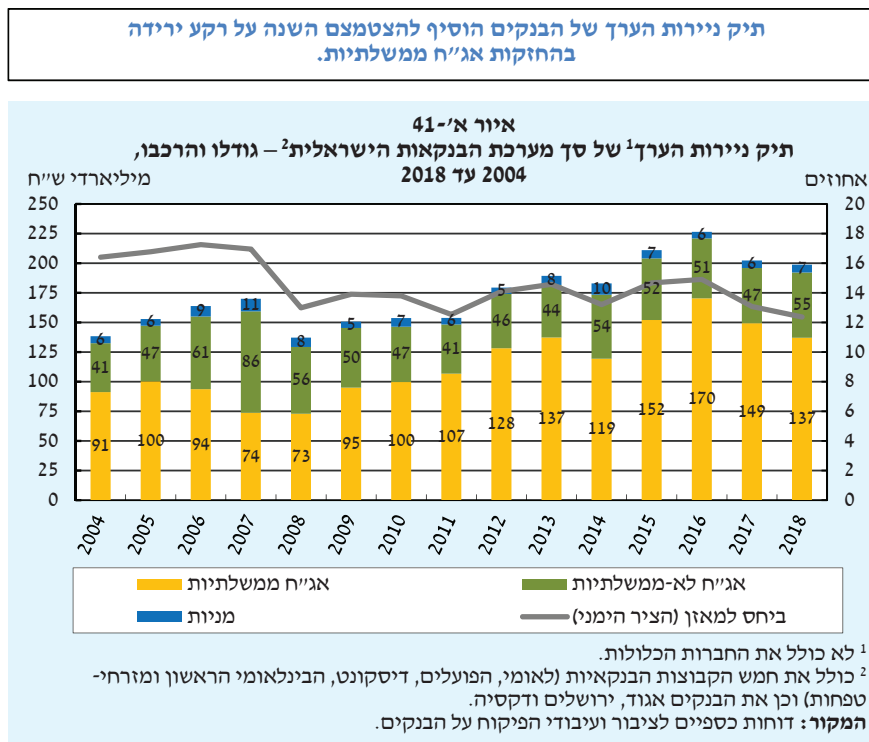
מבוססי הסיכון, והוא מחייב את הבנקים לרתק רמה מזערית של הון כפונקציה של היקף פעילותם וללא קשר למאפייני הסיכון שלהם. היחס לא נועד לבחון את יכולתו של ההון לספוג הפסדים, אלא להוות "מחסום" (Backstop), שירסן גיוסי חוב בהיקפים נרחבים בתקופות של גאות ויקטין את הסבירות להפחתה חדה של המינוף (deleveraging) בתקופות של שפל. השימוש בגישה הסטנדרטית להקצאת הון בישראל מחייב את הבנקים המקומיים לרתק רמות הון גבוהות ביחס להיקפי פעילותם בהשוואה לבנקים בעולם המיישמים את הגישות המתקדמות. על כן ערכו של יחס המינוף בבנקים הישראליים לרוב גבוה יותר מאשר בבנקים מובילים במדינות מפותחות ודומה לערכו בבנקים שבהם שיעור נכסי הסיכון דומה לשיעורם בישראל. יחס המינוף מאפשר להעריך את רמות ההון של הבנקים הישראליים בהשוואה לבנקים בעולם ללא הטיות הנובעות מהבדלים בגישה להקצאת הון כנגד סיכונים (הפועלת לשחיקת ערכם של יחסי ההון בישראל)⁴⁹.

יחס המינוף בבנקים הישראליים לרוב גבוה יותר מאשר בבנקים מובילים במדינות מפותחות.

5. ההתפתחויות העיקריות בפעילות המאזנית והחץ-מאזנית

המאזן המצרפי של המערכת הבנקאית גדל בשנת 2018 בשיעור של כ-3.1% והסתכם בכ-1,614 מיליארדי ש"ח (לוח א'-17). זאת על רקע המשך הצמיחה של התוצר בקצב צמיחתו הפוטנציאלי. המאזן הושפע בתקופה זו במידה רבה מהפיחות החד בשער החליפין של השקל מול המטבעות הזרים, ובעיקר מול הדולר (כ-8.1%). בניכוי השפעת שער החליפין גדל המאזן בכ-1.9% בלבד.

המאזן של המערכת הבנקאית גדל השנה בשיעור של כ-3.1% והושפע במידה רבה מהפיחות החד בשער החליפין של השקל מול המטבעות הזרים, ובעיקר מול הדולר.

⁴⁹ יחס המינוף אמנם אינו מושפע מהגישה להקצאת הון, אך מושפע מפערים חשבונאיים ורגולטוריים אחרים, ובכללם טיפול בנגזרים, חישוב סך החשיפה ואופן הצגת היחס בדוחות הכספיים. עם זאת, בחינה שנערכה בפיקוח על הבנקים מעלה כי יחס המינוף בישראל בר השוואה לערכו בבנקים אירופיים ובבנקים אמריקאים (שני האחרונים אינם בהכרח בני השוואה ביניהם).

בצד הנכסים נמשכה
מגמת הגידול של
האשראי לציבור, בעיקר
כתוצאה מגידול
של האשראי העסקי
והאשראי לדיור.

בצד הנכסים – באשראי לציבור נטו נמשכה מגמת הגידול של השנים האחרונות (כ-6.2% וכ-5.4% בניכוי השפעת הפיחות בשער החליפין), והוא שהוביל את הגידול הכולל של המאזן. צמיחתו של האשראי נבעה השנה בעיקר מגידולו של האשראי העסקי, שצמח בשיעור חד ביחס לשנים האחרונות (כ-7%), ושל האשראי לדיור, שקצב צמיחתו (כ-6.4%) עלה במקצת ביחס לשנתיים האחרונות. עוד תרמו לגידול האשראי שניתן לפעילות לווים בחו"ל, בין היתר על רקע השפעת הפיחות החד בשקל, והאשראי הקמעונאי, ששיעור צמיחתו השנה (כ-1.2%) היה נמוך מאשר בשנים קודמות; זאת על אף המשך התרחבותה של הצריכה הפרטית (כ-3.9%) וסביבת הריבית ושיעור האבטלה הנמוכים במשק. (להרחבה ראה בפרק סיכון האשראי.) כנגד זאת הקטינו הבנקים השנה את היקף המזומנים והפיקדונות בבנק ישראל (כ-5.4%) ואת תיק ניירות הערך (כ-2.6% וכ-5.8% בניכוי השפעת שער החליפין), ובעיקר את החזקותיהם באגרות חוב ממשלתיות (לוח א'-18). לפיכך ירד מעט השנה שיעורו של תיק ניירות הערך בסך המאזן, ועמד על כ-12% (לעומת כ-13% אשתקד; איור א'-41). הירידה בהיקף המזומנים התאפשרה עקב השפעתו החיובית של תיקון 28 לחוק ההשקעות בנאמנות על יחס כיסוי הנזילות. (להרחבה ראו בסעיף 'הנזילות'). שינוי זה בתמהיל הנכסים – הסטתם של נכסים נוזלים לטובת הגדלת האשראי לציבור (המתאפיין בשיעורי תשואה גבוהים יותר) – תרם לעלייה של רווחיות הבנקים בשנה הנסקרת. (להרחבה ראה בפרק התוצאות העסקיות.) בצד המקורות נמשכה השנה מגמת הגידול של פיקדונות הציבור (כ-2.8% וכ-1% בניכוי השפעת שער החליפין), על אף סביבת הריבית הנמוכה במשק. עיקר הגידול מקורו בעליית היקף הפיקדונות של אנשים פרטיים וגופים עסקיים (בפרט בפיקדונות עד 10 מיליון ש"ח), והוא קוֹזַז חלקית על ידי ירידה בהיקף הפיקדונות של הגופים המוסדיים⁵⁰. בחינת הרכב הפיקדונות (בפעילות בישראל) מצביעה על המשך מגמת העלייה בהיקף פיקדונות העו"ש והפיקדונות הקצרים לפי דרישה. מעבר לכך נמשכה השנה מגמת צבירת ההון במערכת הבנקאית (כ-6.5% וכ-12.2% בניכוי השפעת שער החליפין) – על אף מדיניות חלוקת הדיבידנדים של הבנקים⁵¹ (להרחבה ראו בסעיף 'הלימות ההון והמינוף'), וכן עלה היקף איגרות החוב וכתבי ההתחייבות הנדחים (כ-5.3%).

אשר לפעילות החוץ-מאזנית של הבנקים – סך הערבויות וההתחייבויות למתן אשראי עלה השנה בשיעור של כ-7%, והן הסתכמו בכ-490 מיליארדי ש"ח (לוח א'-19). עלייה זו התבטאה, בין היתר, בגידול מסגרות האשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו (כ-9%) ושל ההתחייבויות למתן אשראי (כ-12%). כנגד זאת התבטאו סימני ההאטה בשוק הנדל"ן למגורים⁵² בירידה של היקף הערבויות לרוכשי דירות (כ-2.3%). פעילות התאגידים הבנקאיים במכשירים נגזרים, בסכומים נקובים, הוסיפה לגדול השנה (כ-15.3%) והסתכמה ב-2,781 מיליארדי ש"ח (לוח א'-20). הגידול נבע מעליית היקפם של חוזי הריבית (כ-25%) והמטבע (כ-14%).

⁵⁰ הירידה בפיקדונות הגופים המוסדיים נבעה בין היתר מכניסתו לתוקף של תיקון 28 לחוק השקעות משותפות בנאמנות.

⁵¹ למעט בקבוצות "הפועלים" ו"מזרחי-טפחות", שבהן הוקפאה חלוקת הדיבידנד החל מהרביע השני של השנה על רקע החקירות של הרשויות האמריקאיות.

⁵² ראו פרק ט' בדוח בנק ישראל לשנת 2018, העוסק בהתפתחויות בשוק הדיור.

תיבה א'-1: מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, 2018

- הפיקוח על הבנקים ערך גם השנה מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית כמקובל בעולם. המבחן מבוסס על תרחיש אחיד, ומטרתו לבחון אם בהתרחש אירוע מקרו-כלכלי קיצוני הבנקים יוכלו לספוג את ההפסדים שייוצרו בלי לסכן את יציבותם ואת פיקדונות הציבור.
- במסגרת מבחן הקיצון אומד כל בנק את תוצאות התרחיש באמצעות מגוון של מודלים ושיטות המקובלות בענף, ובמקביל עורך הפיקוח על הבנקים את המבחן לכל אחד מהם בשיטה אחידה.
- מבחן הקיצון מבוצע בכפיפות לכמה הנחות משמעותיות, המשפיעות על תוצאות התרחיש, ובהן: במהלך התרחיש אין שינוי ביתרת הנכסים ובתמהילם; אין גיוס הון נוסף; ואין מביאים בחשבון את הפעולות שהנהלות הבנקים עשויות לנקוט בתגובה להתפתחות המשבר כדי להקטין את פגיעתו.
- בכל שנה בונה הפיקוח על הבנקים תרחיש מקרו-כלכלי אחר, וזאת כדי לבחון את עמידותם של הבנקים והמערכת הבנקאית בכללותה להתפתחויות כלכליות שונות. השנה בחר הפיקוח לבדוק את העמידות לתרחיש מקרו-כלכלי מקומי חמור, תוצאת אירועים גיאופוליטיים שהביאו לעליית הריבית במשק, בשילוב עם משבר חמור בשוק הדיור ונפילת קבוצה עסקית גדולה של לווים. סיפור התרחיש מתבסס על הערכות ומודלים, ואינו תחזית.
- תוצאות המבחן מלמדות כי התרחיש ישפיע באופן משמעותי על המערכת הבנקאית, אך לא צפוי לסכן את יציבותה וחוסנה, אף שבמהלכו יירשמו בחלק מהבנקים הפסדים. יחס הון עצמי רובד 1 של הבנקים אינו צפוי לרדת מתחת למינימום שהפיקוח דורש בתרחיש קיצון. כמו כן מתקבל כי יחסי ההון של הבנקים בתרחיש האמור גבוהים מאלה שנרשמו בתרחישי קיצון קודמים שהפיקוח על הבנקים בחן באמצעותם את איתנותם.
- תוצאה זו, המעידה על יציבות הבנקים גם במצב קיצון, משקפת את יעילותן של הדרישות שהפיקוח הציב לבנקים בשנים האחרונות לשם חיזוק יציבותם, ובראשן חיזוק משמעותי של ההון. זאת לצד צעדים שהביאו לניהול סיכונים שמרני יותר, ובהם צמצום משמעותי של חשיפת הבנקים לקבוצות לווים גדולות וממונפות, שיפור במאפייני תיק האשראי לדיור ושיפור ברווחיות הבנקים הודות להתייעלותם.
- עיקר ההפסדים בתרחיש הקיצון שנבחן השנה הם בתיק האשראי, שהוא, כידוע, תחום הפעילות העיקרי של הבנקים בישראל. מקור נוסף להפסדים בתרחיש הקיצון השנה הוא תיק ניירות הערך, וזאת בעיקר בגלל עלייה חדה של הריביות.
- אמנם בתרחיש קיצון זה עולה כי המערכת שומרת על יציבותה, אך אנו לא שאננים. המערכת חשופה גם לסיכונים שונים המתעצמים בשנים האחרונות. עם אלה נמנים הסיכונים התפעוליים, ובראשם סיכוני סייבר וטכנולוגיה, ויש לבחון את יציבות המערכת גם מולם.

דברים כלליים

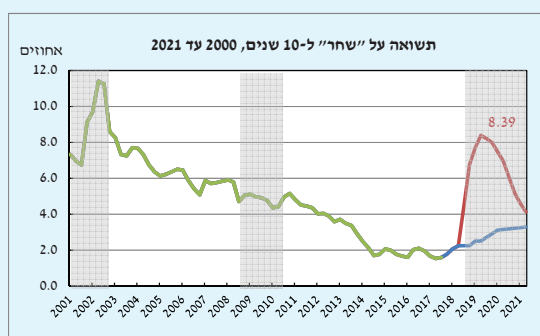
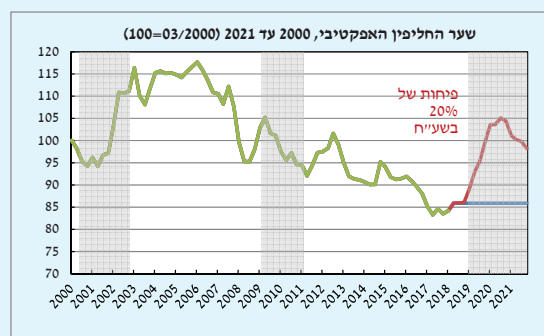
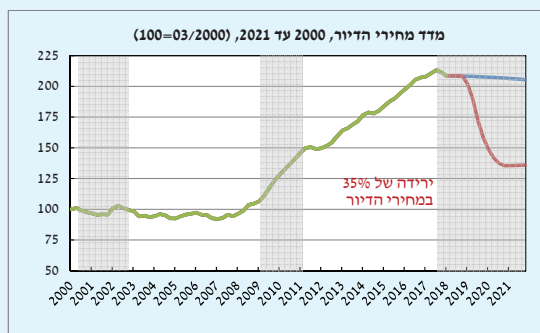
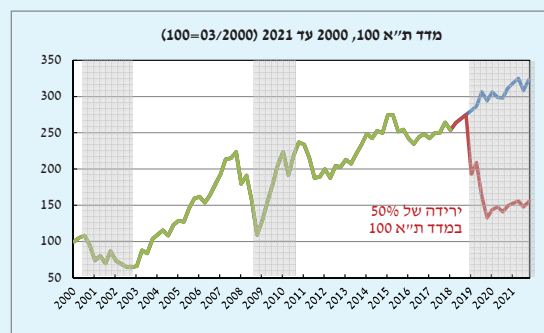
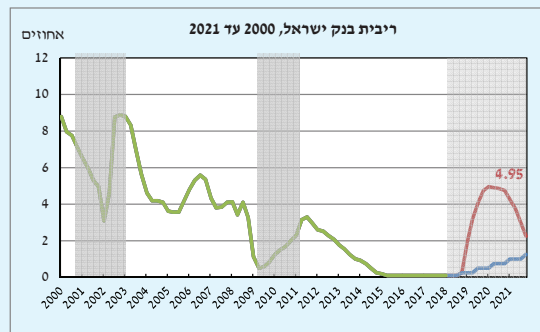
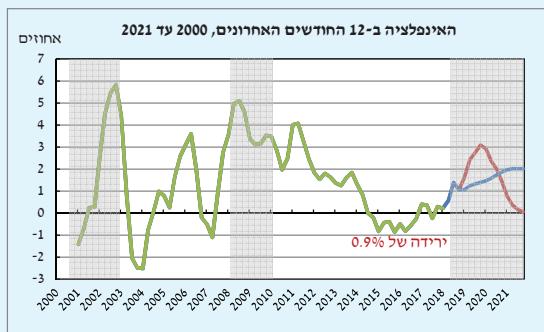
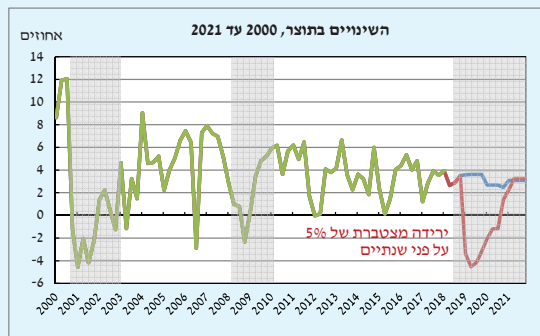
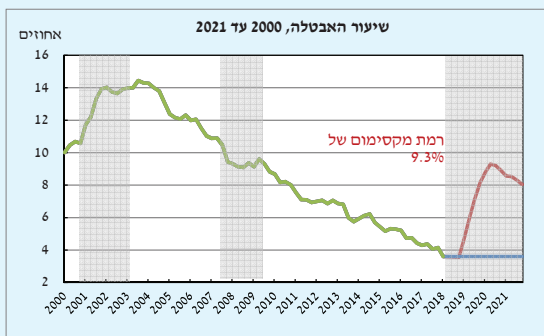
גם השנה ערך הפיקוח על הבנקים מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית. המבחן, הנערך מאז 2012, מבוסס על תרחיש אחיד. במסגרת זו התאגידים הבנקאיים אומדים, באמצעות מגוון של מודלים ושיטות מקובלות¹, את תוצאותיו של תרחיש שבנק ישראל בנה, ובמקביל בוחן הפיקוח על הבנקים את הבנקים ואת המערכת הבנקאית בכללותה בשיטה אחידה. התהליך נועד לתרום להבנת מוקדי הסיכון שהמערכת הבנקאית וכל אחד מהבנקים חשופים להם, ובכך הוא מסייע להערכת חוסנה ועמידותה של המערכת ולהבטחת קיומה של רמת הון מספקת. על פי תוצאות התרחיש הפיקוח על הבנקים יכול לדרוש מבנק לנקוט צעדים לחיזוק הונו, ואף להגביל אותו בחלוקת דיבידנדים,

¹ התאגידים הבנקאיים הנבדקים במבחן הקיצון הם לאומי, הפועלים, דיסקונט, מזרחי-טפחות, הבינלאומי, אגוד וירושלים.

פרק א': ההתפתחויות והסיכונים במערכת הבנקאות

תרחיש קיצון מקרו כלכלי חמור, הכולל אבטלה גוואה, עליה בריבית בנק ישראל ונפילה של מחירי הדיור.

1
נתונים מקרו-כלכליים היסטוריים והתפתחות התרחישים, 2000 עד 2021¹

— תרשים הקיצון
 — תרשים הבסיס
 — נתונים היסטוריים

¹ השטחים המוצללים מציינים תקופות משבר.

אם נמצא שאין לו כרית הון מספקת לספיגת הפסדים. כן מאפשר המבחן לבדוק את תהליכי ניהול הסיכונים של התאגידים הבנקאיים ואת יכולתם לאמוד את הסיכונים המאיימים עליהם במצב קיצון. תוצאות המבחן שהפיקו על הבנקים ערך השנה מלמדות שהתממשות של תרחיש מקרו-כלכלי מקומי על רקע אירועים גיאופוליטיים, בשילוב עם משבר חמור בשוק הדיור ועליית הריבית במשק, תשפיע משמעותית על המערכת הבנקאית. **עם זאת, גם בתרחיש זה המערכת הבנקאית צפויה לשמור על חוסנה ויציבותה, ויחס הלימות ההון של הבנקים אינו צפוי לרדת מתחת לרמת המינימום שהפיקו דורש בתרחיש הקיצון – יחס הון עצמי רובד 1 בגובה 6.5%.** תוצאות אלה משקפות פגיעה ישירה במערכת בעטיים של סיכונים האשראי והשוק, ובמידה מוגבלת גם בעטיים של סיכונים תפעוליים. **התרחיש הוא היפותטי ולא נועד לכלול את כל הזעזועים הכלכליים האפשריים.** יתר על כן, מצד אחד, התוצאות אינן מביאות בחשבון השפעות נוספות, כגון פגיעה בנזילות, שתיתכן באירוע קיצון – התפתחות שעלולה לפגוע במוניטין של הבנק ולהביא להיזונים חוזרים שליליים נוספים; מצד שני הן מחמירות, כי הן אינן מביאות בחשבון פעולות שהנהלות הבנקים עשויות לנקוט בתגובה למשבר, פעולות אשר יש בהן כדי להקטין את הפגיעה בהם². ביסוד המבחן שנערך ב-2018 שני תרחישים – תרחיש בסיס ותרחיש קיצון (איור 1). **תרחיש הבסיס** משקף את התיב הצפוי של הכלכלה, ומתבסס על הערכות המקרו של חטיבת המחקר בבנק ישראל, על תחזיות המקרו של גופים בין-לאומיים לגבי ההתפתחויות העולמיות ועל הערכות נוספות לגבי התפתחות הכלכלה בארץ ובעולם. **תרחיש הקיצון** מתאפיין ברמת חומרה גבוהה, ומשקף את מוקדי הסיכון שהמשק הישראלי והמערכת הבנקאית חשופים להם. יש לשוב ולהדגיש כי תרחיש זה אינו תחזית אלא מצב היפותטי קיצוני, וכי הוא נועד לבחון את עמידות התאגידים הבנקאיים בסביבה מקרו-כלכלית שונה מן הקיימת. נקודת הפתיחה שלו היא נתוני התאגידים הבנקאיים ליוני 2018. התרחיש מתחיל בינואר 2019 ומסתיים בדצמבר 2021 – שלוש שנים (שנים עשר רבעונים). תרחיש הקיצון, מאופיין בזעזוע מקומי על רקע אירועים גיאופוליטיים חמורים בישראל בשילוב עם משבר בשוק הדיור, מצב המביא להתכווצות התוצר על כל רכיביו ולעלייה באבטלה, בעוד שהכלכלה העולמית ממשיכה לצמוח. כתוצאה מכך בנק ישראל מעלה משמעותית את הריבית. לזעזוע זה השלכות משמעותיות הן על הצד הריאלי והן על הצד הפיננסי של המשק הישראלי.

ההנחות

הפיקוח על הבנקים ערך את מבחן הקיצון בהתבסס על הנחות שונות, במטרה לבחון את השפעת התרחיש על כל אחד מהבנקים וללמוד על מוקדי הסיכון שכל בנק חשוף להם. בין ההנחות: במהלך התרחיש אין שינוי ביתרת נכסים ובתמחילים; אין גיוס הון נוסף; ואין מביאים בחשבון את הפעולות שהנהלות הבנקים עשויות לנקוט תגובה להתפתחות המשבר כדי להקטין את הפגיעה³. תוצאות המבחן משקפות את ההשפעה הישירה של התרחיש על ההון, הרווחיות, תיק האשראי ותיק ניירות הערך. מבחן זה אינו בודק את האפשרות של פגיעה בנזילות הבנקים והיזונים חוזרים כגון פגיעה באמון המשקיעים.

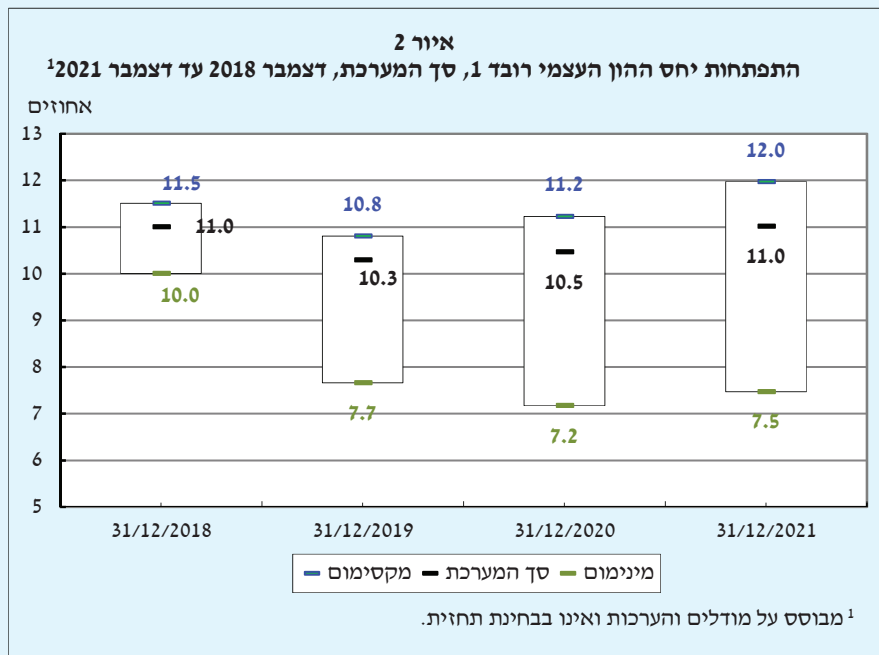
הממצאים

זעזוע מקרו-כלכלי מקומי בשילוב עם משבר בשוק הדיור ועליית הריבית במשק צפוי להשפיע משמעותית על המערכת הבנקאית, אך לא לסכן את יציבותה. כתוצאה מהתרחיש בנק ישראל מעלה בחדות את הריבית במשק; משמע שיחד עם הכבדה משמעותית של נטל ההחזר ללווים, המשבר הכלכלי מקשה על הציבור כולו לעמוד בהתחייבויותיו. כל אלה מביאים להפסדים משמעותיים של הבנקים בתיק האשראי. עליית הריבית גורמת

² זאת לא בהכרח: ייתכן שפעולה אשר תנקוט הנהלה של אחד התאגידים הבנקאיים תעצים את הפגיעה הצפויה בתאגיד בנקאי אחר.

³ ייתכן שפעולה אשר תנקוט הנהלה של אחד התאגידים הבנקאיים תעצים את הפגיעה הצפויה בתאגיד בנקאי אחר.

כלל המערכת הבנקאית שמרה על יחסי ההון המינימאליים הנדרשים לאורך תרחיש הקיצון.

הפסדים גם בתיק ניירות הערך של הבנקים. עם זאת, להעלאת הריבית יש גם השפעה ממתנת על הפגיעה בבנקים – עלייה של הכנסות הריבית נטו.

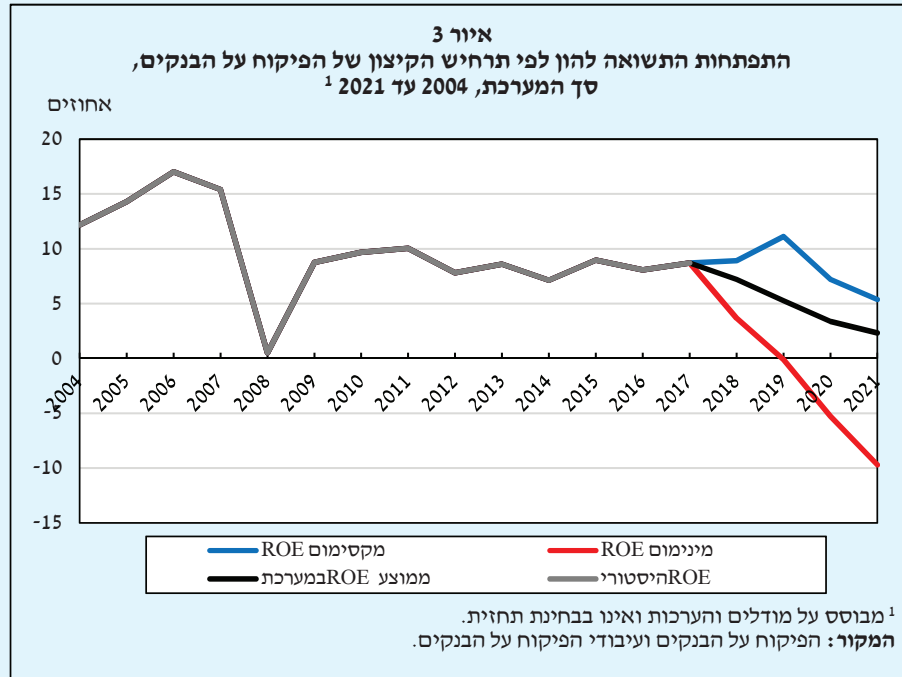
נמצא כי על אף הפגיעה המשמעותית בבנקים המערכת הבנקאית עמידה בפני תרחיש קיצון מסוג זה, שכן כל הבנקים שמרו לאורך כל התרחיש על יחס הון עצמי רובד 1 מעל לסף שדורש הפיקוח על הבנקים בתרחיש קיצון (6.5%)⁴. תוצאה זו מדגישה את חשיבות תהליך חיזוק ההון (עלייה של כ-3 נקודות אחוז ביחס ההון העצמי רובד 1 לאורך העשור האחרון) שהתנהל בשנים האחרונות בזכות דרישה של הפיקוח על הבנקים. זאת לצד שורה של צעדים נוספים שנקט הפיקוח, אשר הובילו לניהול סיכונים שמרני יותר בבנקים – בהם ירידה משמעותית בחשיפה של הבנקים לקבוצות לוויים גדולות וממונפות (הרחבה בתיבה ג'-3, "הידוק המגבלות על האשראי ללוויים גדולים והשלכותיו על ריכוזיות האשראי", בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2017), שיפור במאפייני תיק האשראי לדיוור (הרחבה בתיבה א'-2 "השפעות תרחיש הקיצון המקרו-כלכלי על תיק האשראי לדיוור"). ושיפור ברווחיות הבנקים, תוצאת צעדי התייעלות וקיצוץ בהוצאות. יחס ההון העצמי רובד 1 הממוצע במערכת עלול לרדת בתרחיש הקיצון משיעור של כ-11.0% בשנת 2018 לכ-10.3% בשנת 2019⁵. (איור 2). אף שיחס ההון בכלל המערכת לא נפגע משמעותית במהלך התרחיש, ניכרת שונות גבוהה מאוד בין הבנקים בהיקף הפגיעה: הבנק שספג את הפגיעה המקסימלית ירד ליחס הון של 7.2%, בעוד שבבנקים אחרים הפגיעה הייתה הרבה פחות חמורה (איור 2). שונות זו נובעת בין היתר מפערים במצב המוצא מבחינת רמת הרווחיות, תמהיל תיק הנכסים ואיכות תיק האשראי.

רווחיות הבנקים צפויה לספוג, בתרחיש זה, פגיעה משמעותית, אך עליית הריבית צפויה למתן פגיעה זו עקב השפעתה

⁴ גם יחס המינוף משקף את עמידות המערכת בפני תרחיש הקיצון. המערכת הגיעה בתרחיש זה ליחס מינוף ממוצע של 6.5%, והבנק שספג את הפגיעה הקשה ביותר הגיע ליחס מינוף של 4.3%.

⁵ השנה שבה יחס ההון הממוצע במערכת הגיע לשיעור הנמוך ביותר בתרחיש.

פגיעה משמעותית בתשואה להון במהלך תרחיש הקיצון.

על הכנסות הריבית נטו. אף על פי כן נמצא שכמחצית מהבנקים ספגו הפסדים לפחות באחת משנות התרחיש. התשואה להון (ROE) הממוצעת במערכת צפויה לרדת משיעור של כ-7.2% בתחילת התרחיש לכ-2.3% בסופו, וגם כאן ניכרת שונות גבוהה בין הבנקים: התשואה להון של הבנק שספג את הפגיעה הקשה ביותר תרד לרמה שלילית של כ-9.7%, ואילו תשואתו של בנק אחר תרד לכ-5% (איור 3).

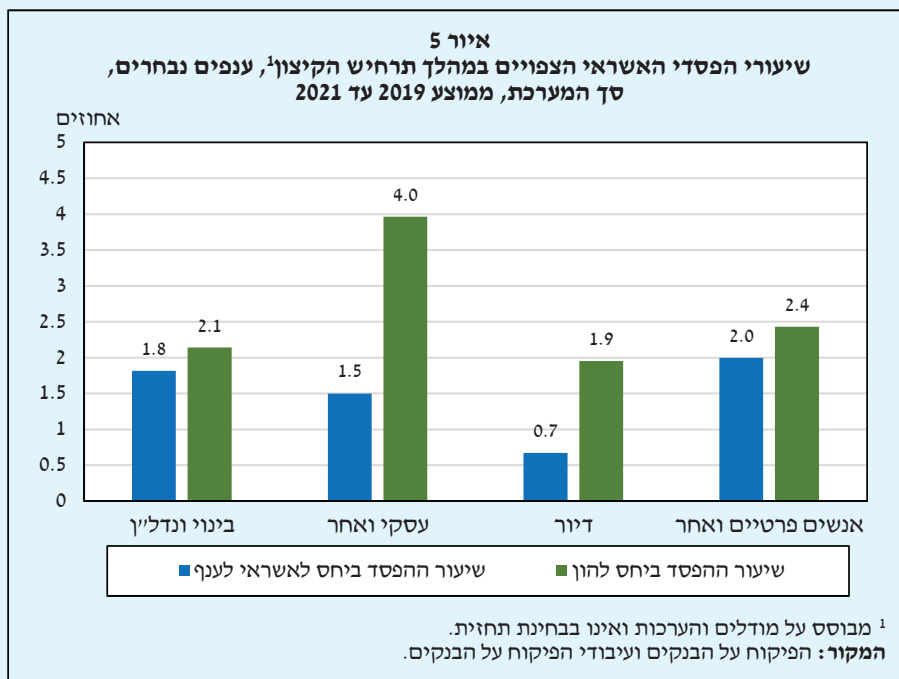
עיקר ההפסדים הצפויים בתרחיש הקיצון הם בתיק האשראי – כ-12.2 מיליארד ש"ח בממוצע לשנה, שהם כ-1.2% מתיק זה. האבטלה הגואה, הפגיעה בתוצר והמשבר בדיוור מקשים על משקי הבית והמגזר העסקי לעמוד בהתחייבויותיהם, דבר הגורם לבנקים הפסדים משמעותיים בתיק האשראי, ובכך גם פגיעה מהותית בהון. בתרחיש הקיצון השנה נבחנה גם השפעת נפילתה של קבוצת לווים עסקית. זו העצימה את ההפסדים בתיק האשראי העסקי, אך פגיעתה בתיק האשראי העסקי אינה כה מהותית כמו בעבר – תוצאה של מגמת ירידה משמעותית בחשיפת הבנקים לקבוצות הלווים הגדולות. (איור 4).

להרחבה ראו תיבה ג'-3, "הידוק המגבלות על האשראי ללווים גדולים והשלכותיו על ריכוזיות האשראי", בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2017). המודלים

במהלך השנים המערכת הבנקאית צמצמה באופן משמעותי את החשיפה לקבוצות לווים גדולות.

עיקר שיעורי הפסדי האשראי ביחס להון נרשמו בתיק האשראי העסקי.

צופים כי שיעור ההפסד השנתי הממוצע בתיק האשראי העסקי (ללא אשראי לבינוי ונדל"ן) יעמוד על כ-1.5%.⁶ ביחס להון מדובר בשיעור ההפסד הגבוה ביותר מבין הענפים (כ-4% בממוצע שנתי⁷, איור 5), וזאת בגלל החשיפה המשמעותית של התיק לאשראי זה.

באשר לענף הבינוי והנדל"ן, המשבר בשוק הדיור, המשתקף בתרחיש בין היתר בירידה משמעותית של מחירי הדירות, צפוי אף הוא לגרור הפסדים משמעותיים בתרחיש הקיצון. יחד עם הפגיעה שספג תיק האשראי לדיור בעקבות עליית האבטלה ועליית הריבית מדובר במוקדי סיכון משמעותיים למערכת הבנקאית. זאת הן מפני המתאם הגבוה בין שני ענפים אלו, שצפוי להעצים את ההפסדים הנרשמים בהם דרך היזונים חוזרים, והן מפני היקפם ומשקלם הגבוהים בסך תיק האשראי. עם זאת חשוב לציין כי בשני ענפים אלו הסיכון הולך ויורד לאורך השנים האחרונות – מגמה המשתקפת בירידת שיעורי ההפסד בהם. (הרחבה ראו בפרק על סיכון האשראי בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2018 אשר תפורסם בימים הקרובים. לגבי האשראי לדיור ראו תיבה א'-2 "השפעות תרחיש הקיצון המקרו-כלכלי על תיק האשראי לדיור").

האשראי הצרכני הוא שמגיע לשיעורי ההפסד הגבוהים ביותר בתרחיש (שיעור הפסד שנתי ממוצע בשיעור של כ-2%⁸, איור 5). שיעורי ההפסד הגבוהים בתיק זה נובעים בעיקר מהעלייה החדה של שיעור האבטלה, אך

⁶ מבוסס על מודלים והערכות ואינו בבחינת תחזית.

⁷ מבוסס על מודלים והערכות ואינו בבחינת תחזית.

⁸ מבוסס על מודלים והערכות ואינו בבחינת תחזית.

מושפעים לרעה גם מעליית הריבית, בפרט בקרב הלווים בעלי ההכנסות הנמוכות, שהם פגיעים יותר⁹, והלווים ששיעור חובם ביחס להכנסתם גבוה (שחלקם הם אלה שנטלו במקביל הלוואה לדיור; להרחבה על השתתפות משקי הבית בשוק ההלוואות ופגיעותם הפיננסית ראו תיבה א'-2 בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2016). לנוכח הסיכון הגלום באשראי הצרכני מיתנו רוב הבנקים משמעותית את קצב צמיחתו. (הרחבה ראו בפרק על סיכון האשראי).

מקור נוסף להפסדים הצפויים בתרחיש הקיצון השנה הוא הפסדים בתיק ניירות הערך, על רקע העלייה החדה של הריביות. כיום הבנקים מנהלים תיק ניירות ערך סולידי, המורכב בעיקר מניירות ערך בסיכון נמוך – איגרות חוב ממשלתיות (כ-61%), המאבדות מערךן כשהריבית עולה. יתרת התיק רובה איגרות חוב בחו"ל בדירוג גבוה, שפגיעותן בתרחיש נמוכה, בהיותן תרחיש מקומי.

התרחיש השנה לעומת תרחישי עבר

מבחינת הקיצון בודקים את המערכת הבנקאית בתרחישים מקרו-כלכליים חמורים, ומקורו של המשבר שונה ממבחן למבחן. ישנם מבחנים, כדוגמת המבחן הנוכחי, שבהם מקור התרחיש הוא במשבר מקומי, ואילו בתרחישים אחרים המקור הוא משבר גלובלי. עם זאת, כל התרחישים מגלמים פגיעה קשה בתוצר המקומי, עלייה חדה באבטלה, נפילות בשווקים הפיננסיים וירידה של מחירי הדיור. לצד המשתנים הנפגעים בכל תרחיש ישנם משתנים המאפיינים את התרחיש הספציפי הנבחן, כדוגמת רמת הריבית המקומית, תשואות האג"ח הממשלתיות, שער החליפין של השקל מול מטבעות שונים בעולם ומדדים המשקפים את הפעילות הכלכלית בחו"ל.

כאשר בוחנים את תוצאות מבחן הקיצון הנוכחי בהשוואה למבחני עבר יש להבחין בין הבדלים הנובעים מאופי התרחיש עצמו להבדלים הנובעים משינוי במאפייני הסיכון של הבנק. כך תרחיש הקיצון שנערך בשנת 2016 מקורו בזעזוע באירופה לצד זעזוע בשוק הדיור המקומי ובסביבת ריבית הנוותרת נמוכה. (להרחבה על מבחן הקיצון המקרו-כלכלי שנערך בשנת 2016 ראו תיבה א'-2 בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2016). מכאן שההבדלים בין תוצאות התרחיש הקודם לתרחיש הנוכחי מקורם בעיקר ברמת הריבית הגבוהה ובהעדר פגיעה בשוקי העולם בתרחיש הנוכחי. עם זאת אנו עדים גם להבדלים הנובעים משינויים במערכת הבנקאית שחזקו את יציבותה ורווחיותה. לעליית הריבית השפעות מנוגדות על עוצמת הפגיעה במערכת הבנקאית. מחד גיסא היא מיתנה את השפעת התרחיש עקב עלייה של הכנסות הריבית נטו לצד ירידה בהתחייבויות הפנסיוניות, ומאידך העצימה את הפסדי האשראי בענפים המקומיים. לעומת זאת לא נרשמים בתרחיש השנה הפסדים באשראי לחו"ל. לפיכך בשורה התחתונה סך הפסדי האשראי דומים. מקור ההפסדים בתיק ניירות הערך שונה בין התרחישים.

מבחן זה מראה אפוא שהמערכת הבנקאית עמידה לתרחיש קיצון מהסוג שנבדק. עמידותה היא תוצר של מכלול צעדים, שהוביל הפיקוח על הבנקים במטרה לשמור על יציבותה גם בעתות משבר. הניסיון מלמד כי משברים כלכליים הם קשים לחיזוי מראש, הן בתזמוןם והן באופיים, ולכן יש להמשיך ולפעול לחיזוק המערכת הבנקאית ולשמירה על יציבותה. המערכת חשופה גם לסיכונים שונים המתעצמים בשנים האחרונות, ובהם הסיכונים התפעוליים ובראשם סיכוני סייבר וטכנולוגיה. נדרשת בחינה של יציבות המערכת גם מול סיכונים מסוג זה.

⁹ כמו כן סביר שהציבור בעשירונים הנמוכים הוא שנפגע יותר בעתות של אבטלה גואה.

Ong, M. L. L. (2014). A guide to IMF stress testing: methods and models. International Monetary Fund

תיבה א'-2: השפעות תרחיש הקיצון המקרו-כלכלי על תיק האשראי לדיור: ההשפעה הצפויה של עלייה חדה בריבית ובאבטלה על משקי הבית נוטלי המשכנתאות ועל הבנקים

- הפיקוח על הבנקים ערך גם השנה מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, כנהוג בעולם. המבחן מבוסס על תרחיש אחיד שהוחל על כל הבנקים, ומטרתו לתרום להבנת מוקדי הסיכון שהמערכת חשופה להם. הוא מתבסס על הערכות ומודלים, ואינו תחזית. (להרחבה ראו תיבה א'-1 "מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, 2018").
- כחלק ממבחן זה נבדק באופן נרחב הסיכון בתיק האשראי לדיור, על בסיס נתונים פרטניים (ברמת ההלוואה הבודדת). תיק האשראי לדיור הוא מוקד משמעותי בבחינת הסיכונים הניצבים בפני המערכת הבנקאית. זאת מפני מתאם גבוה עם ענף הבינוי והנדל"ן, שעלול להעצים את ההפסד בו דרך היזונים חוזרים, ומפני חלקו המשמעותי של תיק זה בכלל תיק האשראי הבנקאי, תוצאות התרחבותו המהירה של האשראי לדיור בעשור האחרון.
- משקלו של תיק האשראי לדיור בסך האשראי שהעמידו הבנקים גדל בשנים האחרונות במתינות, אולם בפרספקטיבה עולמית יחס החוב לדיור של משקי בית בישראל לתוצר נמוך מאשר במדינות מפותחות אחרות.
- תרחיש הקיצון השנה מבטא שתי השפעות מרכזיות על יכולת ההחזר של הלווים – השפעת עלייה ניכרת של הריבית (בכ-5 נקודות אחוז) והשפעת אבטלה גואה (לרמה של 9.3%).
- תוצאות המבחן מלמדות, בדומה לאלה של מבחני הקיצון הקודמים, כי הסיכון בתיק האשראי לדיור נותר נמוך ביחס לשאר מגזרי האשראי, וכי איכותו אף השתפרה בשנים האחרונות.
- השיפור באיכות תיק המשכנתאות והירידה בסיכון נובעים מהחמרת הקריטריונים בעת העמדת המשכנתאות (החיתום), החמרה שנגזרה מהוראות הפיקוח על הבנקים לאורך השנים (בנושא היחס בין גובה ההלוואה לשווי הנכס, LTV; היחס בין גובה ההלוואה להכנסה, PTI; מגבלות על ריבית ניידת ועוד).
- עוד עולה מן המבחן כי עליית הריבית בתרחיש משפיעה משמעותית על כלל נוטלי המשכנתאות במשק, עקב הכבדה של נטל החוב ביחס להכנסה – עלייה של כ-20% בממוצע ביחס זה. ואולם רק חלק קטן מהלווים נקלע לכשל בעקבות עליית ההחזר החודשי בגין עליית הריבית. זוהי תולדה של מכלול צעדים מקרו-יציבותיים שנקטו לאורך השנים בתחום האשראי לדיור, ובפרט צעדים שנועדו לצמצם את חשיפת הלווים לעליית הריבית.
- עליית האבטלה (בשיעור ניכר, על פי התרחיש) היא הגורם המרכזי לכשל של לוויים. בעטייה של עלייה זו כ-5% מנוטלי המשכנתאות יתקשו לשלם את החוב, ובעלי ההכנסות הנמוכות יחסית¹ הם הפגיעים ביותר.

רקע

גם השנה ערך הפיקוח על הבנקים מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, כמקובל בעולם. המבחן מבוסס על תרחיש אחיד, שהוחל על כל הבנקים שנבדקו. (להרחבה ראו תיבה א'-1 "מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, 2018"). כחלק ממבחן זה נבדק באופן נרחב הסיכון בתיק האשראי לדיור של המערכת הבנקאית. **תיק האשראי לדיור הוא מוקד משמעותי בבחינת הסיכונים הניצבים בפני המערכת הבנקאית**, מכמה סיבות: (א) מתאם גבוה עם ענף הבינוי והנדל"ן, שעלול להעצים את ההפסד בו דרך היזונים חוזרים. (ב) מתאם גבוה עם האשראי הצרכני, שצפוי להעצים את ההפסדים גם בתיק זה. (ג) חלקו המשמעותי של תיק זה בתיק האשראי הבנקאי: האשראי לדיור התרחב בעשור האחרון במהירות, בעיקר על רקע העלייה של מחירי הדירות וסביבת

¹ שני חמישונים ההכנסה נטו התחתונים: משקי בית שהכנסתם החודשית נטו עד 10,612 ש"ח.

הריבית הנמוכה. (עם זאת קצב גידולו התמתן מעט בשנים האחרונות). האשראי לדיוור הסתכם בסוף שנת 2018 בכ-322 מיליארדי ש"ח, שהם כ-32% מתיק האשראי הבנקאי, לעומת כ-20% בלבד בשנת 2008. עם זאת עלייתו של יחס החוב לדיוור של משקי בית לתוצר הייתה בשנים האחרונות מתונה, והוא נמוך מאשר במדינות מפותחות אחרות (איור 2).

לנוכח גידולו של תיק האשראי לדיוור נקט הפיקוח על הבנקים במהלך השנים שורה של צעדים בתחום זה, אשר נועדו לצמצם את חשיפתם של הלווים ושל הבנקים לסיכונים הגלומים בהתפתחויות בשוק הדיור. (להרחבה על חלק מהצעדים האלה ראו תיבה א'-1, "צעדי הפיקוח על הבנקים בתחום האשראי לדיוור והשלכותיהם", בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים לשנת 2013).

מכלול הצעדים שנקט הפיקוח הביאו מבחינה יציבותית לשיפור באיכות תיק האשראי לדיוור, ומבחינה צרכנית – להקטנת הרגישות של הלווים לשינויים אפשריים בסביבה הכלכלית (כדוגמת העלאה של שיעור הריבית). כך, למשל, ההחלטה על הגבלת חלקן של המשכנתאות הניתנות בריבית משתנה (2011) ממתנת את השפעתה של עליית הריבית על החוזר החודשי ומקטינה את החשיפה של הלווים לסיכון זה.

צעדים נוספים שנקט הפיקוח² הביאו לירידה של

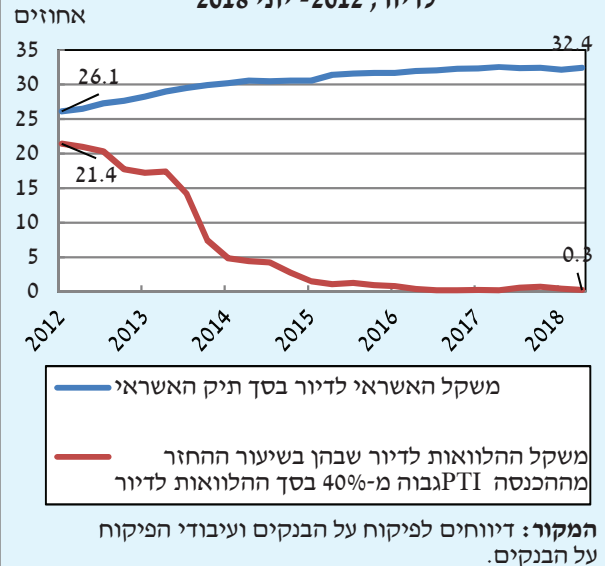
שיעור החוזר החודשי מההכנסה (PTI)³; בפרט: משקל הלווים שנטלו הלוואות בשיעורי החזר הגבוהים מ-40%⁴ ירד דרמטית מכ-21% בשנת 2012 לכ-7% בלבד בשנת 2013, והחל משנת 2015 שיעור נוטלי הלוואות בשיעורי החזר אלו הוא אפסי (איור 1). זהו צעד משמעותי להקטנת הפגיעות של הלווים ולירידת הסיכון של תיק האשראי לדיוור, שכן קבוצת לוויים זו היא הרגישה ביותר לשינויים בשיעורי הריבית ולירידה בהכנסות.

כדי לזהות את מוקדי הסיכון העיקריים ולהעריך את מידת הפגיעות של הבנקים והלווים לשינויים בסביבה הכלכלית ערכנו מבחן קיצון בשיטת Bottom up⁵. **המבחן התבסס על מאגר נתונים פרטני, המכיל את כלל הלוואות לדיוור שניתנו על ידי המערכת הבנקאית בשנים 2015–2017**⁶. מאגר הנתונים מכיל כ-247 אלף הלוואות, ויתרתן מסתכמת בכ-161 מיליארדי ש"ח – כ-40% מיתרת האשראי לדיוור. השימוש במאגר הנתונים אפשר לנו לאפיין את הלוואות ואת משקי בית שעלולים להיקלע לקשיים בעקבות התממשות תרחיש הקיצון ולזהות את מוקדי הסיכון העיקריים של המערכת הבנקאית שהם תוצאת חשיפה לאשראי לדיוור.

סיכון האשראי לדיוור קטן, וחלקו בסך תיק האשראי עלה.

איור 1

משקל האשראי לדיוור מסך תיק האשראי, ומשקל הלוואות לדיוור שבהן שיעור החזר מהכנסה (PTI) גבוה מ-40% בסך הלוואות לדיוור, 2012–יוני 2018

² כדוגמת איסור העמדת הלוואה שבה שיעור החזר מהכנסה הוא מעל 50% ודרישת הקצאת הון נוספת בגין הלוואות בשיעורי החזר הגבוהים מ-40% (החל מאוגוסט 2013).

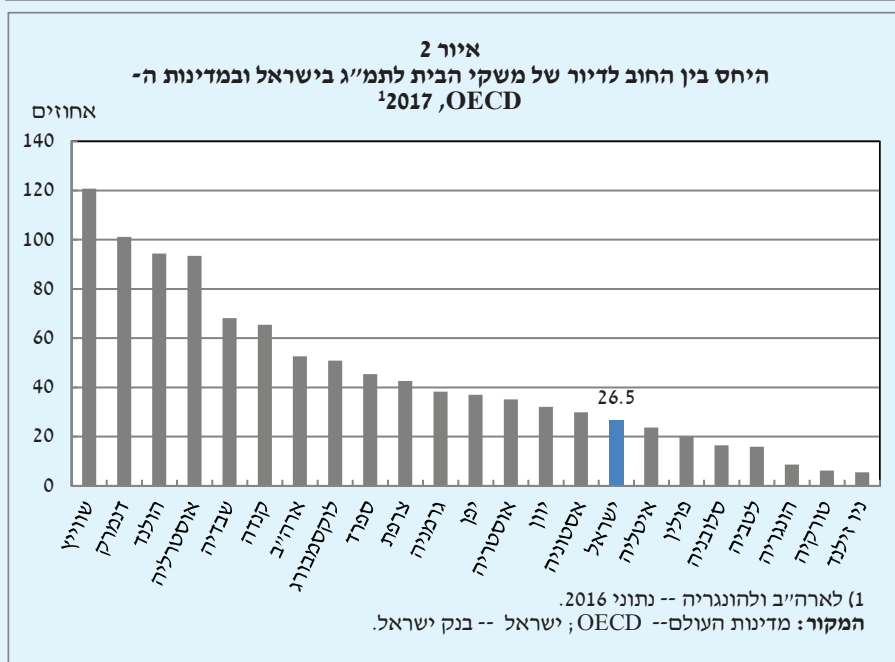
³ Payment To Income

⁴ ה-PTI הוא משתנה מרכזי בהערכת ההסתברות של לווה לחדלות פירעון, שכן הוא משקף את יכולתו של משק הבית לעמוד בתשלום החזר המשכנתה. נמצא שמשקי הבית הפגיעים פיננסית הם אלו שאצלם שיעור ה-PTI גבוה מ-40%. (Ong, M. L. L. (2014). A guide to IMF stress testing: methods and models. International Monetary Fund)

⁵ מבחן המתבסס על נתונים ברמת ההלוואה כדי לאמוד את ההשפעה הפוטנציאלית של תרחיש קיצון על המערכת הבנקאית.

⁶ לגבי משכנתאות שהועמדו בשנים מוקדמות ובשנת 2018 התבסס הניתוח גם על נתונים מצרפיים של האשראי לדיוור.

יחס החוב לדיוור לתוצר בישראל נמוך בהשוואה בינלאומית.

מאפייני ההלוואות לדיוור לפי רמות הכנסה

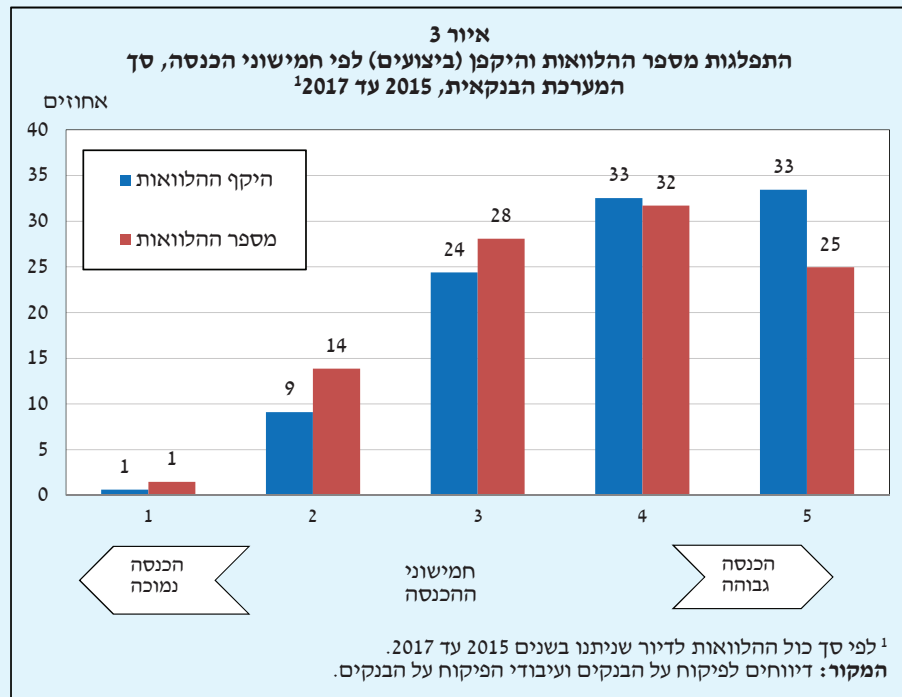
התפלגות ההלוואות שניתנו בתקופה הנסקרת (2015–2017) לפי חמישוני הכנסה⁷ מלמדת ששני חמישוני ההכנסה העליונים בישראל (בעלי ההכנסות הגבוהות יחסית – משקי בית שהכנסתם החודשית נטו מעל כ-15.5 אלפי ש"ח) נטלו כ-57% ממספר ההלוואות שניתנו באותה תקופה וכ-66% מהיקפן, בעוד ששני חמישוני ההכנסה התחתונים (בעלי ההכנסות הנמוכות יחסית – משקי בית שהכנסתם החודשית נטו אינה עולה על כ-10.5 אלפי ש"ח) היוו כ-15% ממספר ההלוואות וכ-10% מהיקפן (איור 3). זאת, בין השאר, משום שלחלק ניכר ממשקי הבית בעלי ההכנסות וכות אין דירה בבעלותם⁸, כך שהם אינם נמנים עם נוטלי הלוואות לדיוור, בדומה למצב במדינות אחרות בעולם. עוד עולה מהנתונים, כי נטל החוב לדיוור של משק הבית פוחת משמעותית עם העלייה בהכנסתו. הדבר משתקף הן במספר הממוצע של חודשי הכנסה הנחוצים למשק בית כדי לממן את הדירה שרכש באמצעות המשכנתה – כ-120 חודשים בחמישון ההכנסה השני לעומת כמחצית מהתקופה (כ-60 חודשים) בחמישון העליון (איור 4) – והן בשיעור ההחזר מההכנסה, העומד על כ-26% בממוצע בחמישון השני לעומת כ-15% בממוצע בחמישון ההכנסה העליון (איור 5).

כדי לזהות את משקי הבית הפגיעים פיננסית חשוב לבחון את התפלגות שיעורי החזר החוב של כלל הלווים (ולא רק את ממוצע החזר), ובפרט להתמקד בהלוואות המאופיינות בנטל חוב גבוה, שכן בקצה ההתפלגות (שיעורי החזר הגבוהים) נבחין בלווים אשר עלולים להיכנס לקשיים ואף להגיע לכשל. אחד מהמדדים המקובלים בעולם

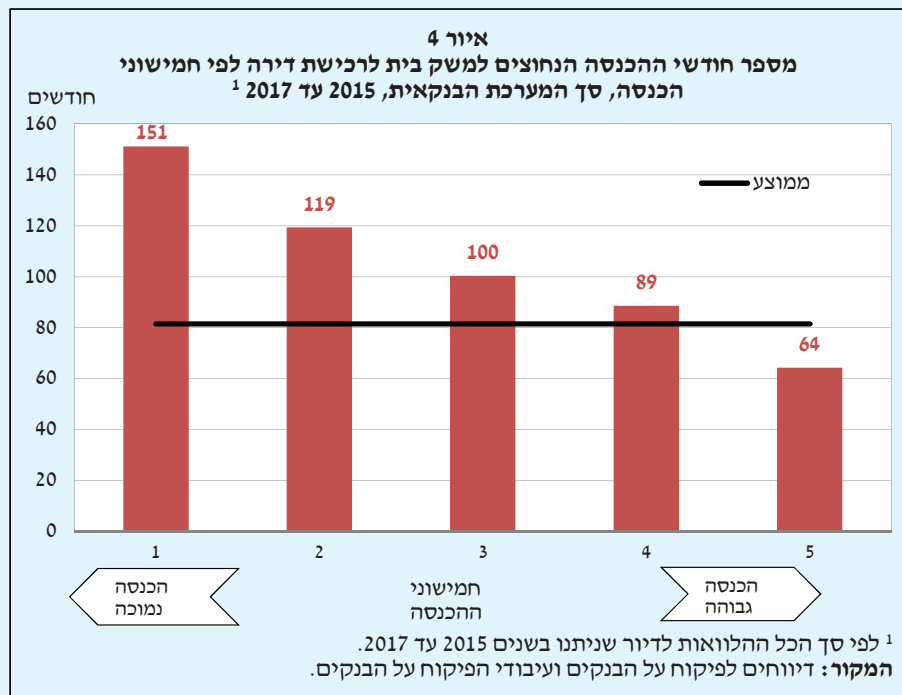
⁷ החלוקה לחמישוני הכנסה התבססה על ההכנסה החודשית נטו של משקי הבית, ואלו סווגו לחמישוני הכנסה על פי סקר ההכנסות שהלמ"ס ערכה בשנת 2017 על משקי בית אשר בראשם שכיר. לפי חלוקה זו החמישוני לפי טווחי ההכנסה הם: החמישון התחתון – עד 6,053 ש"ח; החמישון השני – בין 6,053 ל-10,612 ש"ח; החמישון השלישי – בין 10,612 ל-15,456 ש"ח; החמישון הרביעי – בין 15,456 ל-22,644 ש"ח; החמישון העליון – מעל 22,644 ש"ח.

⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הדיוור בישראל – ממצאים מסקר הוצאות משק הבית, 2017.

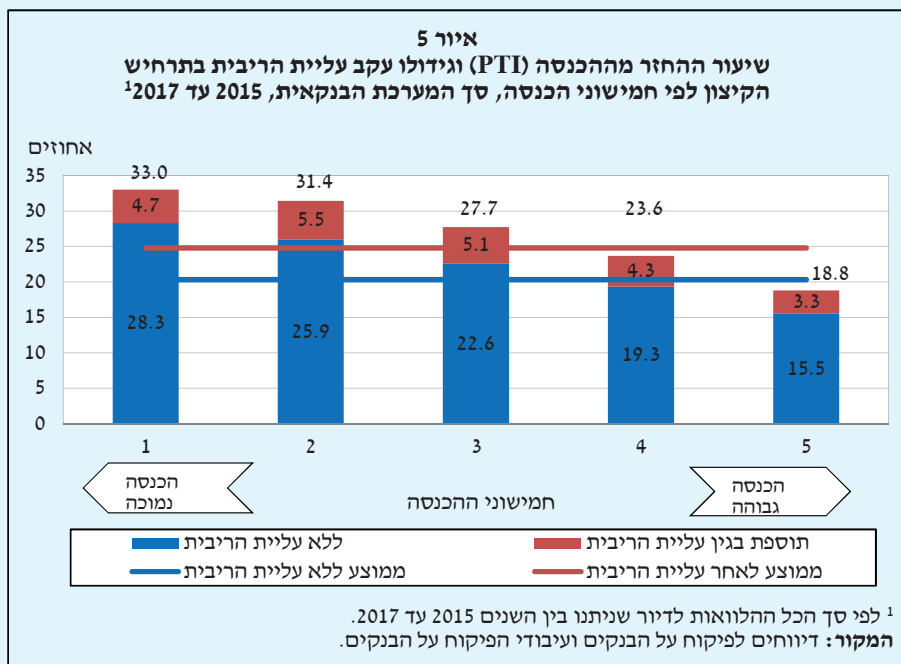
את עיקר ההלוואות לדיור נוטלים משקי הבית בעלי ההכנסות הגבוהות.

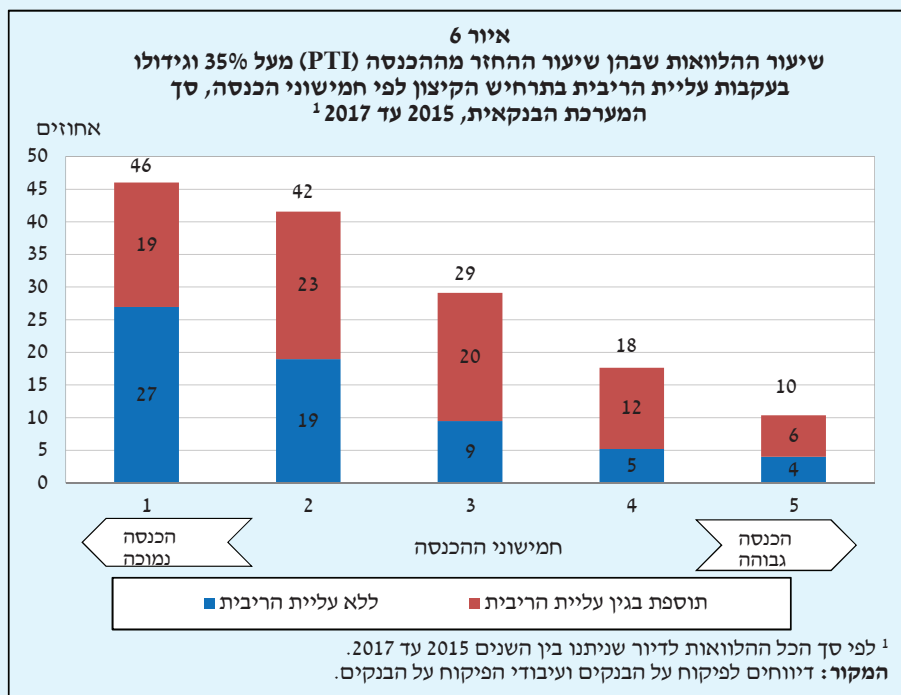
נטל החוב ביחס להכנסה גבוה יותר בקרב משקי הבית בעלי ההכנסות הנמוכות.

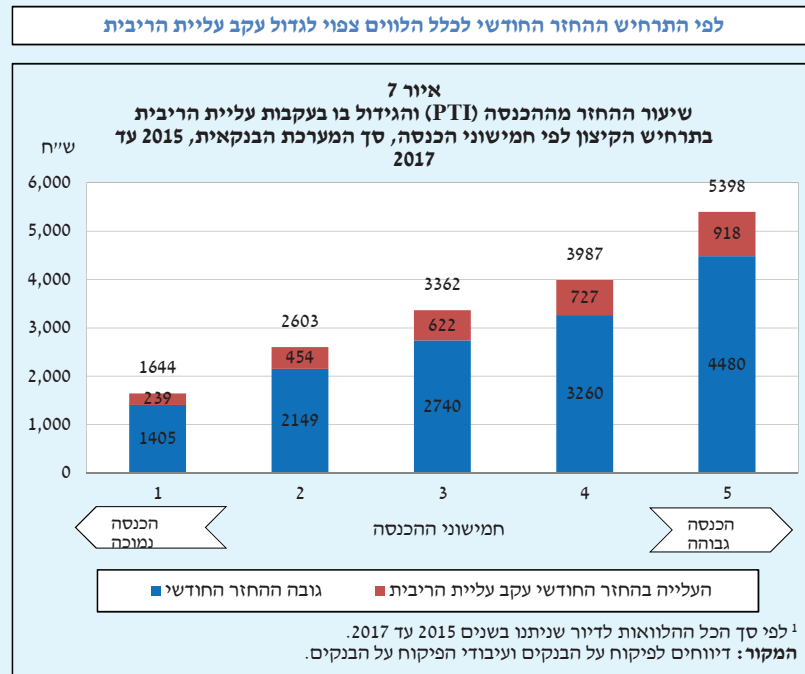
נטל החוב ביחס להכנסה גדל בתרחיש הקיצון עבור כלל הלווים, אך הוא גבוה יותר בקרב במשקי הבית בעלי ההכנסות הנמוכות.

משקי הבית בעלי ההכנסות הנמוכות נפגעים יותר, בפרט בתרחיש של עליית ריבית.

לפגיעות פיננסיות הוא שיעור החזר מהכנסה גבוהה מ-40%. כאמור, בעקבות מגבלות הפיקוח והנחיותיו שיעור הביצועים של ההלוואות בשיעורי החזר אלו הוא, מאז שנת 2015, אפסי, ולכן אמדנו את שיעורם של משקי בית הפגיעים פיננסית על פי שיעור הלווים ששיעור החזר מהכנסתם גבוהה מ-35% (במקום 40%). נמצא כי משקי הבית שהכנסותיהם נמוכות מתאפיינים בפגיעות גבוהה: כרבע ממשקי הבית בשני חמישוני ההכנסה הנמוכים נטלו את ההלוואה בשיעור גבוה מ-35% של החזר מהכנסה, לעומת כ-9% בלבד בשני חמישוני ההכנסה העליונים (איור 6).

מתודולוגיה

מטרות התרחיש המקרו-כלכלי היא לתרום להבנת מוקדי הסיכון שהמערכת הבנקאית וכל אחד מהבנקים חשופים להם, ולשמש כלי מסייע להערכת חוסנה ועמידותה של המערכת הבנקאית, כלי להצבת דרישות בפני המערכת והבנקים ולהבטחת קיומה של רמת הון מספקת. על כן נבחנה במסגרת התרחיש יכולת החזר החוב של משקי הבית במצבים של שינויים קיצוניים בסביבה המקרו-כלכלית – עלייה של כ-5 נקודות אחוז בשיעור הריבית, עליית האבטלה ל-9.3%, עליית האינפלציה וירידה בהכנסה של משקי הבית. (ראו איור 1 בתיבה א'-1 "מבחן קיצון מקרו-כלכלי למערכת הבנקאית, 2018"). תוצאות אלו מבוססות על מודלים והערכות, ואינן תחזית.

במסגרת בחינה זו ההסתברות של כל הלוואה להיקלע למצב של כשל (PD^0) התבססה על המרווח הפיננסי של משק הבית (FM_i), הבודק מהי ההכנסה הפנויה העומדת לרשותו לאחר תשלום החוב והוצאות המחיה השוטפות¹¹. ההנחה היא כי אם ההכנסה הפנויה שלילית משק הבית יתקשה לעמוד בתשלום החוב, ולכן הוא נרשם כלווה בכשל – לווה המתקשה לשלם את החזר החודשי של המשכנתה.

⁹ Probability of Default – מצב בו נוטל ההלוואה אינו מצליח לעמוד בהחזרה.

¹⁰ המרווח הפיננסי של לווה מחושב כך:

$$FM_i = I_i - DP_i - BLC_i$$

כאשר I_i – ההכנסה נטו של משק הבית; DP_i – תשלומי החוב לדיור; BLC_i – עלות המחיה הבסיסית למשק הבית.

¹¹ מבוסס על סקר ההוצאות וההכנסות של הלמ"ס ועל ההנחה כי משק הבית יפחית את הצריכה השוטפת כדי לעמוד בהחזרי החוב.

ההסתברות לכשל¹² לגבי כל הלוואה חושבה הן בנקודת הפתיחה (מצב המוצא) שלה והן לאחר השפעות התרחיש. העלויות של שיעור הריבית ושל האינפלציה משפיעות על גובה התשלום החודשי של המשכנתה בהתאם למסלולי המשכנתה שניטלה בפועל, והעלייה של שיעור האבטלה והירידה בהכנסה הריאלית פוגעות בהכנסות משק הבית. הואיל ובתקופת המשבר עלול להיווצר קושי לממש את הנכסים של הלווים שנקלעו לקשיים, הונח (בגישה מחמירה) כי לבנקים אין אפשרות לממשם לצורך החזר ההלוואה במהלך תקופת התרחיש (כ-3 שנים), כלומר ששיעור ההפסד במצב של כשל¹³ הוא 100% לכל הלווים ללא תלות בשווי הביטחונות של ההלוואה. נדגיש כי במציאות אנו מצפים שהבנק יתקשה לממש את הבטוחות בטווח זמן מסוים, אולם בהמשך המימוש יתאפשר.

הממצאים

תוצאות המבחן מלמדות, בדומה לאלה של מבחני הקיצון הקודמים, כי הסיכון בתיק האשראי לדיור של המערכת הבנקאית נותר נמוך ביחס לשאר מגזרי האשראי, וכי איכות התיק אף השתפרה בשנים האחרונות. במהלך התרחיש נרשם שיעור ההפסד שנתי ממוצע של כ-0.7% מתיק האשראי לדיור (המשכנתאות).

תרחיש זה מבטא שתי השפעות מרכזיות על יכולת החזר של הלווים: השפעת עליית הריבית והאינפלציה שפעת האבטלה הגואה. **מהניתוח¹⁴ שנערך עולה כי האבטלה היא הגורם המרכזי לכשל של לוויים.** כך, כ-5% מנוטלי משכנתאות עלולים להתקשות בתשלום החוב בקורות אירוע קיצון, והפגיעים ביותר הם בעלי ההכנסות הנמוכות¹⁵: כ-15% מנוטלי המשכנתאות בחמישוני ההכנסות הנמוכים עלולים להיקלע לכשל.

עוד עולה כי לעליית הריבית השפעה משמעותית על כלל נוטלי המשכנתאות במשק לנוכח הכבדת נטל החוב. ואולם רק חלק קטן מהלווים עלול להגיע לכשל בעקבות עליית ההחזר החודשי; זוהי תולדה של מכלול הצעדים המקרו-יציבותיים שנקטו לאורך השנים בתחום האשראי לדיור, אשר הביאו גם לשיפור באיכות התיק.

בעקבות עלייה של כ-5 נקודות אחוז בריבית בנק ישראל, כפי שנבחן בתרחיש הקיצון, יעלה ההחזר החודשי הממוצע של משק בית בחמישון ההכנסה השני בכ-450 ש"ח ויעמוד על כ-2,600 ש"ח, ובכך יעלה השיעור הממוצע של ההחזר מההכנסה של משקי בית אלו מכ-26% לכ-31%. לעומת זאת יעלה ההחזר הממוצע של משק בית בחמישון העליון בכ-920 ש"ח, ויעמוד על כ-5,400 ש"ח¹⁶, ובכך יעלה את שיעור ההחזר הממוצע מ-16% ל-19%. לגבי כלל משקי הבית מדובר בעלייה ממוצעת של כ-20% בשיעור ההחזר החודשי (איורים 5,7). פועל יוצא של העלייה בהחזר החודשי הוא גידול ניכר של משקל משקי הבית הפגיעים (שבהם שיעור ההחזר מההכנסה מעל 35%) – עד כ-56% ממשקי הבית בשני חמישוני ההכנסה הנמוכים, לעומת כרבע ממשקי הבית בשני החמישוני העליונים (איור 6).

מלבד השפעות האבטלה והריבית על תיק האשראי לדיור יש לציין כי חלק ניכר – כ-40% – ממשקי הבית נטלו הלוואה צרכנית נוספת לצד ההלוואה לדיור, ולכן הם יאלצו להתמודד לא רק עם שיעורי ההחזר הגבוהים של המשכנתה אלא גם עם ההחזר של אותה הלוואה. מצב זה מעצים את פגיעותם של אותם הלווים ומעלה את הסבירות שהם יתקשו לעמוד בהחזרים החודשיים¹⁷. פירוש הדבר שאותם לוויים יגרמו לבנקים הפסדים הן באשראי לדיור והן באשראי הצרכני. (להרחבה ראו תיבה א'-2, "השתתפות משקי הבית בשוק ההלוואות ופגיעותם הפיננסית: ניתוח על יסוד סקר משקי הבית לשנת 2016", בסקירה השנתית של הפיקוח על הבנקים של שנת 2017).

¹² Probability of Default.

¹³ Loss Given Default.

¹⁴ המבחן מבוסס על הנחות עבודה מסוימות, ואלו משפיעות על תוצאותיו הכמותיות. התוצאות מבוססות על מאגר נתונים מקיף ברמת ההלוואה הבודדת, אשר מקיף את כל ההלוואות לדיור שניתנו בשנים 2015–2017, לצד נתונים מצרפיים על האשראי לדיור בשנים קודמות ובשנת 2018.

¹⁵ שני חמישוני ההכנסה נטו התחתונים: משקי בית שהכנסתם החודשית נטו עד 10,612 ש"ח.

¹⁶ עלייה של הריבית בנקודת אחוז מגדילה את ההחזר החודשי הממוצע של משק בית מהחמישון השני בכ-100 ש"ח, ואת זה של משק בית מהחמישון העליון – ב-200 ש"ח.

¹⁷ סביר כי במצב של קשיים בפירעון חובם הם ינסו להמשיך ולהחזיר את המשכנתה, כך שההלוואה הצרכנית תהיה הראשונה שהחזרה ייפגע.

תיבה א'-3: אירועי סייבר - מגמות ואופן התמודדות

- המהפכה הטכנולוגית שינתה במידה ניכרת את החיים בתחומים רבים, וכן את אופן הצריכה של שירותי בנקאות. השירותים הבנקאיים נגישים ללקוחות בערוצים ישירים ודיגיטליים בנחות, בכל שעה ומכל מקום באמצעות המחשב והטלפון הנייד, בעלויות נמוכות יותר ללקוח. ואולם התפתחות חיובית זו כרוכה גם בסיכוני סייבר. המערכת הבנקאית משקיעה משאבים רבים בהפחתת סיכונים אלו, אך חשוב שגם הציבור יהיה ערני ויכלכל את התנהלותו הפיננסית בהתאם.
- בשנתיים האחרונות אנו עדים לעליית מדרגה באירועי הסייבר בעולם וגם בישראל, בתחומים רבים, ולא רק בבנקאות. העלייה מתבטאת בסוגי האירועים, במספרם ובמורכבותם, בגופים המותקפים, במטרות התקיפה ובעוצמת הנזק שנגרם וסוגיו (דלף מידע, גניבת כספים, מעילות והונאות, פגיעה בשרשרת אספקה, שיבושים בהמשכיות עסקית ועוד).
- הפיקוח על הבנקים, באמצעות יחידת הסייבר הפיקוחית, פועל להסדרת הנושא באופן רוחבי, וזאת בהיבטים הבאים: רגולציות ייעודיות בהיבטי סייבר; ביצוע תרגילי סייבר לשם שיפור ההיערכות וההתמודדות של התאגידים הבנקאיים עם האיומים השונים; הגדרת תרחישי קיצון לצורך קביעת התיאבון לסיכון מבחינה זו, עריכת ביקורות; קיום מערך דיווחים לפיקוח על הבנקים, שיתוף מידע, הגברה ומיסוד של שיתוף הפעולה עם מערך הסייבר הלאומי ועם מרכז הסייבר הבנקאי ועוד.
- התאגידים הבנקאיים בארץ נערכים באופן שוטף לאירועים המתרחשים בעולם ולסכנות מאירוע סייבר, ומשקיעים בכך משאבים כספיים וניהוליים רבים.
- על אף הצעדים הננקטים להעלאת הרמה של הגנת הסייבר בתאגידים הבנקאיים ולהגברת מודעות הציבור חשוב לציין כי אירועי סייבר מהותיים עלולים להתרחש גם בארץ. לכן, לצד הדגש במניעה, מושם דגש רב גם ביכולות לזהות את האירוע ולטפל בו במהירות וביעילות, לכשיקרה.
- מודעות הציבור וערנותו בנושא סיכוני הסייבר היא גורם משמעותי נוסף להפחתת הסיכון.

בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה של מספר מתקפות הסייבר בעולם. חלקן אף מוגדרות כחוצות גבולות גיאוגרפיים (לרוב בסיוע של גורם תקיפה מדינתי). סיכוני הסייבר בעולם, וגם בישראל, נמנים כיום עם הסיכונים הגבוהים ביותר במערכת הפיננסית, כפי שעולה גם מתוצאות סקר הסיכונים שערך הפיקוח על הבנקים השנה בקרב בכירי המערכת הבנקאית. (להרחבה ראו חלק הסיכונים בפרק א' של סקירה זו.) ואכן מתרחשים בישראל ניסיונות תקיפה, שרובם מיועדים לגניבת כספים, גניבת מידע רגיש שניתן לסחור בו, סחיטה לצורך קבלת כופר ועוד. בצד אלה קיים הסיכון של התקפות סייבר שמטרתן פגיעה במדינה ובתשתיות החיוניות שלה ומכאן הצורך בהיערכות ברמת הלאומית (מערך הסייבר הלאומי).

בחינת אירועי הסייבר בעולם בשנתיים האחרונות מגלה עליית מדרגה בסוגי אירועי הסייבר, במספרם, בהיקפם ובמורכבותם.

- **הנזק** מאירוע סייבר במערכת הבנקאית בעולם מתבטא בעיקר בגניבת כספים, זליגת מידע רגיש, פגיעה במוניטין ושיבוש השירות ללקוח (פגיעה בהמשכיות העסקית).
- **מטרות המתקפה** הפכו מגוונות יותר; בהן סחר במידע רגיש, מעילות והונאות, גניבת כספים (לדוגמה באמצעות מערכת תשלומים וכספומטים) ומטרות נוספות.
- **רמת התחכום** של גורמי התקיפה, עלתה בשנים האחרונות, ומתבטאת בהתחזות לאתרים שונים וניסיונות פריצה ממוקדים לשרתים של ארגונים וחברות גדולות.

במערכת הבנקאית בישראל מספר האירועים שבהם התוקפים נחלו הצלחה וגרמו נזק גדול אינו גבוה עד היום. עם זאת, בשל מאפיינים מיוחדים, כגון המצב הגאופוליטי, התפתחות של המתקפות ומורכבותן, ניצול של שרשרת אספקה והגורם האנושי, הסיכון מוערך כגבוה, ההיערכות של הבנקים חיונית. כן נדרשת העלאת של מודעות הציבור וערנותו, שעשויה לתרום רבות להפחתת סיכון הסייבר בכלל, ובמערכת הבנקאית בפרט.

פעולות הפיקוח על הבנקים בתחום סיכוני הסייבר

הבנקים וחברות כרטיסי האשראי בארץ נערכים באופן שוטף לאירועים המתרחשים בעולם ולסכנות הכרוכות באירוע סייבר, ובין היתר משלבים מבעוד מועד בניהול הסיכונים השוטף מערכי הגנה (תהליכיים, אנושיים וטכנולוגיים); זאת, בין היתר, בהתאם לדרישות הרגולטוריות. הפיקוח על הבנקים, באמצעות יחידת הסייבר, פועל להסדרת הנושא באופן רוחבי, וזאת בין היתר, בהיבטים הבאים:

- 1. רגולציות ייעודיות בהיבטי סייבר**, המדגישות את עמדת הפיקוח על הבנקים בהוראות "ניהול בנקאי תקין":
ניהול הגנת הסייבר¹ ("נ.ב.ת. 361"): הוראה המגדירה עקרונות ודרישות לניהול הגנה נגד סיכוני סייבר, עם דגש בהגדרת תחומי האחריות והמעורבות הפעילה של הדרגים הבכירים בתאגידים הבנקאיים, קביעה של קווים מנחים לניהול הגנת הסייבר ושל מסגרת לניהול סיכוני סייבר, מיפוי מרחב הסיכון, הגנה בשכבות ועוד. ההוראה מדגישה שאת הגנת הסייבר צריך לנהל מתוך ראיית פעילותו של התאגיד בכללה, על שלל היבטיה. כך, לדוגמה, בניהול סיכוני טכנולוגיות המידע נדרשת התאמה לאיומי הסייבר ועמה פיתוח של אמצעי הגנה מפניהם.
מחשוב ענן ("נ.ב.ת. 362"): הסדרת יישום פעילויות התאגיד הבנקאי בסביבת ענן, עם דגש בניהול סיכונים הולם ומותאם לסביבה טכנולוגית שונה זו.
- ניהול סיכוני סייבר בשרשרת אספקה** ("נ.ב.ת. 363"): אחריות התאגידים הבנקאיים לקיום דרכי עבודה מאובטחות מול ספקים חיצוניים מהותיים ולהפעלת תהליך מוסדר לניהול סיכוני סייבר בחצרות הספק ובממשקיו השונים עם התאגיד.
- 2. קיום מערך דיווחים** – התאגידים הבנקאיים נדרשים לדווח לפיקוח על הבנקים על אירועי סייבר שהתרחשו ועל ניהולם.
- 3. שיתוף מידע ודיונים תקופתיים בהשתתפות נציגי התאגידים הבנקאיים וגורמים רלוונטיים נוספים**² (פורומים ייעודיים בהיבטי סייבר), מתוך הבנה כי שיתוף במידע רלוונטי הוא רכיב חיוני בעולם הגנת הסייבר.
- 4. הגברה ומיסוד של שיתוף הפעולה עם מערך הסייבר הלאומי ועם מרכז הסייבר הבנקאי**, כדי לייצר מעטפת הגנה נוספת לגופים הבנקאיים בארץ. פעילות זו כוללת שיתופי מידע, קבלת מודיעין על התרעות ואירועים ועוד, ומתנהלת בעידוד הפיקוח על הבנקים.
- 5. ביצוע תרגילי סייבר** מול התאגידים הבנקאיים לשם שיפור יכולות ההיערכות והתמודדות שלהם מול האיומים ותרחישי הסייבר השונים. אחת ממטרות התרגילים היא לוודא שבהתרחש אירוע גדול הבנק יוכל להכיל אותו בזמן סביר תוך צמצום הנזק. השנה נערך גם תרגיל סייבר לאומי בהתייחס למגזר הפיננסי, בהובלת משרד האוצר, ובהשתתפות הרגולטורים הפיננסיים ונציגים רלוונטיים של המגזר הפיננסי.
- 6. פעולות פיקוחיות שוטפות כגון**: סקירות בהיבטי דלף מידע אשר בחנו את הסיכונים הנובעים מהגורם האנושי; פעילות ראשונית להגדרת תרחישי קיצון בהיבטי סיכוני סייבר ועוד.

מודעות הציבור וערנותו בנושא סיכוני הסייבר היא גורם משמעותי נוסף בהפחתת הסיכון. כך, לדוגמה, על הציבור להיות חשדן לגבי פעולות הנראות כלגיטימיות, אך יש בהן סימן שמעלה חשד – כגון פנייה ללקוח תוך דרישה להקליד את סיסמת הבנק שלו, או סיסמת כרטיס האשראי, באתר שאינו נראה בדיוק כמו אתר של בנק (אתר מתחזה) – ולנקוט את כל אמצעי הזהירות הנדרשים.

סקירת אירועי סייבר כהמחשה לסיכון

להלן מספר דוגמאות של אירועי סייבר שהתרחשו במגזר הפיננסי במדינות שונות בשנים 2016–2018. מאירועים אלו ניתן ללמוד על סוגי הסיכונים, המאפיינים שלהם והשלכותיהם.

¹ הוראה זו נחשבה כ-"פורצת דרך" וחדשנית בעולם, בהיבטים פיקוחיים – לגבי תפיסת ניהול הגנת הסייבר.

² מדובר במידע טכני ובעל "ערך אבטחתי" – למשל על איומים, סממנים, חולשות, פוגענים ונוזקות. שיתוף המידע אינו נוגע אפוא לפעילותם העסקית של התאגידים, אלא אך ורק למידע הנדרש לצורך הגנת הסייבר ובהתאם לעמדת הממונה על ההגבלים העסקיים בגילוי דעת 3/17: "שיתוף מידע לצורך התמודדות עם איומי סייבר".

אירועי דלף מידע

- **(ספטמבר 2017):** האקרים פרצו לחברת Equifax (אחת מחברות דירוגי האשראי הגדולות בעולם) וגרמו **לדלף מידע אישי ופיננסי של למעלה מ-143 מיליון לקוחות** ממדינות ארה"ב, בריטניה וקנדה. עולה החשד שהתקיפה בוצעה על ידי גורם מדינתי זר. המידע שדלף כלל: שמות, מספרי רשיון נהיגה, Social security number, פרטי כרטיסי אשראי של כ-209 אלף לקוחות מארה"ב ופרטים מזהים של לקוחות מכ-182 אלף מסמכים שהודלפו. בעקבות האירוע מנהל אבטחת המידע ומנהל מערכות המידע (CIO) פוטר מיד, ויושב ראש ומנכ"ל Equifax התפטר.

אירועי גניבת כספים

- **(פברואר 2016):** ניסיונות גניבת כספים מבנקים בחו"ל באמצעות מערכת SWIFT: במסגרת אירוע זה ניסו התוקפים (לפי ההערכה קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה) להעביר קרוב **למיליארד דולרים** מחשבון הבנק המרכזי של בנגלדש ב-Federal Reserve Bank of New York לחשבונות בנק שונים בסרילנקה ובפיליפינים. האירוע הסתיים **רק בנוק של 81 מיליון דולרים לבנק המרכזי של בנגלדש**, וזאת בזכות זיהוי מקרי של פקיד מ"דויטשה בנק", שזיהה טעות הקלדה (של התוקף) בפקודת העברת הכספים בשם הארגון, וזאת לאחר 4 העברות מוצלחות בלבד. לפי אחת מההודעות שפורסמו באוגוסט 2016 בנק פיליפיני היה מעורב בנעשה, ולכן הטיל עליו הבנק המרכזי של הפיליפינים קנס שיא של 21 מיליון דולרים.
- **(במהלך שנת 2016–2017):** קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה ניהלה, במשך כשנה וחצי, קמפיין של מתקפת סייבר על כ-20 בנקים וחברות פיננסיות ברחבי העולם, **והצליחה לגנוב מהם ולהעביר לחשבונות שבבעלותה כ-10 מיליון דולרים**. זאת באמצעות חדירה לרשת הארגונית והשגת גישה למערכות של העברת הכספים ושל עיבוד הנתונים מכרטיסי האשראי של הבנקים והחברות.
- **(פברואר 2017):** נתגלו תקיפות על כ-20 בנקים בפולין ובמדינות נוספות. החשד הוא שמאחורי התקיפות, עומדת לכאורה קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה. בהמשך התגלו מתווי תקיפה דומים על אתרי בנקים נוספים בעולם. התברר כי מקור הקובץ המדביק הוא **ברשות לפיקוח פיננסי בפולין**, שמערכותיה נפרצו. במארס 2018 נמצאו גילויים חדשים, בהם רשימת כתובות IP של יעדי התקיפה. בעשרות בנקים ברחבי העולם. בנקים ישראליים לא נכללו ברשימה זו.
- **(ינואר עד מאי 2018):** גניבת כספים מבנקים שונים במקסיקו בפרקי זמן שונים:
 - **ניסיון לגניבת 110 מיליון ש"ח** - מערכות בנק Bancomext החלו לפעול שלא כשורה. עובדים לא הצליחו להדליק את מחשביהם, האינטרנט עבד בקצב איטי מאוד, ופעילויות תפעוליות שוטפות ארכו זמן רב. מפעיל אשר ניטר הודעות נכנסות מה-Swift גילה כי מספר ההעברות גבוה מהנורמה, וכי ההודעות של Swift היו בחשבון של הבנק המשמש להעברות בין-לאומיות. החשד נפל על קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה. הבנק השעה זמנית את הפעילות במערכת התשלומים. לאחר מכן, במהלך כחודש, בוצעו כ-5 מתקפות סייבר שונות נוספות.
 - **שלושה בנקים ברחבי מקסיקו דיווחו כי חוו "אירועים חריגים"** בשל ניסיונות מתקפת סייבר על מערכת העברת הכספים האלקטרונית הבין-בנקאית של מקסיקו (SPEI), והפעילו "תוכניות מגירה" למזעור הנזקים.
 - **הבנק המרכזי של מקסיקו הצהיר כי בעקבות האירועים האמורים עלולים להיות עיכובים בהעברות כספים**, אולם הבהיר כי ארכיטקטורת המערכת וכספי הלקוחות לא נפגעו.
 - **בהמשך התגלה שהאקרים גנבו מיליוני דולרים מבנקים מקסיקניים נוספים**. זאת באמצעות משלוח מאות בקשות להעברת כספים אל חשבונות מזויפים שבשליטתם. צוין שכ-400 מיליון פסו (20.4 מיליון דולרים אמריקניים) נגנבו במהלך חודש אפריל 2018.
 - **(מאי 2018):** נגיד הבנק המרכזי של מקסיקו הודיע כי האקרים גנבו יותר מ-15.3 מיליון דולרים

ממערכת התשלומים הבין-בנקאית SPEI (המקבילה המקסיקנית למערכת זה"ב הישראלית, שמפעיל בנק ישראל). התוקפים התמקדו במי שיש להם גישה ל-SPEI. במקרה זה הפגיעה לא הייתה בתוכנה, אלא במשתמשי המערכת, וזאת באמצעות פוגען שניצל חולשות קיימות.

אירועי מעילות והונאות והשגת מידע באמצעות פישונג

- **(נובמבר 2016):** בנק Tesco בבריטניה חווה הונאה בהיקפים ניכרים – מאלפי לקוחות נמשכו כספים שלא כדין. כתוצאה מכך עסקאות נתקעו, וכרטיסי אשראי וחיוב שותקו. נגנבו כספים מכ-20 אלף חשבונות של לקוחות, ובכ-40 אלף חשבונות נתגלו פעולות חשודות. בעקבות ההונאה החליט הבנק להפסיק עסקאות באינטרנט. הבנק ישלם לכ-9,000 לקוחות פיצויים שישתכמו ב-2.5 מיליון דולרים.
- **(ינואר 2017):** בוצעה מתקפת פישונג נרחבת על לקוחות Bank of Ireland: הלקוחות קיבלו הודעות הדורשות מהם להתחבר לחשבונותיהם באמצעות גישה לשירותי הבנק תוך הפניה לעמוד מתחזה המיועד לגניבת פרטיהם האישיים.

אירועי הפרעה לשירות

- **(ינואר 2017):** אתרי בנקים מקבוצת Lloyds הבריטית ספגו מתקפות סייבר מסוג מניעת שירות רחבת היקף: מלקוחותיהם נמנעה גישה מקוונת לחשבונות הבנק שלהם. עולה החשד שהתקיפה בוצעה על ידי גורם מדינתי זר.

אירועי גניבת כספים באמצעות ATM

- **(מאי 2016):** ביפן בוצעה מתקפת סייבר על ATM הממוקמים בחנויות. במתקפה זו נעשה שימוש בכרטיסי אשראי דרום אפריקניים מזויפים, שנוצרו באמצעות מידע שנלקח מ-South Africa's Standard Bank. בגניבה זו היו מעורבים כ-1,400 כספומטים ונגנבו מיליון דולרים.
- **(אוגוסט 2016) – Alfa Bank** מבלרוס הודיע על מתקפת סייבר ב-9.8.2016. נעשה ניסיון לפרוץ לכל 110 הכספומטים שבעלות הבנק כדי לגנוב מהם כספים. שאר שירותי הבנק לאו הושפעו מכך.
- **(אפריל 2018):** חוקרי סייבר מצאו פוגען חדש ("ATMJacking") המאפשר גניבת כספים (עד כ-2,500 דולרים לדקה) מעמדות ATM באמצעות ניצול חולשות של הכספומטים. בשלב זה לא ברור אם לשם הפעלת הפוגען ב-ATM פושעי הסייבר נדרשים לגישה פיזית או שמספיקה מרחוק. נראה שהפוגען החדש הוא עדיין בשלבי פיתוח. בהמשך לכך, פרסם האיגוד האירופי לעסקות בטוחות (EAST) בדוח השנתי שלו סיכום של ההתקפות על ה-ATM, המכיל נתונים על כ-367,000 כספומטים ב-21 מדינות באירופה. על פי ממצאי הדוח מתקפות "ATMJacking" בשנת 2017 עלו ב-231% על אלה ב-2016.
- **(אוגוסט עד אוקטובר 2018):** בנק Cosmos בהודו ספג הפסד של כ-13.5 מיליון דולרים (Rs 94 Crore) בשל מתקפת סייבר שהתרחשה ב-11-13 באוגוסט. ב-11 באוגוסט החדירו תוקפים לא ידועים (על פי החשד קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה) פוגען לשרת ה-ATM של הבנק, באמצעותו הצליחו לגנוב ממנו כספים. במקביל דווח על טרנזקציות של גניבת כספים באמצעות מערך התשלומים הבין-לאומי. חודשים מספר לאחר מכן נצפו תקיפות נוספות בבנקים ברחבי העולם, במתווה דומה.

אירועי כופרה

- **(מאי 2017):** בוצעה מתקפת סייבר בשם: "Wannacry" (על פי החשד קבוצת תקיפה במימון מדינה זרה) שגרמה להצפנת קבצים ולהצגת דרישת כופר בסך של 300-600 דולרים תמורת שחרור הנתונים. בתוך יממה ניזוקו כ-230,000 תחנות קצה בכ-150 מדינות. בין השאר נפגעו בנקים באירופה ומגזרים נוספים. (לא ידוע על פגיעה בתאגידים פיננסיים בישראל).

אירועי גורם פנימי/שרשרת אספקה

- **(אוגוסט 2017):** נגנב מידע אישי של כ-400,000 לקוחות הבנק הגדול באיטליה (UniCredit). על פי פרסומים לתקשורת הדגישו נציגי הבנק כי מקור הפריצה הוא בגורם צד ג', וכי הסיסמאות לא נחשפו ולא בוצעו העברות כספים לא מורשות.

אירועי סייבר שלא במגזר הפיננסי

אירועי סייבר מתרחשים גם מחוץ למגזר הפיננסי. ישנן דוגמאות רבות למתקפות סייבר במגזרים אחרים, בארץ ובעולם, שהנזקים מהן יכולים להיות משמעותיים ביותר. להלן מספר דוגמאות למתקפות סייבר על ארגונים לא-פיננסיים בעולם:

- **בנושא דלף מידע –** כ-87 מיליון חשבונות של משתמשי Facebook הושפעו משיתוף מידע בתצורה לא מאובטחת עם חברת הייעוץ הפוליטית "קיימברידג' אנליטיקה".
- **היחשפות נתונים אישיים של כ-48 מיליון משתמשי** Facebook, Twitter ו-LinkedIn אשר אוחסנו בשרת (במיקור חוץ) שלא היה מוגן בסיסמה אפשרו לתוקפים לגשת ל"ברכת מידע" ולשאוב ממנה נתונים לשם ביצוע מתקפות מסוג "הנדסה חברתית" פריצה לחשבונות והתחזות.
- **(דצמבר 2018): אירוע דלף מידע ברשת המלונות העולמית Marriot Starwood** השפיע ככל הנראה על כחצי מיליארד לקוחות. להלן עיקרי הדברים, עד כה: מספר חברות החוקרות את האירוע ציינו כי השיטות, הטכניקות וטקטיקות העבודה (TTP'S) מצביעות ככל הנראה על קבוצת תוקפים ממדינה זרה. ההערכה, בשלב זה, היא שמטרת התקיפה היא ריגול (ולא רווח כספי). חשיפת הנתונים כללה נתונים אישיים, לרבות שמות פרטיים ושמות משפחה, כתובות דוא"ל ומגורים, תאריכי לידה, מספרי דרכון, מספרי כרטיסי אשראי, תאריכי התוקף של כרטיס האשראי ועוד. עד כה ידוע על חשיפת נתונים של כ-327 מיליון לקוחות. במאגרים של רשת המלונות Marriot ישנם פרטי לקוחות של אזרחים ממדינות אירופה, ועל כן יש חשש שה-GDPR יטיל על רשת המלונות קנס כספי של כ-20 מיליון אירו או של 4% מהמחזור השנתי. מספר חברות של עורכי דין בארה"ב נערכות לתביעה ייצוגית בסך 12.5 מיליארד דולרים. הרשת עדיין בודקת אם לא דלפו פרטים שיכולים לשמש לפענוח ההצפנה של שדות כרטיסי אשראי, וכן בודקת שמא מספרי כרטיסי אשראי שהוקלדו גם בשדות אחרים ובהם הם נשמרו בצורה שאינה מוצפנת.

ממגוון האירועים שהתממשו ניתן ללמוד:

1. **מוטיבציית התקיפה שונה ממתקפה למתקפה** – החל מפעילות פלילית לגניבת כספים, המשך ביצירת אנדרלמוסיה לשם כך וכלה בפגיעה בביטחון המדינה. במקרים רבים זהות הגורם התוקף ויכולותיו (האקר יחיד, קבוצת האקרים, מדינות/מעצמות, האקטיביסטים, ארגוני פשע וכיו"ב) מלמדות על המוטיבציה לתקיפה, ומשליכות גם על סוג הנזק ועל עוצמתו (דלף מידע, גניבת כספים, הונאות, השגת מידע, הפרעה לשירות וכיו"ב).
2. **מתקפות הסייבר הן שונות מגוונות ומתוחכמות.** בין היתר אנו מזהים שיטות של התחזות ללקוחות, שימוש גובר בפשינג לצרכים שונים (השגת מידע וכיו"ב), ניסיונות לניצול חולשות מוכרות במערכות, ניסיונות הסטה והטיה של כתובות רשת ממקורות מידע מהימנים לכתובות של "מתחזים" ועוד. **מתקפת סייבר יכולה להיות או מתמשכת או נקודתית.** ישנם מצבים שבהם, אירוע פרטני עלול לשמש בעתיד "טריגר" למתקפות עקביות ומתקדמות.
3. **לא תמיד אפשר "לכמת" השלכות עתידיות של אירוע סייבר.** כך, לדוגמה, ספק אם ארגון יוכל לכמת בזמן אמת את הנזק הממשי שנגרם כתוצאה מחשיפה/פרסום נתונים אישיים ורגישים של לקוחות (פרטי כרטיס אשראי ומידע פיננסי נוסף).

תיבה א'-4: הפרשות להפסדי אשראי צפויים בגישה צופה פני עתיד: גישת ה-CECL, המשמעות והיישום הצפוי בישראל

- במסגרת הפקת הלקחים מהמשבר הפיננסי הגלובלי התברר כי בנקים בעולם לא החזיקו כריות מספקות כנגד הפסדי אשראי שהתממשו, זאת משום שההפרשות שביצעו התבססו בעיקר על תוצאות העבר ולא שיקפו באופן מספק את הסיכונים הצפויים בעתיד. לפיכך הוחלט על שינוי כללי החשבונאות המקובלים בבנקים בעולם כדי להבטיח שההפרשות יביאו בחשבון באופן מספק, בגישה צופה פני עתיד, את ההפסדים שצפויים להתממש מתיק האשראי.
- לאור החשיבות שהפיקוח על הבנקים מייחס להתאמת כללי הדיווח הכספי לאלה המקובלים בארה"ב, והחשיבות של יישום לקחים גם ממשברים שפקדו מדינות אחרות, הורה הפיקוח לתאגידים הבנקאיים להיערך לאימוץ הכללים החדשים שנקבעו בארה"ב בנושא הפרשות להפסדי אשראי צפויים (CECL - Current Expected Credit Losses). מועד היישום לראשונה של הכללים החדשים צפוי בינואר 2022.
- אימוץ הכללים החדשים מיועד לחזק את עמידות התאגידים הבנקאיים בישראל בפני משברים פיננסיים, וכן לשפר את איכות המידע על מצבם הכספי, וכך לחזק את יכולת המערכת הבנקאית להמשיך להעמיד לציבור אשראי גם בתקופות משבר, ולחזק את אמון הציבור בה. ניתן לצפות כי ההפרשה להפסדי אשראי תגדל במידה מסוימת במועד היישום לראשונה.

רקע

ההפרשות להפסדי אשראי מיועדות לשמש כרית לספיגת הפסדים שצפויים מהאשראי שניתן לציבור, ובכך לשמור על יציבות ויכולת התאגידים הבנקאיים להמשיך להעמיד אשראי, גם בתקופות משבר, שבהן הפסדי האשראי יתממשו וכן לשקף טוב יותר את מצבם הכספי.

במשבר הפיננסי הגלובלי של השנים 2008-2009 התברר כי בעקבות תקופה ממושכת של תנאים כלכליים טובים, ובעקבות שימוש מועט מדי בהערכות סיכון צופות פני עתיד, ההפרשות להפסדי אשראי של בנקים רבים בעולם ירדו באופן משמעותי והגיעו לנקודת שפל סמוך לפרוץ המשבר. איור 1 מתאר את ההתפתחות בשנים 2002-2007 של שיעור ההפרשות להפסדי אשראי מסך האשראי בארה"ב, בשנים שקדמו לפרוץ המשבר, ואת המשמעות של התממשות ההפסדים בשנות המשבר. כך, למרות שבתקופה זו היו סימנים משמעותיים שהצביעו על גידול חד בסיכוני האשראי, הם לא הובאו בחשבון באופן מספק בקביעת ההפרשות.

כתוצאה מכך ההפרשות להפסדי אשראי של בנקים רבים בעולם לא הספיקו כדי לספוג את הפסדי האשראי שהתממשו במשבר הפיננסי, ורבים מהם כשלו או נותרו ללא יכולת להמשיך לספק אשראי, בתקופה שבה הציבור היה זקוק לו במיוחד.

על רקע זה, ובמסגרת הפקת הלקחים מהמשבר הפיננסי, נקבעו בעולם כללי דיווח חדשים שמטרתם לחזק את עמידות מערכות הבנקאות בעולם בפני משברים פיננסיים ולשפר את איכות המידע המדווח על מצבן הכספי. בכך לחזק את היכולת של מערכות הבנקאות להמשיך להעמיד לציבור אשראי בתקופות משבר, ולחזק את אמון הציבור בהן.

המטרות העיקריות של הכללים החדשים

הכללים החדשים¹ נועדו לחזק את עמידות התאגידים הבנקאיים, ולשפר את איכות המידע על המצב הכספי של התאגיד הבנקאיים, באמצעות ביצוע מוקדם יותר של הפרשות להפסדי אשראי זהירות הצופות פני עתיד, באופן שמקטין מאפיינים פרו-מחזוריים בהתנהגות ההפרשות, שמאפשר תגובה מהירה יותר של הבנקים לסימנים להרעה באיכות האשראי של לוויים, ושמחזק את הקשר בין האופן בו מנוהלים סיכונים האשראי לבין האופן שבו סיכונים אלה משתקפים בדוחות הכספיים של התאגידים הבנקאיים.

השינויים העיקריים שצפויים בדיווחים לציבור של התאגידים הבנקאיים

- ההפרשה להפסדי אשראי תיקבע לפי ההערכה של הבנק לגבי ההפסד הצפוי לאורך כל תקופת האשראי.
- בחישוב ההפסד הצפוי כאמור, יובאו בחשבון הפסדים היסטוריים שהתממשו לאורך מחזור כלכלי מלא (כלומר ייכללו בו תקופות של גאות כלכלית ושפל כלכלי), יובא לידי ביטוי חוסר הוודאות הגלומה בהתממשות הפסדים אלה, וכן ייעשה שימוש רב יותר במידע צופה פני עתיד, בין היתר באמצעות שימוש בתחזיות סבירות.
- יורחב הגילוי על האשראי לציבור, כך שתובהר ההשפעה של מועד מתן האשראי על איכות האשראי של תיק ההלוואות.
- שיטת המדידה של האשראי לדיווח, המבוססת היום על נוסחה פיקוחית, בשל המאפיינים הייחודיים של אשראי זה, תותאם לשיטות המדידה של שאר סוגי אשראי, ובכך יחול שיפור בעקביות של שיטות המדידה של הפסדי האשראי בסוגי האשראי השונים ותקטן המורכבות של הטיפול החשבונאי בדוחות הכספיים.
- תשתפר עקביות המדידה בין מדידת הפסדי אשראי באג"ח לבין מדידת הפסדים אלה בתיקי האשראי.

העיקרון שביסוד הכללים החדשים שמרני יותר, בפרט בתקופות כלכליות "טובות". לכן, ניתן לצפות כי כתוצאה מיישום הכללים החדשים:

- ההפרשה להפסדי אשראי תגדל במידה מסוימת במועד היישום לראשונה. עם זאת, סקרים ראשוניים שנערכו בארה"ב מצביעים על כך שהגידול הממוצע בהפרשה צפוי להיות בשיעור מתון. ניתן לצפות כי גם בישראל אימוץ הכללים החדשים יביא לגידול בהפרשה בשיעור מתון יחסית, בין היתר לאור המדיניות העקבית של הפיקוח על הבנקים מזה שנים לדרוש יישום שמרני וזהיר של הכללים בשיטת ההפרשה הקיימת.

¹ כללים אלה כוללים: (א) כללים שפורסמו בארצות הברית בחודש יוני 2016 ע"י המוסד לתקינה חשבונאית (ASU 2016-13); (ב) הבהרות של רשויות הפיקוח על הבנקים בארצות הברית לגבי אופן היישום של הכללים החדשים; ו- (ג) הנחיות של ועדת באזל לפיקוח על בנקים המתאייכות לכללים אלה.

- ההפרשות ישקפו באופן טוב יותר את רמת הסיכונים הקיימים בתיק האשראי, כך שכלכל, לעומת השיטה הקיימת, ההפרשות יגיבו מוקדם יותר להרעה באיכות האשראי ובאיכות החיתום, כך שחולשות בחיתום אשראי אשר ניתן בתקופות כלכליות טובות יתבטאו ברישום הוצאות גבוהות יותר בגין הפסדי אשראי בעת החיתום, ואילו בעת שפל כלכלי והתממשות הפסדי האשראי, יירשמו הוצאות נמוכות יותר בגין הפסדי אשראי, כלומר התנהגות ההפרשה תהיה פחות פרו-מחזורית.

הגישה של הפיקוח על הבנקים

- אחד מעקרונות היסוד בפעולת הפיקוח על הבנקים קובע שרמה גבוהה של שקיפות בדוחות לציבור של התאגידים הבנקאיים חיונית להבטחת יציבות המערכת הבנקאית ולשימור רמת אמון גבוהה של הציבור בה. לפיכך, הפיקוח מחיל על התאגידים הבנקאיים מזה שנים רבות מערכת מחמירה של כללי חשבונאות ודיווח, המבוססת על מערכת כללי הדיווח החלה בארה"ב, ופועל רבות על מנת להביא לכך שהדוחות הכספיים של התאגידים הבנקאיים ישקפו את מצבם באופן זהיר וכדי להביא לכך שהתפתחויות עדכניות רלבנטיות לציבור יקבלו גילוי מתאים.
- הפיקוח על הבנקים מייחס חשיבות רבה לכך שהתאגידים הבנקאיים ישמרו על הפרשות נאותות וזהירות להפסדי אשראי. לאור האמור הפיקוח פועל להנחות את התאגידים הבנקאיים ולעקוב אחר אופן היערכותם, כדי לסייע לתאגידים הבנקאיים להתמודד עם האתגרים המשמעותיים וכך לוודא שמטרות הכללים החדשים יושגו.
- במסגרת זו הפיקוח על הבנקים החל בשנת 2016 בדיונים ראשוניים עם התאגידים הבנקאיים ועם רואי החשבון שלהם לגבי הדגשים והאתגרים העיקריים ביישום הכללים החדשים. בפברואר 2017 פורסמה הודעה בדבר הכוונה לאמץ את הכללים החדשים ובהמשך לכך, במרץ 2018, פורסמה דרישה לתאגידים הבנקאיים להתחיל בפרויקט יישום הכללים החדשים, ולדווח באופן תקופתי לדירקטוריון ולפיקוח על הבנקים על התקדמות הפרויקט. במאי 2018 פורסם באתר האינטרנט של בנק ישראל תרגום מלא של הכללים החדשים וביולי של אותה שנה הוקמו צוותי עבודה משותפים של הפיקוח עם התאגידים הבנקאיים ועם רואי החשבון המבקרים שלהם לקידום יישום הכללים.
- במסגרת פעילות זו הפיקוח על הבנקים הבהיר כי:
- הפיקוח יאפשר לתאגידים הבנקאיים השונים, הנבדלים זה מזה בגודלם, בסוגי הניהול שלהם וברמת מורכבותם, להפעיל מידה רבה של שיקול דעת כדי שיוכלו ליישם את הכללים החדשים באופן המתאים ביותר לנסיבות, ליכולות ולאופן ניהול הסיכונים שלהם. הדבר יאפשר מחד לחזק באופן משמעותי את הקשר בין שיטות ההפרשה לאופן ניהול הסיכונים, ומאידך לבצע את היישום באופן פרקטי אשר ימנע את הצורך לשאת בעלויות יישום מופרזות, ולפתח שיטות מדידה מורכבות, אשר אינן משמשות את הבנקים לצורך ניהול הסיכונים.
- הפיקוח יאפשר שיפור בשיטות המדידה לאורך זמן, גם לאחר היישום לראשונה, תוך התבססות על אומדנים זהירים. בדרך זו יתאפשר יישום הדרגתי ומבוקר יותר של הכללים החדשים.

היישום לראשונה של הכללים החדשים

בכוונת הפיקוח על הבנקים לקבוע את מועד התחילה בינואר 2022. זאת, כדי לאפשר לתאגידים הבנקאיים היערכות נאותה, תוך לימוד מהניסיון שנצבר מהיישום בארה"ב², וכדי לאפשר הליך מסודר וקפדני של הרצה במקביל של שיטות ההפרשה החדשות והבקורות הפנימיות עליהן.

לנוכח מועד התחילה כאמור, ועל רקע שיעור ההוצאות הנמוך בגין הפסדי אשראי שנרשם בשנים האחרונות, לעומת שיעור ההוצאות הממוצע מהעבר, על רקע המצב הכלכלי החיובי שאפיין את המשק, ולנוכח מאפייני תיק האשראי הבנקאי, הפיקוח על הבנקים ביצע סקירה מערכתית בעקבותיה:

- הבהיר לתאגידים הבנקאיים את החשיבות של קיום תהליך מוסדר וקפדני של בחינה כוללת של נאותות ההפרשה להפסדי אשראי, בדגש על אומדן ההתאמות האיכותיות בגין גורמים סביבתיים.
- העביר לכל תאגיד בנקאי הערות ספציפיות על מנת לתקן חולשות בשיטות חישוב ההפרשות להפסדי אשראי הנהוגות אצלו ולהגביר את האופן שבו שינויים בסיכונים משתקפים בחישוב ההפרשות.

מקורות נוספים

FASB, ASU 2016-13 - Financial Instruments – Credit Losses (Topic 326).

OCC, John C. Dugan - "Loan Loss Provisioning and Pro-cyclicality", March 2009

FED, FDIC, NCUA, OCC – "Frequently Asked Questions on the New Accounting Standard on Financial Instruments – Credit Losses", September 2017

² ככלל, הכללים החדשים צפויים לחול בארצות הברית החל מיום 1.1.2020.

エーヌエフ

מדדים מרכזיים של מערכת הבנקאות, דצמבר 2001 עד דצמבר 2018

[illegible]

- ↑ גמול ב' היחס לסדר המשכרת הנבואית.
- ↑ 5) עד 2010 – האשראי לציבור נטו; מדצמבר 2011 – האשראי לציבור ברוטו.
- ↑ 6) גמול ב' היחס לחמש הקבוצות הנבואיות.
- ↑ 7) המכסים הנלווים כוללים את סך האגרות הממשלתיות, מזומנים, ופיקדונות בנכ"ל ישראל ובנקים שמועד פירעונם המקורי הוא עד שלושה חודשים.
- ↑ 8) ההתחייבויות קצרות הטווח כוללות את סך הפיקדונות שמועד פירעונם המקורי הוא עד שלושה חודשים.
- ↑ 7) היחס מחושב על בסיס מאוחד ויחידות לסוף תקופה.
- ↑ 8) גמול ב' היחס לאשראי נטו.
- ↑ טו) מחושב היחס שער החוץ רובד 1 לסדר החשיפות, בהתאם לכללי באז"ל II, וחל מ-2014.1.1 הם מציגים את יחס החוץ העצמי רובד 1, בהתאם לכללי באז"ל III.
- ↑ 9) עד ה-2013.3.31 התגוו התאגידים הבנקאיים את יחס חוץ הליבה, בהתאם לכללי באז"ל II, והחל מ-2014.1.1 הם מציגים את יחס החוץ העצמי רובד 1, בהתאם לכללי באז"ל III.
- ↑ טז) מחושב בהתאם לכללי באז"ל II, על פי חוראות המעבר.
- ↑ השערה המורכבת לסטטיסטיקה, הנוסחה לניירת ערך הדל אג"ב, בנק ישראל, דוחות כספים לצבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבוד הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-2

המבנה של מערכת הבנקאות, דצמבר 2018¹

נתונים על גודל		ההחזקות הישירות				הנתונים המאוזנים			
מספר	מספר	החזקות	החזקות	החזקות	חזון	סך פיקדונות	האשראי	סך הנכסים	המשקל
המשורות ⁴	הסניפים ³	הציבור	המוסדיים	בעלי	העממי	הציבור	לציבור	האשראי	המשקל
				העניין ²					בסך
									בסך נכסי
									המערכת
									הבנקאית
									הבנקאית

הבנק

		(אחוזים)		(מיליארד ש"ח)		(אחוזים)			
11,208	208	94.7	5.3	0.1	36,161	364,662	282,735	460,657	26.7
11,023	229	79.0	5.2	15.8	37,656	352,260	286,265	460,926	27.0
8,668	189	83.4	16.6	0.0	17,669	188,916	167,078	239,176	15.8
6,285	196	55.9	0.0	44.1	15,390	199,492	195,956	257,873	18.5
4,361	158	46.1	5.6	48.3	8,413	111,697	85,160	134,120	8.0
41,545	980				115,289	1,217,027	1,017,194	1,552,752	96.0
1,193	36	25.0	0.2	74.8	2,498	31,905	24,408	41,316	2.3
572	20	13.4	0.0	86.6	895	10,513	10,009	13,293	0.9
42	1	80.9	12.6	6.5	608	4,078	4,679	7,122	0.4
1,807	57				4,001	46,496	39,096	61,731	3.7
	6					18,400	3,698	20,656	1.3
43,352	1,043				119,290	1,281,923	1,059,987	1,635,139	100

- הנתונים על חמש הקבוצות הבנקאיות מוצגים על בסיס מאוחד, ומספר הסניפים והמשורות כוללים את כל הבנקים המשתייכים לקבוצה.
- "בעל עניין" מוגדר כמי שמחזיק לפחות 5% מהון המניות המנופק של התאגיד או מכוח התעבוע ב. נוסף על כך הדיווח על החזקות בעלי עניין כולל החזקות של מנהל ודירקטורים.
- מספר הסניפים כולל פעילות בחו"ל, יחידות ביצוע ושלוחות של סניפי אם.
- ממוצע חודשי.
- בנק לאומי הוא הקבוצה הבנקאית היחידה במערכת שבה עדיין קיימות החזקות ממשלתיות (כ-6% מהון הבנק).
- הנתונים המאוזנים של בנק Barclays אינם נכללים בחישוב הערכים המאופייני בשל מאפייני פעילותו.
- המקור: דוחות כספיים לציבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים, דיווחים לבורסה לניירות ערך ועיבוד הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-3
סעיפים עיקריים מזדמן הרווח וההפסד המאוחד של חמש הקבוצות הבנקאיות, עד 2016 ועד 2018

(מיליוני ש"ח, במחירים שוטפים)

ד"ר יסקינט				התעלה ¹				לאומי			
שער השני באחזים, 2018		שער השני באחזים, 2018		שער השני באחזים, 2018		שער השני באחזים, 2018		שער השני באחזים, 2018		שער השני באחזים, 2018	
לשנת 2017	2018	2017	2018	לשנת 2017	2018	2017	2018	לשנת 2017	2018	2017	2018
13.5	7.053	6.213	5.659	10.0	11.672	10.613	9.962	12.7	11.346	10.069	9.552
23.3	1.527	1.238	1.102	26.4	2.766	2.189	2.004	21.4	2.456	2.023	2.026
11.1	5.526	4.975	4.557	5.7	8.906	8.424	7.958	10.5	8.890	8.046	7.526
-5.9	540	574	469	203.5	613	202	179	201.7	519	172	-125
13.3	4.986	4.401	4.088	0.9	8.293	8.222	7.779	6.3	8.371	7.874	7.651
4.1	3.494	3.358	3.410	17.2	4.868	4.153	4.917	-8.8	4.871	5.342	5.328
-1.5	586	595	754	121.6	1,445	652	1,163	-25.8	682	919	1,282
-54.1	107	233	444	117.8	403	185	329	432.2	479	90	478
-22.3	108	139	138	42.9	180	126	204	-185.4	-35	41	273
-239.9	1,265	-904	-291	-344.4	2,324	-951	555	-244.3	2,484	-1,722	-213
-181.3	-900	1,107	449	-217.9	-1,518	1,288	-18	-189.8	-2,246	2,501	700
6.5	2,851	2,676	2,556	-0.6	3,318	3,338	3,617	1.7	4,121	4,052	3,887
8.0	6,148	5,694	5,785	10.3	8,960	8,121	8,142	-0.9	8,337	8,415	8,500
5.6	3,385	3,204	3,169	-2.7	4,097	4,209	4,239	-1.0	4,544	4,591	4,778
12.9	2,332	2,065	1,713	-1.2	4,201	4,254	4,554	2.2	4,905	4,801	4,479
5.6	789	747	741	2.6	2,009	1,959	2,229	-4.3	1,619	1,692	1,717
17.1	1,543	1,318	972	-4.5	2,192	2,295	2,325	5.7	3,286	3,109	2,762
19.5	1,505	1,259	905	-2.4	2,595	2,660	2,628	2.7	3,257	3,172	2,791
	14.41	13.78	12.49		11.44	11.99	13.38		14.31	14.79	14.94
	9.30	8.40	6.60		7.06	7.50	7.72		9.50	9.77	9.31
	0.65	0.57	0.43		0.57	0.59	0.60		0.71	0.71	0.69
התשובה הכללית לרוב (ROE), לפני מס (אחזים) התשובה הכללית לרוב (ROE), לאחר מס (אחזים) התשובה הכללית לנכסים (ROA) (אחזים)											

לוח א'-3 (המשך)
 סעיפים עיקריים מדרג הרווח וההפסד המאוחד של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2016 עד 2018
 (מיליוני ש"ח, במחירים שוטפים)

חמש הקבוצות				הבנקלאומי				מורחג-ספרות				
שער השקני באחוזים, 2018 לערות 2017	2018	2017	2016	שער השקני באחוזים, 2018 לערות 2017	2018	2017	2016	שער השקני באחוזים, 2018 לערות 2017	2018	2017	2016	
12.9	40,431	35,821	33,010	11.0	3,001	2,704	2,526	18.3	7,359	6,222	5,311	הכנסות ריבית
25.5	9,701	7,727	7,022	28.1	515	402	357	30.0	2,437	1,875	1,533	הוצאות ריבית
9.4	30,730	28,094	25,988	8.0	2,486	2,302	2,169	13.2	4,922	4,347	3,778	הכנסות ריבית, נטו
70.3	2,148	1,261	803	37.2	166	121	80	61.5	310	192	200	הוצאות בנק הפסדי אשראי
6.5	28,582	26,833	25,185	6.4	2,320	2,181	2,089	11.0	4,612	4,155	3,578	הכנסות ריבית, נטו לאחר הוצאות בנק הפסדי אשראי
5.5	16,837	15,956	16,997	12.9	1,637	1,450	1,480	19.0	1,967	1,653	1,862	הכנסות שאינו מריבית
42.1	3,389	2,385	3,609	178.3	231	83	115	227.2	445	136	295	מזה: הכנסות ממון שאינו מריבית
104.3	1,085	531	1,282	618.2	79	11	25	41.7	17	12	6	מזה: מניית ²
-26.9	269	368	728	-52.6	9	19	41	-83.7	7	43	72	מניית ³
-	8,157	-5,216	-334	-211.9	582	-520	-193	-234.2	1,502	-1,119	-192	פעילות במכשירים נגזרים ⁴
-	-6,184	6,665	1,737	-176.6	-439	573	242	-190.4	-1,081	1,196	364	הפרשי שער
2.3	13,090	12,794	12,793	1.5	1,325	1,305	1,300	3.7	1,475	1,423	1,433	מזה: פעילות
7.7	30,648	28,448	28,409	8.1	2,819	2,607	2,683	21.4	4,384	3,611	3,299	סך ההוצאות התפעוליות והאחרות
1.7	16,129	15,854	15,802	7.4	1,696	1,579	1,581	6.0	2,407	2,271	2,035	מזה: משכורות והוצאות נלוות
3.0	14,771	14,341	13,773	11.1	1,138	1,024	886	-0.1	2,195	2,197	2,141	הרווח לפני מיסים
3.3	5,747	5,562	5,918	14.0	408	358	398	14.4	922	806	833	הפרשי למיסים על הרווח
2.8	9,024	8,779	7,855	9.6	730	666	488	-8.5	1,273	1,391	1,308	הרווח לאחר מיסים
2.0	9,296	9,116	8,111	8.1	733	678	521	-10.5	1,206	1,347	1,266	הרווח הנקי המיוחס למעלי המניות
13.52	13.84	14.14	14.44	14.44	13.74	12.24	15.47	16.64	17.25	17.25	17.25	התשואה הכוללת לרוח (ROE), לפני מס (אחוזים)
8.51	8.80	8.33	9.30	9.30	9.10	7.20	8.50	10.20	10.20	10.20	10.20	התשואה הכוללת לרוח (ROE), לאחר מס (אחוזים)
0.61	0.61	0.57	0.54	0.54	0.51	0.41	0.48	0.57	0.58	0.58	0.58	התשואה הכוללת לרוח (ROA) (אחוזים)

1) מעורבות הפועלים אינם כוללים את קבוצת ישראלבנק.
 2) כולל את הרווחים/הפסדים מהשקעה במניות, גמילות למכירה והתחבטות/הוצאות שומשו ושטרו מזהות מזהות לטווח חוץ של איש למסחר.
 3) כולל את הרווחים/הפסדים מהשקעה במניות, גמילות למכירה והתחבטות/הוצאות שומשו ושטרו מזהות מזהות לטווח חוץ של איש למסחר.
 4) כולל מפעלים נגזרים אשר לא יועד ליחס נגזר (מפסדי ALM) ופועלים נגזרים אחרים.
 המקור : דוחות כספיים למסחר ועיבוד תיקוח על הבנקים.

השפעת הכמות¹ והשפעת המחיר² על הכנסות והוצאות הרביית,

2018

2017

השפעת הכמות

מאכל

מחו לקת באלף.

המקור: דוחות כספיים לעיבור ופיקוח על הבנקים.

לוח 5-
היתרות הממוצעות, שיעורי הנסות הריבית והוצאות הריבית ופעל הריבית בגין הנכסים וההתחייבויות,
חמש הקבוצות הבנקאיות, 2017 לעומת 2018 (מיליוני ש"ח, אחוזים)

2018									
התחייבויות					הנכסים				
פער הריבית	שיעור החוצאה	הוצאות הממוצע הממוצע (מיליוני ש"ח)	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)	פיקדונות הצבור	שיעור החכנסה	הכנסות הממוצע הממוצע (מיליוני ש"ח)	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)	אשראי לצבור	פיקדונות בנקים
3.12	-0.77	-6,372	823,885	פיקדונות הצבור	3.89	37,063	953,103	אשראי לצבור	פיקדונות בנקים
1.33	-	-119	16,826	פיקדונות מנבקים	1.33	277	20,830	פיקדונות בנקים	פיקדונות בנקים
-2.12	-2.36	-10	423	פיקדונות מנבקים מרכזיים	0.24	465	192,091	פיקדונות בנקים מרכזיים	פיקדונות בנקים מרכזיים
-2.06	-3.49	-3,069	87,931	אג"ח	1.43	2,724	190,430	אג"ח	אג"ח
-0.79	-2.74	-136	4,965	התחייבויות אחרות ¹	1.95	219	11,244	נכסים אחרים ¹	נכסים אחרים ¹
1.94	-1.04	-9,706	934,030	סך ההתחייבויות נשאות הריבית	2.98	40,748	1,367,698	סך הנכסים נשאי הריבית	סך הנכסים נשאי הריבית
					2.27	31,042	1,367,698	התשובה נטו על הנכסים נשאי הריבית (המרווח הפיננסי) ²	
2017									
התחייבויות					הנכסים				
פער הריבית	שיעור החוצאה	הוצאות הממוצע הממוצע (מיליוני ש"ח)	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)	פיקדונות הצבור	שיעור החכנסה	הכנסות הממוצע הממוצע (מיליוני ש"ח)	היתרה השנתית הממוצעת (מיליוני ש"ח)	אשראי לצבור	פיקדונות בנקים
3.10	-0.57	-4,572	808,195	פיקדונות הצבור	3.67	33,178	904,094	אשראי לצבור	פיקדונות בנקים
1.26	-	-79	14,657	פיקדונות מנבקים	1.26	262	20,817	פיקדונות בנקים	פיקדונות בנקים
0.21	-	-	93	פיקדונות מנבקים מרכזיים	0.21	391	189,456	פיקדונות בנקים מרכזיים	פיקדונות בנקים מרכזיים
-2.06	-3.10	-2,915	93,945	אג"ח	1.05	2,121	202,631	אג"ח	אג"ח
-0.89	-2.47	-164	6,630	התחייבויות אחרות ¹	1.59	145	9,132	נכסים אחרים ¹	נכסים אחרים ¹
1.88	-0.84	-7,730	923,520	סך ההתחייבויות נשאות הריבית	2.72	36,097	1,326,130	סך הנכסים נשאי הריבית	סך הנכסים נשאי הריבית
					2.14	28,367	1,326,130	התשובה נטו על הנכסים נשאי הריבית (המרווח הפיננסי) ²	

1. הנתונים מבוססים על נתוני בנק ישראל, אשראי למפעלה ופיקדונות שכל וניירות ערך שהוצאו מכל חוץ.

2. המרווח הפיננסי הוא היחס שבין הכנסות הריבית נטו לבין סך הנכסים נשאי הריבית, המרווח ממוצע באחוזים.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבוד הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-6

ההכנסות מעמלות ואחרות וההוצאות התפעוליות ¹ של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2016 עד 2018									
לעומת		ההתפלגות			הסכומים				
2018	2017	2018	2017	2016	2018	2017	2016		
(אחוזים)		(אחוזים)			(שוטפים)				
1. ההכנסות מעמלות ואחרות									
ההכנסות ממערך השירותים הבנקאיים									
0.1	-1.4	20.1	19.9	20.5	2,704	2,702	2,739	דמי ניהול חשבון	
8.7	4.8	22.1	20.2	19.5	2,975	2,738	2,612	הכנסות מכרטיסי אשראי	
2.7	-2.2	4.7	4.6	4.7	636	619	633	טיפול באשראי ובעריכת חוזים	
-1.7	-7.2	2.6	2.6	2.9	353	359	387	פעולות סחר חוץ ושירותים מיוחדים	
6.0	0.4	8.5	8.0	8.0	1,144	1,079	1,075	הפרשי המרה	
-5.9	-5.6	0.7	0.8	0.8	96	102	108	הכנסות נטו משירות תיקי אשראי	
-2.2	-5.4	2.7	2.7	2.9	358	366	387	² עמלות אחרות	
ההכנסות מפעילות בשוק ההון									
-2.8	0.3	17.4	17.7	17.9	2,334	2,402	2,394	פעילות בני"ע ובמכשירים נגזרים מסוימים	
5.6	4.0	6.9	6.5	6.3	928	879	845	עמלות הפצת מוצרים פיננסיים ³	
8.1	3.2	1.8	1.6	1.6	241	223	216	דמי ניהול, תפעול ונאמנות לגופים מוסדיים	
0.0	1.4	26.0	25.8	25.8	3,503	3,504	3,455	סך כל ההכנסות מפעילות בשוק ההון	
עמלות מעסקי מימון									
-0.3	-5.2	9.8	9.8	10.4	1,321	1,325	1,397		
-53.9	30.6	2.7	5.7	4.4	358	777	595	⁴ הכנסות אחרות	
-0.9	1.4	100.0	100.0	100.0	13,448	13,571	13,388	סך ההכנסות מעמלות ואחרות	
2. ההוצאות התפעוליות									
משכורות והוצאות נלוות⁵									
1.7	0.3	52.6	55.7	55.6	16,129	15,854	15,802		
2.0	-0.8	35.7	37.7	38.0	10,930	10,711	10,793	מזה: משכורות	
-1.4	-1.8	16.7	18.2	18.6	5,107	5,177	5,270	אחזקה ופחת בגין בניינים וציוד	
-3.2	-19.0	0.3	0.3	0.4	91	94	116	הפחתות וירידת ערך של נכסים בלתי מוחשיים ומוניטין	
27.3	1.4	30.4	25.7	25.4	9,321	7,323	7,221	הוצאות אחרות	
15.9	-6.5	2.7	2.5	2.7	829	715	765	מזה: שיווק ופרסום	
10.9	2.7	3.3	3.2	3.1	1,000	902	878	מחשב	
-4.1	-1.6	1.9	2.2	2.2	587	612	622	תקשורת	
-18.9	9.8	0.2	0.3	0.3	73	90	82	ביטוח	
-6.6	-3.7	0.6	0.6	0.7	169	181	188	משרדיות	
52.5	-6.6	4.7	3.3	3.6	1,447	949	1,016	שירותים מקצועיים	
7.7	0.1	100.0	100.0	100.0	30,648	28,448	28,409	סך ההוצאות התפעוליות	

(1) ללא נתוני ישראלכרט.

(2) כולל בעיקר מרווח ועמלות גבייה על אשראי מהאוצר, הפרשי המרה ואחרות.

(3) במסגרת רפורמת בכר החלו הבנקים לגבות עמלת הפצה; תקרת העמלה בתחום קרנות הנאמנות עומדת היום על: 0.20% מיתרת הנכסים בקרנות

(4) כולל רווח מממוש נכסים שנתקבלו בגין סילוק אשראים, דמי ניהול מחברות קשורות והכנסות אחרות.

(5) לרבות מס שכן, פיצויים, תגמולים, פנסיה וביטוח לאומי.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-7
העלות ליחידת תפוקה¹ ויחס היעילות² של התאגידים הבנקאיים בישראל, 2014 עד 2018

(אחוזים)										
סך המערכת			חמש		מזרחי-					
הבנקאית	ירושלים	אגוד	הקבוצות	הבנלאומי	טפחות	דיסקונט	הפועלים	לאומי	השנה	העלות ליחידת תפוקה
2.30	2.56	2.09	2.31	2.55	1.61	3.15	2.05	2.43	2014	העלות ליחידת תפוקה
2.06	2.58	2.05	2.07	2.23	1.58	2.78	1.81	2.17	2015	
2.00	2.72	2.46	1.99	2.12	1.50	2.72	1.85	1.99	2016	
1.92	2.91	2.15	1.92	1.98	1.54	2.58	1.80	1.89	2017	
2.02	3.01	2.25	2.01	2.09	1.76	2.67	1.96	1.83	2018	
72.8	75.8	87.9	72.6	77.3	60.9	87.1	64.9	74.9	2014	יחס היעילות
66.9	76.7	87.6	66.4	77.6	59.8	78.7	59.6	65.9	2015	
66.8	75.7	95.4	66.1	73.5	58.5	72.6	63.2	66.1	2016	
65.1	81.9	77.3	64.6	69.5	60.2	68.3	64.6	62.9	2017	
64.9	72.4	81.1	64.4	68.4	63.6	68.2	65.1	60.6	2018	

(1) היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות לותרת הנכסים הממוצעת (average cost).

(2) היחס בין סך ההוצאות התפעוליות והאחרות לסך ההכנסות מריבית נטו וההכנסות שאינן מריבית (cost to income).
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-8

ההוצאות של חמש הקבוצות הבנקאיות בגין עובדים¹, 2000 עד 2018

(הסכומים המדווחים², במחירים שוטפים)

השנה	מספר המשרות הממוצע ³	המשכורות		ההוצאות הנלוות בגין עובדים ⁴		המשכורות וההוצאות הנלוות	
		סך הכול	למשרה	סך הכול	למשרה	סך הכול	למשרה
		(מיליוני ש"ח)	(אלפי ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(אלפי ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(אלפי ש"ח)
2000	39,251	7,220	184	3,557	91	10,777	275
2001	39,753	7,231	182	3,560	90	10,791	271
2002	39,531	6,819	172	3,976	101	10,795	273
2003	38,427	7,260	189	3,566	93	10,826	282
2004	38,170	7,898	207	3,681	96	11,579	303
2005	40,029	8,595	215	4,283	107	12,878	322
2006	42,200	9,561	227	5,354	127	14,915	353
2007	44,286	9,798	221	4,718	107	14,516	328
2008	46,628	9,015	193	5,705	122	14,720	316
2009	47,097	9,640	205	4,378	93	14,018	298
2010	47,818	10,336	216	5,280	110	15,616	327
2011	48,344	10,717	222	5,814	120	16,531	342
2012	48,010	10,872	226	6,389	133	17,261	360
2013	47,577	11,336	238	6,363	134	17,699	372
2014	46,889	11,042	235	7,286	155	18,328	391
2015	45,714	11,506	252	5,941	130	17,447	382
2016	42,496	10,793	254	5,009	118	15,802	372
2017	41,219	10,711	269	5,143	125	15,854	385
2018	40,245	10,930	281	5,199	129	16,129	401

(1) הנתונים החל משנת 2016 אינם כוללים את קבוצת ישראלכרט, וכוללים סיווג מחדש של הוצאות בגין פנסיה והטבות לאחר סיום העסקה בהתאם לחזור שפורסם על ידי הפיקוח על הבנקים בינואר 2018 בנושא "שיפור ההצגה של הוצאות בגין פנסיה והטבות אחרות לסיום העסקה".

(2) עד שנת 2002 הסכומים מותאמים להשפעת האינפלציה לפי מדד דצמבר 2003.

(3) מספר המשרות כולל משרות בחברות בנות בחי"ל ובחברות מאוחדות, וכן תרגום של עלות השעות הנוספות ותקציבי כוח האדם החיצוני שנדרשו לוויסות כוח האדם השוטף ולהטמעת פרויקטים.

(4) סעיף זה כולל בעיקר פיצויים, תגמולים, קרן השתלמות, פנסיה, חופשה, ביטוח לאומי ומס שכר, הוצאות נלוות אחרות, הוצאות פרישה מרצון, והטבה עקב הקצאת אופציות לעובדים.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

[illegible]

1) המנינים בוגמו למשכורות וההוצאות הולכות בשנת 2018 כללית סיווג מחדש של הוצאות בגין פטירה והטבות לאחר סיום העסקה בהתאם לרור שפורסם על ידי הפיקוח על הניבים בנור 2018. נושא "שפיר החברה של הוצאות בגין פטירה והטבות אחרות לסיום העסקה".

לוח א'-10
יתרת האשראי לציבור לפי ענפי המשק¹, המש הקבוצות הבנקאיות, 2017 ו-2018

יתרת האשראי המאוזן (חובות) ³						יתרת סיכון האשראי הכולל ²					
חשבוני באשראי	התפלגות האשראי לציבור		היתרה ⁴		חשבוני באשראי	התפלגות האשראי לציבור		היתרה ⁴			
	2018	2017	2018	2017		2018	2017	2018	2017		
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	פעילות לווים בישראל עסקי	
5.8	91.4	91.9	929,292	878,141	6.0	89.4	89.9	1,324,091	1,249,428		
7.0	43.9	43.7	446,222	417,103	5.9	48.4	48.7	716,607	676,709	עסקי	
0.7	0.6	0.6	6,038	5,997	1.6	0.5	0.5	7,541	7,420	חקלאות	
2.7	5.2	5.3	52,463	51,081	5.1	6.3	6.4	92,927	88,382	תעשייה	
5.3	0.4	0.4	3,772	3,582	13.7	0.4	0.4	6,327	5,565	כרייה וחצובה	
11.0	14.0	13.4	142,039	127,924	2.3	16.8	17.5	248,032	242,514	בנקי ונדל"ן	
15.4	7.8	7.2	79,293	68,682	0.6	11.8	12.5	174,862	173,832	מזה : בנקי	
5.9	6.2	6.2	62,746	59,242	6.5	4.9	4.9	73,170	68,682	נדל"ן	
9.0	1.1	1.1	11,389	10,451	8.0	1.4	1.4	20,852	19,303	חשבול ומים	
6.5	8.1	8.1	82,330	77,297	4.5	7.1	7.3	105,548	100,996	מסחר	
-1.2	1.6	1.7	15,953	16,149	-0.5	1.3	1.3	18,577	18,662	תיירות	
-0.1	2.1	2.2	20,922	20,937	9.4	1.9	1.9	28,174	25,754	התבורה ואחסנה	
0.4	1.1	1.2	11,483	11,432	3.2	1.2	1.2	17,757	17,204	תקשורת ושירותי מחשב	
10.9	4.8	4.6	49,106	44,290	17.6	6.9	6.3	102,739	87,378	שירותים פיננסיים	
6.1	2.9	2.9	29,323	27,631	8.7	2.8	2.7	41,222	37,908	שירותים עסקיים אחרים	
5.3	2.1	2.1	21,404	20,332	5.0	1.8	1.8	26,911	25,623	שירותים ציבוריים וקהילתיים	
4.8	47.5	48.3	483,070	461,038	6.1	41.0	41.2	607,484	572,719	אנשים פרטיים	
6.4	32.8	32.9	334,075	313,875	8.2	23.9	23.6	354,240	327,511	הלוואות לדיור	
1.2	14.6	15.4	148,995	147,163	3.3	17.1	17.7	253,244	245,208	הלוואות שלא לדיור ⁵	
13.8	8.6	8.1	87,902	77,215	11.9	10.6	10.1	156,278	139,686	פעילות לווים בחו"ל	
6.5	100.0	100.0	1,017,194	955,356	6.6	100.0	100.0	1,480,369	1,389,114	סך הכול	

1) ענפי המשק מוטווים אחרת מאשר מנרר הפעילות המקוריים.
2) כולל את סיכון האשראי הפאזיני וסיכון האשראי החוץ-מאזני.
3) כולל את האשראי לציבור, למעט אג"ח וניירות עד ששאלו או נרכשו במסגרת הסכמי מכר חוזר.
4) התווים בניכוי פעילות ישראלרטי.
5) במהלך שנת 2018 הברת לאומי סיוותח וסיבה מחדש את נתני האשראי. שנייים אלה חובלי לירדת באשראי לאנשים פרטיים שאינו לזיור.
המקור : דוחות כספיים לציבור עיר בודי המקור על הבקום.

לוח א'-11

מגורי פעילות פיקוחיים¹ - יתרות מאזנויות ומודרי ביצוע חמש הקבוצות התבאנות, 2018 ו-2017⁵

פעילות בישראל									
משקי בית ²					עסקי				
סר"כ פעילות בישראל ⁴	עסקי ³	עסקים	סר"כ עסקים	עסקים קטנים	עסקים גדולים	עסקי בית	סר"כ עסקי	עסקים קטנים	עסקים גדולים
דיוור	כריטי	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר	זרני-אחר

2018

(מיליוני ש"ח)									
961,083	465,448	191,606	79,725	194,117	475,767	151,336	112,485	38,851	324,431
1,140,384	415,079	146,183	79,284	189,612	548,875	548,875	548,781	94	-
973,217	521,164	233,379	97,726	190,059	331,737	142,023	108,054	33,969	189,714
9,817	6,075	2,575	1,244	2,256	1,040	-467	-961	494	1,507
(באתרים)									
1.20	1.31	1.09	0.81	1.73	1.03	1.12	1.42	0.23	0.99
0.70	1.37	1.41	1.65	1.21	0.23	-0.32	-0.86	1.36	0.48
2.06	3.18	2.37	2.94	3.99	2.43	2.51	2.41	4.15	2.25
0.20	0.13	-0.07	-0.27	0.50	0.28	0.80	0.85	0.66	0.04

יתרת חובות הפגומים והחובות במגור שיעולה על 90 יום מחלק 0.99
 תשאה לכסיום (רווח נקי מחלק ביתרה הממוצעת של הפגום, 0.48
 המורח הפיננסי (הכנסות ריבית נטו ביתרה ממוצעת של הפגום) ו-2.25
 חוצאות לופסיד אשראי במרחק לסוף תקופה של האשראי 0.04

2017

(מיליוני ש"ח)									
905,837	432,049	174,837	74,348	182,864	453,875	149,028	111,379	37,649	304,847
1,106,033	387,216	146,430	74,454	166,332	511,934	511,934	511,847	87	-
929,257	492,106	217,658	92,996	181,452	317,828	140,706	107,396	33,310	177,122
9,014	5,865	2,899	1,082	1,884	799	-401	-825	424	1,200
(באתרים)									
1.32	1.64	1.61	1.43	1.76	0.99	1.10	1.42	0.14	0.94
0.67	1.42	1.75	1.51	1.07	0.18	-0.28	-0.75	1.18	0.40
1.95	3.14	2.33	2.70	4.05	2.23	2.35	2.26	3.57	1.98
0.12	-0.02	-0.56	-0.29	0.60	0.28	0.83	0.94	0.51	0.00

יתרת חובות פגומים (חובות במגור מעל 90 יום
 תשאה לכסיום (רווח נקי מחלק ביתרה הממוצעת של הפגום, 0.40
 המורח הפיננסי (הכנסות ריבית נטו ביתרה ממוצעת של הפגום) ו-1.98
 חוצאות לופסיד אשראי במרחק לסוף תקופה של האשראי 0.00

1) החל מהדורות הכספי על-גבי של הדגון הראשון של 2016 נדרש גילוי למגור העליון הפיקוחיים לפי הכללים החדשים שחוצאות למתכונת המדורות חדשה אחרת ובה השוואה שבעה הפיקוח המבוססת
 כמור, נוסף דרישה לגילוי נפרד על מגור המופים המוסדיים ומגור המורח הפיננסי נוסף דרישה לגילויים על יתרות מאזנויות לסוף
 תקופת דיוור (אשראי ופיקודונות) ועל יתרות האשראי הפגום ושאינו פגום בגורן של 90 יום. לישום החוצאה לא היתה השפעה מהותית על הדוחות הכספיים של הפגום למעט אופן החצאה והגילוי.
 2) פעילות בישראל.
 3) נסק אחר – מחזור פעילות קטן מי-10 מיליוני ש"ח; נסק קטן – מחזור פעילות גדול מי-50 מיליוני ש"ח וקטן מי-250 מיליוני ש"ח.
 4) כולל גופים מוסדיים, מגור כיוול פיננסי ומגור אחר.
 5) החל מהדורות הכספיים של הדגון הראשון לשנת 2018, בנק דיסקונט בפעילותו מחדש בין מגורי חשקיים שהגביל לעודד במספר חלונות במגור חשקיים המדלים.
 המקור: דוחות כספיים לצבור, דיווחים לפיקוח על הפגום ועבודת הפיקוח על הפגום.

לוח א'-12
מודדים לאיכות האשראי המאזני לציבור, לפי ענפי המשק, המשקוצות הבנקאיות, 2017 ו-2018
(אחוזים)

מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	היחס בין הוצאה להפסד		היחס בין הוצאות נטו להפסד		היחס בין הוצאות נטו להפסד		היחס בין הוצאות נטו להפסד		היחס בין הוצאות נטו להפסד	
	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.1	0.9	0.14	0.22	0.15	0.16	0.19	0.16	0.10	1.33
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.9	1.6	-0.01	0.15	0.16	0.19	0.16	0.10	1.33	1.72
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.6	1.1	0.03	-0.45	-0.03	-0.03	-0.03	-0.03	-0.26	1.39
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	2.3	2.5	2.49	2.67	2.67	2.67	2.67	2.67	2.67	2.67
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.7	0.3	0.84	0.82	0.82	0.82	0.82	0.82	0.82	0.82
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	2.1	1.9	-0.58	-0.24	-0.41	-0.41	-0.41	-0.41	-0.25	1.52
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	2.1	1.6	-0.23	-0.08	-0.17	-0.17	-0.17	-0.17	-0.16	1.67
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	2.2	1.8	-0.98	-0.43	-0.68	-0.68	-0.68	-0.68	-0.36	1.32
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	2.7	2.0	0.48	0.16	0.11	0.11	0.11	0.11	0.09	1.57
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.7	1.3	0.73	0.32	0.41	0.41	0.41	0.41	0.28	2.15
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	3.0	2.4	0.49	0.65	0.44	0.44	0.44	0.44	0.31	1.49
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.6	1.1	0.45	0.44	0.45	0.45	0.45	0.45	0.28	1.07
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	6.2	3.5	2.55	2.13	3.16	3.16	3.16	3.16	1.69	3.76
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.9	1.0	-0.94	-0.05	-0.75	-0.75	-0.75	-0.75	-0.01	1.07
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.8	1.0	0.61	0.75	0.51	0.51	0.51	0.51	0.56	1.61
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.5	0.5	0.18	0.18	0.13	0.13	0.13	0.13	0.08	0.80
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.3	0.3	0.27	0.28	0.22	0.22	0.22	0.22	0.22	0.97
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.0	0.0	0.00	0.04	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.53
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	0.9	0.9	0.84	0.81	0.66	0.66	0.66	0.66	0.69	1.93
מדידת האשראי הפגום בסך האשראי המאזני לענף	1.81	1.40	0.06	0.12	0.25	0.25	0.25	0.25	0.03	0.03

המקור: דוחות כספיים לציבור וענברי המפקח על הבנקים.

לוח א'-13

מדדים לאיכות תיק האשראי של חמש הקבוצות הבנקאיות, 2013 עד 2018
(אחוזים)

חמש	מזרחי-	מזרחי-	דיסקונט	הפועלים	לאומי	השנה	
קבוצות	הבינלאומי	טפחות	טפחות	טפחות	טפחות		
0.13	0.07	0.10	0.25	0.17	0.05	2013	שיעור ההוצאה השנתית להפסדי אשראי בסך האשראי
0.08	0.06	0.06	0.07	0.08	0.09	2014	המאזני לציבור
0.06	0.01	0.07	0.07	0.09	0.04	2015	
0.09	0.10	0.12	0.33	0.07	-0.05	2016	
0.13	0.15	0.11	0.38	0.07	0.06	2017	
0.21	0.19	0.16	0.32	0.21	0.18	2018	
0.05	0.03	0.05	0.12	0.03	0.06	2014	יחס המחיקות נטו לסך האשראי המאזני לציבור
0.06	0.07	0.05	0.06	0.04	0.10	2015	
0.13	0.09	0.09	0.27	0.19	0.03	2016	
0.19	0.17	0.09	0.39	0.21	0.15	2017	
0.15	0.16	0.11	0.25	0.19	0.09	2018	
0.73	0.59	0.47	0.90	0.77	0.79	2013	שיעור של יתרת ההפרשה להפסדי אשראי
0.72	0.63	0.45	0.84	0.79	0.78	2014	בסך האשראי המאזני לציבור
0.68	0.56	0.44	0.79	0.80	0.69	2015	
1.31	1.08	0.83	1.50	1.56	1.32	2016	
1.18	1.03	0.81	1.40	1.36	1.18	2017	
1.18	1.02	0.80	1.36	1.31	1.24	2018	
1.47	1.19	0.69	1.77	1.75	1.57	2015	משקל האשראי הבעייתי בסך האשראי המאזני לציבור
2.67	2.29	1.44	3.55	2.89	2.90	2016	
2.30	1.78	1.39	2.80	2.37	2.72	2017	
2.15	1.89	1.52	2.23	2.30	2.46	2018	
1.45	0.92	0.85	1.86	1.77	1.41	2013	משקל האשראי הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור
1.11	0.75	0.60	1.34	1.37	1.12	2014	של 90 יום ומעלה בסך האשראי המאזני לציבור
0.95	0.68	0.57	1.30	1.12	0.92	2015	
1.66	1.02	0.95	2.37	1.84	1.75	2016	
1.36	0.92	1.02	1.68	1.31	1.60	2017	
1.24	0.83	1.23	1.24	1.23	1.36	2018	
50.5	65.0	55.4	48.7	43.6	56.4	2013	היחס בין יתרת ההפרשה להפסדי אשראי לבין האשראי
65.2	83.7	75.4	62.4	57.8	69.6	2014	הפגום והאשראי שאינו פגום בפיגור של 90 יום ומעלה
71.7	82.6	76.5	61.1	71.3	75.5	2015	
78.6	106.1	87.7	63.4	84.9	75.0	2016	
86.7	112.2	79.8	83.2	103.2	74.0	2017	
95.4	122.3	65.2	110.0	106.5	91.4	2018	

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-14

התפלגות ההון ויחסי ההון בחמש הקבוצות הבנקאיות¹, דצמבר 2017 ודצמבר 2018

חמש הקבוצות	רבעוני		מזרח-טפחות		דיסקונט		תפועלים		לאומי		החזן העצמי ² החזן העצמי רובד 1 ³ הון רובד 1 ³ הון רובד 2 ³ בסיס ההון
	דצמבר 2017	דצמבר 2018	דצמבר 2017	דצמבר 2018	דצמבר 2017	דצמבר 2018	דצמבר 2017	דצמבר 2018	דצמבר 2017	דצמבר 2018	
115,289	107,998	8,413	8,046	15,390	14,327	17,669	16,068	37,656	36,004	36,161	33,553
114,191	109,604	8,321	8,033	15,172	14,333	17,504	16,003	38,004	36,582	35,190	34,653
115,880	111,715	8,321	8,033	15,172	14,333	18,216	16,893	38,981	37,803	35,190	34,653
34,443	33,934	2,713	2,749	5,515	5,251	5,140	5,395	10,042	9,728	11,033	10,811
150,323	145,649	11,034	10,782	20,687	19,584	23,356	22,288	49,023	47,531	46,223	45,464
1,552,752	1,501,772	134,120	135,717	257,873	239,572	239,176	221,221	460,926	454,424	460,657	450,838
968,678	918,592	71,847	70,445	140,572	130,525	154,522	144,292	312,900	295,986	288,837	277,344
15,519	15,351	889	725	1,494	1,605	3,412	3,443	3,429	5,114	6,295	4,464
75,930	72,086	6,401	6,201	9,561	8,394	12,987	12,335	24,268	23,672	22,713	21,484
1,060,127	1,006,029	79,137	77,371	151,627	140,524	170,921	160,070	340,597	324,772	317,845	303,292
10.8	10.9	10.5	10.4	10.0	10.2	10.2	10.0	11.2	11.3	11.1	11.4
10.9	11.1	10.5	10.4	10.0	10.2	10.7	10.6	11.4	11.6	11.1	11.4
3.2	3.4	3.4	3.6	3.6	3.7	3.0	3.4	2.9	3.0	3.5	3.6
14.2	14.5	13.9	13.9	13.6	13.9	13.7	13.9	14.4	14.6	14.5	15.0

1. התאגידים הבנקאיים מקציים הון לפי כללי באלז III בהתאם לחוזאות הפוער.
2. כולל הוביות של כלי מניות חשניים, על פי מאזני הקבוצות.
3. לאחר ניכויים.
מקור: דוחות כספיים לעבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועמודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-15
מדדי הון מרכזיים של חמש הקבוצות הבנקאיות, דצמבר 2010 עד דצמבר 2018
 (אחוזים)

חמש	מזרחי-		השנה			
חמש	הבינלאומי	טפחות	דיסקונט	הפועלים	לאומי	
9.2	9.7	9.1	9.4	9.3	9.1	2014
9.6	9.8	9.5	9.5	9.6	9.6	2015
10.7	10.1	10.1	9.8	11.0	11.2	2016
10.9	10.4	10.2	10.0	11.3	11.4	2017
10.8	10.5	10.0	10.2	11.2	11.1	2018
63	56	56	60	68	66	2014
61	54	55	60	66	63	2015
57	53	51	60	59	57	2016
57	51	52	61	58	57	2017
58	52	52	61	61	59	2018
6.4	5.4	5.3	6.5	7.1	6.3	2015
6.6	5.5	5.3	6.6	7.2	6.8	2016
6.7	5.5	5.5	6.8	7.4	6.9	2017
6.8	5.8	5.4	6.9	7.5	7.1	2018
6.7	6.0	5.7	6.3	7.7	6.6	2014
6.9	5.8	5.9	6.6	7.7	7.0	2015
7.0	5.9	5.8	6.8	7.6	7.2	2016
7.2	5.9	6.0	7.3	7.9	7.4	2017
7.4	6.3	6.0	7.4	8.2	7.8	2018

(1) במונחי באזל III. בהתאם להוראות המעבר.

(2) מחושב כיחס שבין נכסי סיכון האשראי לערך החשיפה לאחר המרה לאשראי.

(3) מחושב כיחס שבין הון רובד 1 לסך החשיפות, בהתאם לכללי באזל III.

המקור: דוחות כספיים לציבור, דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-16

התפלגות ההחזקות במניות הבנקים והדיווידנדים שחולקו, שבעת הבנקים¹, 2018 עד 2019

שיעור הדיווידנדים מהרווח הנקי	הדיווידנדים שחולקו בניכוי החזקות בעלי העניין	הדיווידנדים שחולקו ב-2018	שיעור החזקות הצבור נכון ל-31 במרץ 2019 ²	שיעור החזקות בעלי עניין נכון ל- 31 במרץ 2019	
(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)		(אחוזים)		
19	418	496	84	16	פועלים
42	1368	1369	100	0	לאומי
20	138	247	56	44	מזרחי-טפחות
8	118	118	100	0	דיסקונט
48	183	355	52	48	הבנילאומי
0	0	0	25	75	אגוד
34	4	30	13	87	ירושלים
28	2229	2615	83	17	סך מערכת

(1) על בסיס בנק.
 (2) כולל החזקות דרך הגופים המוסדיים.
 המקור: מערכת "מאיה", דיווחים לפיקוח על הבנקים ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

בנק ישראל, מערכת הבנקאות בישראל, 2018

לוח א'-17

המאזן של סך המערכת הבנקאית הישראלית¹, 2016 עד 2018

ההתפלגות			שיעור השינוי במהלך 2018		שיעור השינוי במהלך 2017		במחירים שוטפים		
2018	2017	2016			2018	2017	2016		
(אחוזים)			(אחוזים)	(אחוזים)	(מיליוני ש"ח)				
17.2	18.5	17.3	-4.4	10.0	277,653	290,351	263,963	נכסים	
91.1	92.0	92.3	-5.4	9.7	252,856	267,200	243,540	מזומנים ופיקדונות בבנקים	
8.9	8.0	7.7	7.1	13.3	24,797	23,147	20,434	מזה:	
12.4	13.1	14.9	-2.6	-9.9	199,412	204,830	227,361	מזומנים ²	
6.4	8.3	7.5	-24.7	-0.9	12,814	17,007	17,165	פיקדונות בבנקים מסחריים	
59.0	58.0	88.2	-1.0	-40.8	117,700	118,844	200,622	ניירות ערך	
0.3	0.3	0.2	-6.8	47.3	4,196	4,504	3,058	מזה:	
65.4	63.5	63.0	6.2	3.2	1,056,290	994,621	963,370	ניירות ערך ששועבדו למלווים	
0.8	0.8	0.8	5.9	-4.9	12,441	11,745	12,344	בשווי הוגן	
64.7	62.8	62.2	6.2	3.3	1,043,849	982,877	951,026	ניירות ערך שנשאלו או נרכשו בהסכמי מכר חוזר	
71.1	71.3	70.4	5.8	4.8	742,087	701,272	669,220	אשראי לציבור	
16.9	17.4	18.4	3.3	-2.1	176,743	171,096	174,734	הפרשה להפסדי אשראי	
11.8	11.1	12.4	13.2	-7.6	123,149	108,758	117,720	אשראי לציבור, נטו	
78.4	80.1	79.4	10.9	-6.8	96,597	87,099	93,466	מזה:	
0.2	0.2	0.2	6.9	22.2	1,871	1,750	1,432	מט"י לא-צמוד	
0.5	0.4	0.3	39.9	14.3	7,876	5,631	4,925	מט"י צמוד למדד המחירים	
1.0	1.0	0.9	9.4	5.4	16,616	15,184	14,411	צמוד למט"ח ונקוב מט"ח	
0.7	0.7	0.8	1.1	-2.9	11,552	11,430	11,772	מזה בדולרים	
0.0	0.0	0.0	0.9	-1.9	503	498	508	פריטים לא-כספיים	
2.0	1.9	2.0	8.8	-5.0	32,300	29,691	31,262	אשראי לממשלה	
1.3	1.3	1.4	-1.9	-0.6	20,527	20,918	21,038	השקעות בחברות בנות ובחברות מסונפות	
100	100	100	3.1	2.4	1,614,483	1,565,913	1,529,324	בניינים וציוד	
78.3	78.5	77.8	2.8	3.3	1,263,523	1,229,250	1,190,538	נכסים בלתי מוחשיים ומוניטין	
68.7	69.2	66.0	2.1	8.1	867,907	850,041	786,137	נכסים בגין מכשירים נגזרים	
4.5	5.0	5.4	-8.3	-4.5	56,561	61,658	64,552	נכסים אחרים	
26.7	25.7	28.4	6.8	-6.7	337,077	315,540	338,083	סך הנכסים	
84.7	82.6	80.1	9.4	-3.7	285,350	260,775	270,817	התחייבויות והון	
1.3	1.1	1.0	16.6	11.4	20,305	17,407	15,626	פיקדונות מבנקים	
0.1	0.1	0.1	7.8	-3.8	2,248	2,086	2,169	מט"י לא-צמוד	
0.1	0.2	0.3	-41.9	-44.4	1,667	2,868	5,156	מט"י צמוד למדד המחירים	
6.2	6.1	6.9	5.3	-9.7	100,436	95,341	105,542	צמוד למט"ח ונקוב במט"ח	
1.9	1.9	2.1	1.7	-7.3	30,466	29,949	32,296	מזה בדולרים	
4.7	4.9	4.7	-0.6	6.8	76,548	77,002	72,112	פיקדונות הממשלה	
1.8	1.9	2.1	-3.7	-6.7	1,386	1,439	1,543	ניירות ערך שהושאלו או נמכרו בהסכמי רכש חוזר	
92.6	92.8	93.1	2.8	2.1	1,495,193	1,453,903	1,423,439	איגרות חוב וכתבי התחייבות נדחים	
0.2	0.1	0.1	30.1	3.8	2,515	1,933	1,862	התחייבויות בגין מכשירים נגזרים	
7.2	7.0	6.8	6.1	5.8	116,775	110,077	104,023	התחייבויות אחרות	
7.4	7.2	6.9	6.5	5.8	119,290	112,010	105,885	מזה:	
100	100	100	3.1	2.4	1,614,483	1,565,913	1,529,324	הפרשה להפסדי אשראי בגין מכשירי אשראי חוץ-מאזניים	
								סך ההתחייבויות	
								זכויות שאינן מקנות שליטה	
								ההון העצמי המיוחס לבעלי המניות של התאגיד הבנקאי	
								סך ההון העצמי	
								סך ההתחייבויות וההון	

(1) על בסיס מאוחד. כולל את חמש הקבוצות הבנקאיות (לאומי, הפועלים, דיסקונט, הבינלאומי הראשון ומזרחי-טפחות) ואת שלושת הבנקים העצמאיים (אגוד, ירושלים ודקסיה).

(2) כולל פיקדונות בבנק ישראל.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-18
תיק ניירות הערך של סד המערכת הבנקאית הישראלית, דצמבר 2017 ודצמבר 2018

בנק דיסקונט						בנק המזעלם						בנק לאומי					
דצמבר 2018			דצמבר 2017			דצמבר 2018			דצמבר 2017			דצמבר 2018			דצמבר 2017		
הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן
ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)
63.3	23,989	63.4	20,736	58.2	32,639	62.1	40,597	51.7	38,584	51.6	39,872	של ממשלת ישראל					
2.0	768	1.8	588	18.7	10,489	20.1	13,168	8.0	5,956	14.0	10,837	של ממשלות זרות					
0.3	107	0.3	98	0.9	512	0.8	496	0.2	119	0.1	101	של מוסדות פיננסיים בישראל					
3.6	1,356	1.9	615	14.7	8,273	9.7	6,327	13.2	9,839	12.7	9,795	של מוסדות פיננסיים זרים					
19.5	7,383	20.9	6,845	-	-	-	-	15.2	11,300	11.8	9,150	מגוון נכסים או מגוון משכנתאות ¹					
0.6	210	0.7	232	0.3	141	0.6	402	0.7	532	0.2	181	של אחרים בישראל					
8.0	3,046	8.3	2,701	4.5	2,541	3.4	2,226	6.3	4,683	4.0	3,129	של אחרים זרים					
2.7	1,039	2.7	888	2.7	1,521	3.4	2,200	4.8	3,558	5.5	4,234	מניות					
100	37,898	100	32,703	100	56,116	100	65,416	100	74,571	100	77,299	סך ניירות הערך					
סך המערכת ²			סך המערכת ²			הבנק הבינלאומי			הבנק מורתי-טפחות			בנק ניירות הערך			בנק ניירות הערך		
דצמבר 2018			דצמבר 2017			דצמבר 2018			דצמבר 2017			דצמבר 2018			דצמבר 2017		
הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן	הערך	ההתפלגות במאזן	ההתפלגות במאזן
ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)	ההתפלגות (מיליוני ש"ח)
58.3	116,182	58.8	120,463	61.1	7,692	54.7	5,603	77.8	8,625	75.1	7,612	של ממשלת ישראל					
10.8	21,462	14.6	29,977	16.3	2,050	18.9	1,932	16.8	1,862	22.0	2,233	של ממשלות זרות					
0.7	1,455	0.6	1,172	1.3	159	1.3	138	-	-	-	-	של מוסדות פיננסיים בישראל					
10.4	20,806	8.6	17,595	5.0	630	5.3	539	4.4	484	1.7	173	של מוסדות פיננסיים זרים					
9.6	19,182	8.0	16,360	3.5	436	2.9	300	-	-	-	-	מגוון נכסים או מגוון משכנתאות ¹					
1.2	2,359	1.1	2,310	4.8	602	6.4	656	-	-	-	-	של אחרים בישראל					
5.7	11,306	4.5	9,127	6.3	799	8.5	874	0.2	18	0.2	16	של אחרים זרים					
3.3	6,661	3.8	7,827	1.8	227	1.9	196	0.8	92	1.0	99	מניות					
100	199,412	100	204,830	100	12,595	100	10,238	100	11,081	100	10,133	סך ניירות הערך					

1. ניירות ערך מגוון משכנתאות (MBS), שהנפיקו סוכנויות כפועל בארצות ה-FHLB, GNMA) כוללים בסעיף "מגוון נכסים או מגוון משכנתאות" בין שיש ביניהם ערבות של הממשל ובין שלא.

2. כולל את חשב הקבוצות הבנקאיות (כגון את הבנקים אגור, ירושלים ודקסיה).

המקור: דוחות סכמים לעיבוד ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

לוח א'-19
עסקאות במכשירים פיננסיים חוץ-מאזניים שבחן הסכום הנקוב מייצג סיכון אשראי,
סך המערכת הבנקאית הישראלית¹, 2017 לעומת 2018

התפלגות	שיעור השינוי		היתרות לסוף השנה		
	2018	2017	2018	2017	
(אחוזים)					(מיליוני ש"ח)
1.0	1.0	0.6	4,683	4,656	אשראי תעודות
3.4	3.6	-0.2	16,623	16,662	ערבויות להבטחת אשראי
13.4	14.6	-2.3	65,621	67,137	ערבויות לרכש דיירות
14.3	13.8	10.8	70,054	63,216	ערבויות והתחייבויות אחרות
17.5	17.1	9.0	85,595	78,542	מסגרות אשראי של כרטיסי אשראי שלא נוצלו
18.7	18.8	6.8	91,863	86,053	מסגרות חח"ד ומסגרות אשראי אחרות שלא נוצלו
20.9	19.9	12.3	102,495	91,262	התחייבויות בלתי חוזרות למתן אשראי שאושר ועדיין לא ניתן
10.9	11.1	4.8	53,430	50,976	התחייבויות להוצאת ערבויות
100	100	6.9	490,365	458,503	סך הכול

1) חמש הקבוצות הבנקאיות והבנקים אגוד, בנק ירושלים ודקסיה.

המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי תפיקוח על תבניות.

לוח א'-20
התפלגות היתרות במכשירים הנגזרים,
סך המערכת הבנקאית הישראלית¹, 2017 לעומת 2018
(מיליוני ש"ח)²

שיעור השינוי לעומת 2017	לפי סוג העסקה		לפי סוג המכשיר		שיעור השינוי לעומת 2017	חוזי ריבית
	2018	2017	2018	2017		
31.8	27,597	20,942 ⁴	1,461,151	1,165,690	25.3	חוזי מטבע
16.7	2,294,512	1,965,737 ^{5,4}	937,781	821,570	14.1	אחרים ³
7.7	458,564	425,813 ⁶	381,740	425,232	-10.2	סך הכול
15.3	2,780,673	2,412,492	2,780,673	2,412,492	15.3	

(1) תמש תקבוצות הבנקאיות והבנקים אגוד, ירושלים ודקסיה.
(2) סכומים נקובים (notional amounts), במחירים שוטפים.
(3) חוזים בגין מניות, חוזי סחורות ואחרים.
(4) למעט נגזרי אשראי.
(5) נגזרים שהם חלק ממערך הנכסים וההתחייבויות של הבנק ולא יועדו ליחסי גידור.
(6) כולל נגזרי אשראי וחוזי החלפת מטבע.
המקור: דוחות כספיים לציבור ועיבודי הפיקוח על הבנקים.

